

דברים - שפתי חכמים

[פרשת דברים](#) • [פרשת ואתחנן](#) • [פרשת עקב](#) • [פרשת ראה](#) • [פרשת שופטים](#) • [פרשת כי תצא](#) • [פרשת כי תבוא](#) • [פרשת נצבים](#) • [פרשת וילך](#) • [פרשת האזינו](#) • [פרשת וזאת הברכה](#)

פרשת דברים

[פרק-א](#) [פרק-ב](#) [פרק-ג](#)

פרשת ואתחנן

[פרק-ז](#) [פרק-ח](#) [פרק-ט](#) [פרק-י](#) [פרק-יז](#)

פרשת עקב

[פרק-ח](#) [פרק-ט](#) [פרק-י](#) [פרק-יא](#)

פרשת ראה

[פרק-יב](#) [פרק-יג](#) [פרק-יד](#) [פרק-טו](#) [פרק-טז](#)

פרשת שופטים

[פרק-יז](#) [פרק-יח](#) [פרק-יט](#) [פרק-כ](#) [פרק-כא](#)

פרשת כי תצא

[פרק-כב](#) [פרק-כג](#) [פרק-כד](#) [פרק-כה](#)

פרשת כי תבוא

פרק-כו פרק-כז פרק-כח פרק-כט

פרשת נצבים

פרק-ל

פרשת וילך

פרק-לא

פרשת האזינו

פרק-לב

פרשת וזאת הברכה

פרק-לג פרק-לד

דברים

פרשת

דברים פרק-א

[א] א דהל"ל וידבר משה אל כל וגו' ומתרץ לפי שהם דברי כו'. ר"ל דהא בלאו הכי צריך לתרץ מה שנאמר כאן במדבר בערבה וגו' למה לא מפרש בהדיא המעשה שעשו שם אלא על כרחך צריך לומר לפי שהן דברי תוכחות ומנה וכו' לכך סתם הדברים והזכירן ברמז לפי שהזכיר כל ההכעסות ביחד לכך לא הוכיחם בפירוש אבל אם היה מוכיחן על הכעסה אחת היה מזכירם בפירוש כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואין בושת כל כך ולכך נאמר גם כן הדברים דכל מקום שנאמר דברים אינן אלא דברי תוכחות כדפירש רש"י בריש ספר קהלת ושם מביא ראיה מאלה הדברים דכתיב כאן ואב לכולן והדבר אשר יקשה מכם וגו'. כתב הרא"ם ויש לתמוה אם פירוש אלה הדברים הוא דברי תוכחות היאך כתב אחר זה ככל אשר צוה ה' והא התוכחות לא היה אלא מפי עצמו. ושמה יש לומר שהיו ברשות הקדוש ברוך הוא אף על פי שהיו מפי עצמו ועל הנתנית רשות נאמר ככל אשר צוה ה' וגו' אי נמי צוהו להוכיח ומה שהוכיחן סמוך למיתתו זה עשה מפי עצמו עד כאן לשונו. ולי נראה ככל אשר צוה ה' וגו' לא קאי על התוכחות אלא על המצות בכלל נאמר דהיינו משנה תורה וב' דברים נעשו במה שהוכיח אותן מפי עצמו וגם ביאר להם התורה והמצות וכמו שמפרש והולך: **ב** ואם תאמר והא אחר כך הזכיר העונות בפירוש עון מרגלים כדכתיב ותקרבוני אלי כלכם וגו' וגם שאר דברים שהכעיסו לפניו מנה כאן בפרשה זו ויש לומר דלכך נקט רש"י כאן ומנה כאן כל המקומות ר"ל דכאן מנה כל המקומות ברמז כדפירשתי לעיל: **ג** וכן תרגם אונקלוס דחבו במדברא וכו' כתב הרא"ם ותמהני מאוד היאך יפרש מלת אלה האמור פה על הרמוז אליו והלא לא נתפרשו פה אלא המקומות שהכעיסו בלבד אבל הדברים שדבר להם בעבורם לא הזכירם כלל וכו' ובאמת איני יודע מה תמיהה זו על רש"י זכרונו לברכה דהא הוא פירש אלה הדברים אלה דברי תוכחות ומלת הדברים היא דברי תוכחות והוי כאלו נאמר אלה התוכחות אשר הוכיח משה את כל ישראל בעבר הירדן על מה שחטאו במדבר וכו' בשלמא תרגום אונקלוס שתרגם על מלת הדברים אליו פתגמיא וכו' ולא תרגם אליו תוכחות די מליל וכו' הוצרך להוסיף אוכח יתהון כו' אבל רש"י שפירש הדברים תוכחות מה לי להוספה הזאת שהוסיף התרגום ודברי רש"י זכרונו לברכה הם נכוחים וישרים: **ד** דאין לומר דמקום החנייה נקרא ערבה כדכתיב לעיל בפרשת מסעי ויחנו בערבות מואב דאם כן ה"ל למכתב בעבר הירדן בערבה במדבר: **ה** שתפלו לשון נדבק [כמו טפלי עלי שקר זדים לשון חבור (אנגליקלפ"ט) רש"י בתהלים] כלומר היו מריבין על המן: **ו** אין להקשות למה לא פירש זה קודם שפירש תופל ולבן כסדר המקרא דיש לומר דלעיל הייתי אומר דכך פירושו של מקרא מול סוף ואיזה מקום הוא נקרא מול סוף ומפרש בין פארן ובין תופל ולבן אבל כיון שפירש רש"י דתופל ולבן לאו שמות מקומות הן אם כן מה פירוש של פארן ומתרץ ועל מה כו' אבל הלשון של בין אינו מתיישב שפיר: **ז** כאן משמע דמחלוקתו של קרח היתה קודם שילוח מרגלים דהא כתיב ויסעו מחצרות ויחנו במדבר פארן וכתיב אחר כך שלח לך אנשים ומדכתיב כאן חצרות ופירש"י מחלוקתו של קרח שמע מינה מקודם שבאו למדבר פארן כבר היה מחלוקתו של

קרח בחצרות ועיין בפרשת קרח על פסוק וישמע משה וגו': ח דקשה לטעם ראשון דהא מחלוקתו של קרח אינו מפורש בקרא שהיה בחצרות לכן פירש דבר אחר וכו' ולטעם אחרון לחוד קשה דהא לא יהיה וחצרות דומיא דבמדבר בערבה שהם מורים על המקום שהכעיסו לפני הקדוש ברוך הוא ומלת וחצרות היא תוכחה שלא למדו ממרים וכו' אבל לפירוש ראשון וחצרות לא בא להורות אלא על ההכעסה שהכעיסו בחצרות דאין לומר שהוכיח אותן על חטא מרים דהא לא מנה כאן אלא חטא הרבים משום הכי צריך נמי לטעם הראשון: ט פירוש נדברתם כי חזק הוא ממנו כדפירש"י שם אי נמי כנגד המקום ששבח את הארץ והם גנוהו אף על גב דתוכחת מרגלים מבין פארן מפיק ליה מכל מקום שלוח מרגלים לחוד ולשון הרע של מרגלים לחוד שדברו על הארץ. גם יש לפרש שהדבר שדברו נגד המקום הוא מחלוקתו של קרח ואין בין הלשון הראשון והאחרון אלא שהאחרון מפרש שהוכיחם על שלא לקחו מוסר ממרים שלקתה בשביל שדברה באחיה והראשון פירש שהוכיחם על שהכעיסו שם המקום במחלוקת. הרא"ם:

[ב] י ר"ל ובין הכל הוא ל"ו ימים דיום ל' נחשב מן סוף ל' וגם נחשב לתחילת ז' ימים שהרי ביום ל' נסעו משם נמצא דביום ל"ט שלחו מרגלים מקדש ברנע דהיינו בכ"ט בסיון עיין ברא"ם באורך: כ מתלבטת פירוש ממהרת: ל אין זה פירוש ויהי בארבעים שנה כלומר אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר והם הלכו אותו בארבעים שנה וזה פירוש ויהי בארבעים שנה אלא בארבעים שנה אבתריה קאי כמו שפירש רש"י מלמד שלא הוכיחן וכו' אלא מקרא קצר הוא והוא כאלו כתיב י"א יום מחורב ואתם הלכתם בג' ימים בסיועת הקדוש ברוך הוא ומפני שקלקלקתם איחרתם ארבעים שנה ואח"כ מתחיל דבור חדש ויהי בארבעים וגו' דבר משה וגו' ואין להקשות דהכא משמע בשביל חטא המרגלים עכבו במדבר מ' שנה ובפרשת בהעלותך פירש רש"י מיד עד שלשה ימים וכו' אלא שחטאו במתאוננים יש לומר בשביל חטא מתאוננים נתעכבו ל' יום ובשביל חטא מרגלים מ' שנה:

[ג] מ דאם לא כן מאי נפקא מינה מתי היתה: נ ר"ל דאם מוכיחו קודם מיתתו קסבר אוכיחו היום מעט ומחר מעט דמה לי להוכיחו הכל בפעם א' עדיין יש לי פנאי להוכיחו למחר ושמא יאמר זה מפני איזה שנאה שיש לו עלי הוא מוכיח אותי תמיד ואם כן בועט בתוכחתו משום הכי יוכיח אותו סמוך למיתה על כל מעשיו ואם תאמר אם כן למה פירש רש"י לעיל וממי למד מיעקב וכו' מנא ליה דלמא מסברא דנפשיה עשה כן דמפני ד' דברים אין מוכיחין וכו' ויש לומר דק"ל דהא כל הטעמים הללו אינם שייכים הכא דלא שייך לומר שמא יניחנו וילך לו דאנה ילכו דהא לא יצאו אלא לבא לארץ ישראל וגם לא שייך למימר שלא יתבייש ממנו דהא כל ישראל ביחד היה מוכיח ומה שהביא רש"י ומפני מה וכו' הוא מביא הטעם על יעקב ואם תאמר והא כתיב הוכח תוכיח את עמיתך ופירש רש"י אפילו מאה פעמים ויש לומר הוכח תוכיח מיירי בשעת מעשה ושלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו פירוש שלא בשעת מעשה רק כשעשה כבר

המעשה. מצאתי: **ס** רצה לומר כשפוגע בו אותו שהוכיחו זה מתבייש ממנו:

[ד] **ע** רצונו לתרץ למה לי למכתב אחרי הכותו כיון שכתוב ויהי בארבעים שנה וגומר אלא כך אמר משה כו' ואם תאמר אם כן דלמא הא דלא הוכיחן קודם לזה משום שהמתין כו' כדי שלא יאמרו מה היטיב ויש לומר דאם כן הל"ל ויהי אחרי הכותו את סיחון ועוג ולמה כתיב ויהי בארבעים שנה אלא ללמד שלא יוכיח אלא סמוך למיתה ומדכתיב אחרי הכותו שמע מינה נמי הא דאמר משה וכו': **פ** עילה ר"ל עלילה: **צ** ר"ל למה ליה למכתב אשר יושב בחשבון ל"ל להזכיר מקומותיהם: **ק** וקרנים הוא לשון קרן כלומר חזק: **ר** כלומר אל תאמר מנליה דעשתרות זו לשון צוקין דלמא דוקא עשתרות קרנים הוא לשון צוקין ועל זה פירש ועשתרות זו היא עשתרות קרנים דהתם והתם נמי כתיב ויבא הפליט זה עוג וכו': **ש** ר"ל אם יושב בעשתרות לא יושב באדרעי לכך פירש שם המלכות נקרא אדרעי והרא"ם פירש ובאדרעי מיבעי ליה:

[ה] **ת** עיין בפר' וירא: **א** מדכתיב כאן באר את התורה ובפרשת כי תבא כתיב וכתבתם וגו' דברי התורה הזאת באר היטב והיטב מתגלגל בצירופו שבעים ה' הי"ט הי"ט הי"ט:

[ו] **ב** רב זמן רב: **ג** דלפשוטו קשה הל"ל די לכם שבת למה כתיב לשון רב לכן פירש ומדרש אגדה:

[ז] **ד** יש מקשים והא כתיב אל תתגר במ מלחמה וגו' ושמא י"ל אלו לא חטאו ישראל היה נותן להם ארץ י' עממין כאשר נשבע לאברהם והחטא גרמה להם שלא נתן להם אל ארץ שבעה: **ה** רל"ת הא נהר פרת קטן היה מכולם דהא בפרשת בראשית מונה אותו בסוף כן כתב רש"י פרשת לך לך: **ו** לשחזור לשר: **ז** פירוש קרב לגבי משוח בשמן וגם כן תהיה משוח בנגיעתך בו הודשנה מחלב תרגומו איתהדינא כלומר אף כאן הואיל וארץ ישראל חשובה גם נהר פרת נעשה חשוב עמה:

[ח] **ח** דאם לא כן איך אמר להם באו והלא עדיין אינה כבושה לפניהם:

[ט] **ט** ר"ל כיון דכל לאמר לדרשה הוא או פירוש לאמר לאחרים או פירוש צא ואמרו להם דברי והשיבני או פירוש השיבני על דברי ואחד מכל הפירושים לא שייכים הכא לכך פריך מאי לאמר: **י** כלומר אפילו היה בדעתי לשאת אתכם כדי שאקבל שכר לא אוכל כי הקדוש ברוך הוא מיחה בי וזהו שכתוב לאמר ר"ל הקדוש ברוך הוא אמר לי בפירוש שלא לעשות וכן פירש רש"י בסמוך אם אומר לקבל שכר לא אוכל הוא שאמרנו כו' דהיינו מה שפירש כאן: **כ** ואם תאמר והא פירש"י לעיל לא מעצמי אני וכו' אם כן מה מקשה רש"י שמא היה יכול אלא שאינו רשאי ויש לומר דק"ל יתורא דקרא למה אמר משה לא אוכל וגו' ה' אלהיכם הרבה אתכם וגו' אלא הכי קאמר משה לא מעצמי אני אומר כו' ואף אם

לא צוה לי הקדוש ברוך הוא הייתי מוכרח למנות עליכם דיינים כי לא אוכל לבדי וגוי ועל זה מקשה רש"י אפשר שלא וכו': ל יש מקשים הרי יתרו אמר למשה נבול תבול גם אתה ואם כן היה לו להקשות איך נביא כמשה יהא קשה בעיניו לשפוט את העם ויש לומר דלעיל הוה אמינא דהכי קאמר נבול תבול גם העם פירוש כיון שכבד על העם שיהא משה לבדו דן ויושב ויעמדו עליו מן הבוקר עד הערב כי בודאי אם יהיה הרבה דיינים יקל על העם וממילא כשיכבד על העם יתרעמו על משה ויהא גם כן תלונות ישראל למשה כבד על משה ולכך פירש"י הכא: מ ר"ל הרבה לשון הגדיל: נ פירוש היכא דיש בידם למחות ולא מיחו: ס אין להקשות והרי מקרא זה כי מי יוכל לשפוט נאמר קודם מקרא דויחכם מכל האדם ואם כן כשאמר כי מי יוכל לשפוט עדיין לא היה חכם דיש לומר דסופו מוכיח על תחלתו והואיל ונחכם כל כך בסוף בתכלית החכמה ודאי שגם בתחלה היה חכם ויכול לדון על דרך בלב נבון תנוח חכמה:

[יז] ע ר"ל כיום כמו כהיום: פ דהיינו כהיום אף על פי שאין לבנה וכוכבים שולטים ביום מכל מקום כיון דאין נקרא יום אלא כשלילו עמו כדכתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד אם כן אתי שפיר מה שנקט בקרא כהיום. בשם מהרי"ץ. והא דכתיב בקרא לרוב פירוש שיבא עוד זמן שתהיו כמותם גם לרוב אבל עכשיו אתם קיימים כיום דהיינו כחמה וכלבנה וכוכבי השמים אבל לא לרוב. הרא"ם:

[יא] צ ר"ל האלף פעמים משלי מברכה שלי אבל הקדוש ברוך הוא יברך אתכם יותר מאלף פעמים כאשר דבר לכם ואם תאמר כיון שהקדוש ברוך הוא הבטיחם לברכם אם יוכל וגוי למה אמר משה האלף פעמים משלי הן הא בכלל ברכת הקדוש ברוך הוא הן ויש לומר לכך אמר משה זו משלי דהיינו האלף שכר ברכות. בשם מהרי"ץ. ועוד יש לומר זו משלי כלומר הברכות שלי הם בלא תנאי אבל הברכות של הקדוש ברוך הוא הם על תנאי אם תקיימו המצוות והתורה:

[יב] ק כלומר אפילו אם יש בדעתי לשאת אתכם כדי לקבל שכר לא אוכל דאם לא כן למה אמר איכה אשא וגוי והלא כבר אמר לא אוכל וגוי מפני העונש וכו': ר ר"ל מורדים ושתי מלות הן אפיק רסן ר"ל הרסן מופק מהם שהולכין בלא רסן לכך הם ממרים כמו הסוס שהולך בלא רסן:

[יג] ש שכל הבה ל' הזמנה והכנה לדבר הוא פירוש תנו עצה או עזר לדבר זה. הרא"ם: ת והא דלא פירש רש"י זה לעיל גבי שלח לך יש לומר דק"ל טפי הכא מהתם משום דתנן כל הכשר להעיד כשר לדון ונשים הואיל ופסולין להעיד פסולין לדון א"כ אנשים למה לי: א מלשון חמוד כלומר שהעולם חומדין להם שאינם מגמגמין בלשונם וגם אינם מאריכין בדבריהם. ועוד יש לומר כסופים לשון בושה כלומר שבושים ממעשיהם הרעים ואם הם רוצים לעשות איזה מעשה מתחלה רואים מה הוא התכלית כדי שלא יתביישו מאותו מעשה שיעשו וזה נקרא חכם על דרך החכם עיניו בראשו והוא שאמרו אל תהי רשע בפני עצמך: ב ר"ל שנושא

ונותן בפרקמטיא : ג כדרך הדיינים : ד לשון אשמה ואף על פי שהל"ל ואשמכם בראשיכם לפי שכל הפרשה היא לנוכח אף על פי כן אין משיבין על הדרש. הרא"ם. והא דמהפך רש"י ומפרש בראשיכם קודם ואשימם משום דלפי סדר המקרא משמע להיפך מפירוש רש"י דמשמע אשמת הדיינים הוא על ראשיכם דהיינו ישראל דאם לא כן הל"ל ואשמם בראשם לכן הוכרח רש"י לפרש בתחלה מלת בראשיכם שתהיו נוהגים בהם כבוד ואחר כך מפרש מלת ואשמם והוא סוגיית רש"י כמ"ש והשתא אתי שפיר :

{יד} ה רצונו לתרץ הא כל הדברים שדיבר משה לישראל דברי תוכחות הם היאך אמר להם ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר וגו' אדרבה הא מספר שבחן שהרי עשו כאשר צוה להם משה. ועל זה פירש חלטתם וכו' ר"ל בשביל הנאה עשיתם. חלטתם לשון חלוטין : ו ר"ל על התורה :

{טו} ז כי כל לקיחה שאינה לקנין מפורשת מלשון משיכת דברים וכבר נתבאר זה בכל מקום : ח ד' כתובים כאן אנשים דהיינו צדיקים. חכמים. נבונים. וידועים. ובפרשת יתרו כתיב עוד ג' יראי אלהים. אנשי אמת. שונאי בצע. ומשה לא מצא אלא צדיקים חכמים וידועים. ואף על פי שד' הכתובים כאן אינן כתובין בפרשת יתרו מכל מקום צריך לומר דגם יתרו אמר למשה כן דאם לא כן למה עבר משה על דבריו של יתרו. והרא"ם מונה ד' בפרשת יתרו אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע וגו' האמורים כאן חכמים ונבונים וידועי וצריך לומר דצדיקים לא קחשיב דהיינו יראי אלהים דבפרשת יתרו והכל אחד : ט כדי שהכל עומדים לפנייהם ואז כבודם מרובה וכשיוצאין מב"ה הן יוצאין ראשון קודם שיצא אדם אחר ואז צריכין הכל לעמוד מפניהם. רא"ם. ויש מפרשים איפכא נכנס אחרון מבית הכנסת או מבית המדרש לביתו וזו מענותנותו של משה כדי שלא יטריחו הקהל לעמוד מפניהם ויוצא ראשון מבית לבית הכנסת או לבית המדרש קודם שבא אדם לבית הכנסת או לבית המדרש כדי שלא יעמדו מפניהם : י מלת מניתי שנקט רש"י כאן ולא נקט לעיל רצונו לתרץ בזה דמקרא משמע ואתן אותם ראשים עליכם שרי אלפים וכו' ושוטרים לשבטיכם משמע דגם הראשים יהיו שוטרים ועל זה פירש מניתי עליכם אבל הראשים לא יהיו שוטרים ומפרש והולך מנא ליה דראשים לא היו שוטרים דהרי שוטרים אלו הכופתין כו' פירוש על פי הדיינים דהיינו על פי הראשים שמע מינה דשוטרים לאו היינו ראשים :

{טז} כ מדכתיב ואצוה את שופטיכם שופטים מאן דכר שמייהו ראשים הל"ל אלא למדרש אתי כלומר שצויתים על דבר המשפט להיות מתונים בדין. והרא"ם פירש דמשמוע בין אחיכם מפיק ליה דבושפטתם צדק בין איש ובין גרו סגי אלא ללמד הוו מתונים בדין שתהיו שומעים בין אחיכם להבין דבריהם היטב שאם בא דין לפניך וכו' : ל (נחלת יעקב) אם ללמוד ולירד לעומקה של הלכה או לישב בטל מה שאין כן עכשיו : מ וחסר אל"ף כאלו אמר אוגרו וכן לא תגורו כמו לא תאגורו דאין לומר כמשמעו מלשון

כגר כאזרח דאם כן הוי"ו דגרו למה לי אבל קשה לטעם זה שיהיה חסר אל"ף לכן פירש דבר אחר ובין גרו וכו' גרו לשון דירה כמו גור בארץ הזאת ולטעם אחרון לבד נמי קשה הל"ל בהדיא כירו משום הכי צריך לשני טעמים: נ מדכתיב גרו וגימ"ל מתחלפת בכ"ף כמו שפירש"י בפרשת קדושים (ויקרא ל"ט, ט"ז) ואם כן הוא כמו כירו ומדכתיב בקרא ובין גרו על כרחך צריך לומר ובין חלוקת אחים בין תנור וכיריים דאין שייך שיהא החילוק בין כירה לבית:

[יז] ס דהא כבר כתיב ושפטתם צדק והא דפירש בפרשת שופטים גבי לא תכיר פנים אף בשעת הטענות אזהרה לדיין שלא יהא רך לזה וקשה לזה וכו' ויש לומר דאין לפרש כמו הכא דאם כן היה לו להפוך הקרא לא תכירו פנים קודם לא תטה משפט כיון דקרא שלפני זה מיירי גם כן בממנה דיינים דכתיב ושפטו את העם משפט צדק ופירש רש"י מנה דיינים מומחים וצדיקים וכו' ומדכתיב בקרא לא תכירו פנים אחר לא תטה משפט דמיירי בדיינים צריך נמי לפרש שקרא דלא תכירו פנים בדיינים והא דלא מפרש הכא כמו התם מדכתיב הכא ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ואם יהיה רך לזה וקשה לזה לא יהא המשפט צדק אם כן לא תכירו למה לי אלא על כרחך לממנה דיינים הוא דאתא ודו"ק נראה לי: ע (נחלת יעקב) נראה לי דטעות סופר הוא וכן צריך לומר כקטן כגדול תשמעון כתרגומו שיהא חביב עליך דין כו' וכן היא בהדיא בסנהדרין (דף ה) ושתי הלשונות האחרות הם בספרי: פ דאי סלקא דעתך כמשמעו לענין דין בין אם הנידון הדיוט ובין עם הנידון ראש וקצין תיפוק ליה מקרא דבין איש ובין אחיו. רא"ם: צ דלטעם ראשון קשה כמעט כהרבה היה לו לומר לכן פירש דבר אחר וכו' ולפי דבר אחר קשה היה לו לומר גדול כקטן תשמעון כלומר שתזכה את העשיר אם הוא זכאי בדין כמו שאתה מהדר לזכות את העני כדי שיתפרנס בנקיות. לכן פירש דבר אחר שלא תאמר כו'. ולטעם אחרון לחוד קשה הל"ל קטן כגדול תשמעון ולשני טעמים האחרונים לחוד קשה הל"ל כעני כעשיר תשמעון לכך צריך גם לטעם ראשון: ק כלומר שלא יאמר הדיין מתיירא אני מפלוני שמא יהרוג אותי או ישרוף גדישי: ר כגון תלמיד היושב לפני רבו ובא דין לפני רבו וטעה בדין אל ישתוק התלמיד ולטעם הראשון קשה הל"ל לא תיראו לכן פירש דבר אחר לא תכניס וכו' ולפי דבר אחר קשה הל"ל לא תאגורו מלשון אוגר בקיץ לכן צריך גם לטעם ראשון והרא"ם פירש לא תכניס דבריד בלבך מפני שאתה ירא להוציאם לחוץ לומר לו שהוא חייב או רשע בדינו עד כאן לשונו: ש דאם לא כן איך לאלהים הוא והלא המשפט אינו אלא לבעלי הריב: ת משום שהשווה עבד לרבו דכתיב כי המשפט לאלהים הוא וכתוב אחריו והדבר אשר יקשה מכם תקריבון אלי כלומר שהיה מדמה את עצמו להקדוש ברוך הוא לכך נעלם ממנו דין ירושה דדבר פשוט הוא דכל אדם יודע אם אין לאיש בנים דהבת יורשת במקום בן דהא אמרו רחל ולאה העוד לנו חלק וגו' ופירושו כלום אנו נוטלין חלק ירושה בין הזכרים ונעלם ממנו. אבל רש"י לא מצי לפרש דבשביל זה נסתלק ממנו הדין של מקושש או של אנשים טמאים דהתם לאו דבר פשוט הוא לכך לא ידע משה אבל דין ירושה דבר פשוט היה וקל להבין:

יח א בסנהדרין בפרק אי דיני ממונות פירוש דיני ממונות בשלשה ופותרין אף לחובה ומטין על פי אחד אף לחובה ומחזירין אף לחובה והכל ראויין ללמד זכות וחובה הדיין והתלמיד והדיין המלמד זכות חוזר ומלמד חובה וכן איפכא ודנין ביום וגומרין בלילה וגומרין בו ביום בין לזכות ובין לחובה ומתחילין מן הגדול ואב ובנו והרב ותלמידו מונין אותן לשנים מה שאין כן בדיני נפשות דאין דנין אלא בכ"ג. וכל הדברים דלעיל אינן בדיני נפשות כי הכל היא בהיפך מה שכשר בדיני ממונות פסול בדיני נפשות :

יט ב דאם לא כן מאי והנורא ממי היה להם לירא במדבר ההוא שלא עבר בה איש אלא על כרחך מנחשים וכו' ואם תאמר והא בפרשת בהעלותך פירש רש"י עצמו דענן היה הולך לפניו והורג נחשים ועקרבים יש לומר במקום שהיו חונים במדבר היו רואים אותן מתים אף שלא היו מזיקים להם היו יראים מהם :

כ ג ר"ל מה תוכחה יש בזה : ד דאם לא כן דבר למה לי ונפקא מינה בזה באיזה לשון מדברים כדי שירגישו בדבר אם אחד משבע האומות ישנה לבושו בלבוש שאר אומות שיכירו אותו כדי שיקיימו הלאו דלא תחיה כל נשמה וזה אי אפשר אלא כשידעו לשונם ידעו מאיזה אומה הם ועוד יש פירושים אחרים : ה דאם לא כן למאי נפקא מינה יאמרו להם באיזה דרך ילכו בודאי אותו עיר שירצו לכבוש אותו דרך ילכו וקל להבין : ו ר"ל דבקרא ואת הערים משמע שלא יבאו לכל הערים וזה אינו דהא ירשו את הכל ועל זה פירש תחלה :

כג ז דאם לא כן מכם למה לי : ח המסולתין לשון סולת : ט דאם לא כן יהיו שלשה עשר דהא חשיב שבט אפרים בפני עצמו וגם שבט מנשה בפני עצמו כתב הרא"ם ויש לתמוה דבלאו קרא יתירא דשנים עשר תיפוק ליה מפרשת שלח לך שמונה בפירוש כל נשיאי השבטים ושבט לוי לא היה בתוכם וצריך עיון. ונראה דהכא מרבה קרא דאפילו בעצה לא היו עמהם והשתא אתי שפיר דלא נקיט רש"י שלא הלכו עמהן משום דזה כתיב לעיל בפרשת שלח לך :

כד י שנשאו אשכול משם כדכתיב ויכרתו וגו' על כן קרא למקום ההוא נחל אשכול וזה היה בחזרתן : כ ר"ל שהלכו בה בארבע שורות כמין שתי וערב כדי שירגלו את כלה :

כה ל אף על פי שגם שאר מרגלים אמרו טובתה מכל מקום גם היו מוציאים דבה על הארץ וכאן כתיב ויאמרו טובה הארץ משמע שלא אמרו כלל ברעתה. רא"ם :

כז מ דעת רש"י בזה שאל תקשה היאך יודעין ישראל שהקדוש ברוך הוא שונאן ומפרש כיון שהם שונאים להקדוש ברוך הוא אמרו גם הוא שונאן דמשל הדיוט וכו' : נ כלומר מה שבלבך שאתה שונא את חבירך

אתה אומר על חבירך איך שהוא שונא אותך : **ס** כלומר שבלבו של חבירך שהוא אוהב אותך אתה אומר עליך כלומר איך שאתה אוהב את חבירך : **ע** ר"ל בקרא משמע שהוציא אותן בשביל שנאה והלא הרבה נסים עשה להם כדי להוציאם לחירות ומפרש דכך אמרו הוצאתו כו' : **פ** כתב הרא"ם ויש לתמוה למה פירשו המקרא הזה בשל בעל ושל שקיא אם בעבור שמורה שהוצאתו לשנאה היתה יותר שנאה היא שהיתה הוצאתו להוליכם ביד האמורי להשמידם וצריך עיון. ונראה דקשה להו הכי הל"ל בשנאת ה' אותנו הוציאנו לתת אותנו ביד האמורי מארץ מצרים למה לי אלא על כרחך הקרא לא נקט הוציאנו מארץ מצרים אלא למשל בשל בעל ושל שקיא והכתוב חדא ועוד קאמר כלומר חדא בשנאת ה' אותנו וגוי למשל של בעל ושל שקיא ועוד אחרת לתת אותנו וגוי ודו"ק ופירוש של בעל מקום יבש וארץ צמאה שצריכין להשקותה :

צ **[כח]** פירש"י בפרק גיד הנשה לשון הבאי לשון הדיוט שאין מדקדק בדבריו ומוציא מפיו דבר שאינו לא שיתכוין לשקר אלא לא דק עד כאן לשונו :

ק **[לא]** דקרא משמע הוא ילחם לכם ככל אשר עשה וגוי' ובמדבר וגומר דמשמע דגם במדבר נלחם הקדוש ברוך הוא בשבילם והלא לא עשה מלחמה בדבר ועל זה פירש מוסב על המקרא שלמעלה אככל אשר עשה במצרים וגוי' כלומר שהיטיב להם וגם במדבר היטיב עמהם שנשאן כאשר ישא איש את בנו וגוי' ומלת עשה אינו משמש בלשון אחד כי הראשון פירושו בענין המלחמה והשני בענין החיבוב :

ר **[לג]** שפת"ח שתחת הלמ"ד משלים חסרון הה"א :

ש **[לו]** ר"ל וכי כל הארץ נתנה לכלב :

ת **[מא]** משום דקשה ליה מה שייך לשון הן על זה ודאי כשאדם אומר לחבירו עשה לי דבר זה אז שייך להשיב הן אבל הכא הקדוש ברוך הוא ומשה מיחו בהם שלא יעלו אם כן מה שייך למימר הן ועל זה פירש כלומר נזדמנתם שהייתם מזומנים לכך לעשות והוי כאלו אמרו בפירוש הן :

א **[מב]** מדכתיב לא תעלו וגוי' ולא תלחמו למה לי פשיטא דאם לא יעלו לא תהיה מלחמה אלא ודאי הכי פירושו דקרא לא תעלו כי לא תוכלו להלחם עמם ואם כן העלייה ירידה תהיה לכם. והרא"ם פירש מדכתיב ולא תנגפו שמע מינה שמה שאמר להם שלא יעלו הוא לטובתם אם כן לאו אזהורי מזהר להו אלא להודיע שלא תהא פעולתם זאת לעלייה כו' :

ב **[מד]** ר"ל הדבורה מתה מיד ותעשינה לשון עשייה דאין לומר לרבויה הרודפים כדבורים הרבים שרודפים אחר האיש אם כן הוה לי למימר וירדפו אתכם כדבורים השתא דכתיב כאשר תעשינה הדבורים על כרחך שלא דימה אותם לדבורים אלא לפעולת הדבורים כו' :

מה ג (דבק טוב) דאם לא כן הלא שם זה הוא של רחמים ולמה מזכירו על הפורענות:

מו ד דלא שלחו מרגלים אלא בשנה שניה ליציאת מצרים ובתחלת מי באו לארץ דמקצת שנה ככולה אם כן לא היו אלא ל"ח שנה:

דברים פרק-ב

א ה פירוש שחטאם גרם להם שלא נתן הקדוש ברוך הוא בלב מלך אדום להניחם לעבור דרך ארצו: ו רצה לומר דדרך ים סוף משמע שהלכו מצפון העולם לדרום העולם שהוא כנגד הים והלא ממערב למזרח הלכו במדבר העמים ועל זה פירש דרך יציאתם ממצרים כלומר כשיצאו ממצרים הלכו באלכסון דרך ים סוף ממערב למזרח כן הלכו עכשיו שהניחו דרכם הקצרה מדרום לצפון והלכו בדרומה של אדום שהוא ממערב למזרח עד שבאו לגבול מואב: ז (מהר"ן) שלא תאמר שסבבו אותו מכל ד' רוחותיו שזה אי אפשר שאם כן היה משה נכנס לארץ ישראל שארץ אדום נגד ארץ ישראל היתה כמבואר בגבולי הארץ לכן פירש כל דרומה לבד עד ארץ מואב:

ג ח אף על פי שזה הצווי הי' בסוף דרומה של ארץ אדום ואם כן יסתור מה שפירש בפרשת מסעי שהפכו פניהם לצפון אחר שעברו דרום מואב מכל מקום כששלח משה למלך אדום לעבור דרך ארצו לצד צפון של עולם ולא אבה הוצרכו ללכת כל דרום מואב ומשם הפכו פניהם לצפון. הרא"ם ולי נראה כי תחלת הצווי של פנו לכם צפונה היה על דעת זה כשיבאו בקצה גבול מואב וכמו שמפרש הקרא והולך וכשבאו לגבול אדום אמר אליהם אל תתגרו וכשבאו לגבול מואב ורצו לעבור דרך גבולם לצפון אמר להם הי' אל תצר את מואב וממילא הוצרכו להלוך כל גבול מואב עד רוח מזרחית:

ה ט דעד ועד בכלל כאלו אמר לא אתן לכם רשות למשול על ארצם אפילו דריסת רגל לעבור דרך העברה בעלמא דרך ארצם שלא ברשות וכמוהו לא נשאר בהם עד אחד אפילו אחד: י דאם לא כן קשה למה שלח משה למלך אדום שיניחם לעבור דרך ארצו כיון שהקדוש ברוך הוא צוה שלא יעבור בו לכן פירש שלא ברשות אבל ברשות היו רשאים לעבור: כ דלפי פשוטו קשה הל"ל אף מדרך וגוי למה נקט לישנא של שיעור זמניי שהוא לי' עד לכן מביא מדרש אגדה: ל ר"ל הא העשר עממים לאברהם ניתנו ולמה ניתנו אלו שתיים ללוט:

מ ז (גור אריה) אבל אין פירושו לפיכך אין אתם צריכים להם דאם כן הל"ל יש לך רב או יש לך כל ופירוש מעשה ידיך אלו הבהמות כדכתיב באיוב מעשה ידיו ברכת ומקנהו פרץ בארץ :

ח נ הוכרח לפרש כן ונפן לצד צפון מפני שמהכתוב פנו וסעו לכם צפונה משמע שהפנייה מורה על הפיכת פניהם לצד צפון ואף על פי שלא צום כן רק לאחר עבור כל רוח דרומית של מואב מכל מקום כשראו שלא אבה אדום הניחוהו והלכו כל רוח דרומית של מואב ואחר כך פנו לצד צפון כמו שנצטוו בהיותם בדרום של אדום והלכו כל רוח מזרחית של מואב ומצאו את ארץ סיחון ועוג כשהיו במזרח גבול ארץ ישראל וכו'. הרא"ם :

ט ס דק"ל לא הל"ל אלא ואל תתגרו במלחמה למה לי דהא בבני עמון לא נאמר אלא אל תתגרו במלחמה ומתרחש שלא אסר כו' : **ע** ר"ל ישראל היו מיראים את המואבים : **פ** דהא לא כתיב מלחמה : **צ** ר"ל מאב שהוא לשון פריצות : **ק** דאי ר"ל עיר היה מפרש עיר פלונית :

י י רצ"ל מה בא הכתוב להודיענו במה שאמר האמים לפנים ישבו בה וגוי ומתרחש אתה סבור וכו' כלומר הז' אומות שנתתי לאברהם אחד מהם נקרא רפאים אם כן סבור אתה שזו רפאים ר"ל ער שישבו שם אמים זו רפאים הם שנתתי לאברהם אבל לא תעלה על דעתך כך ומפרש והולך לפי שאמים שהם רפאים ישבו בה לפנים אבל לא זו היא כי אותן רפאים ר"ל שישבו בו כבר הורשתי מפני בני לוט והושבתי בני לוט תחתם וכיון דלאו ארץ רפאים היא למה נקרא רפאים ומפרש דרפאים היו נחשבים אותם אימים והיאך נקראו רפאים כיון דנקראו אמים ומפרש כענקים הנקראים רפאים על שם וכו' שאף האמים מי שראה אותם ידיו מתרפות משום הכי נקראו אמים על שם אימתם וכו' כך מפרש רש"י חבורו של קרא :

יב ש שכל הדברים ההווים תמיד נופל במלש עתיד ועבר אבל אותם דברים שאינן אלא לפי שעה כאז ישיר מוכרח לפרש על המחשבה. הרא"ם :

טו ת דכל זמן שאחד מהן קיים לא באו בניהם לארץ :

יז א הכי פירושו לא נאמר וידבר בלשון חבה שלא נאמר וידבר אלי כמו שכתוב הכא אלא וידבר סתם שאינו לשון חבה מצאתי בשם מהר"י. ואם תאמר והא בפרשת בהעלותך פירש רש"י על פסוק ותדבר מרים הוא לשון עז ואינו לשון חיבה ויש לומר דכל מקום דכתיב וידבר ה' שם הויה הוא דבור של חבה אף על פי שהוא עז הוא חבה יתירה נודעת לו ולא ויאמר ה' דמצינו לפרש ויאמר ה' על ידי שליח כמו ויאמר ה' לה שפירושו על ידי שליח וכמו ויאמר אני חותנך יתרו וגומר וכמו ויאמר ליוסף הנה אביך חולה לאפוקי לשון וידבר הוא דבור של חבה פה אל פה כדכתיב פה אל פה אדבר בו אף על פי שלנביא אחר הוא לשון קשה לגבי משה הוא

לשון חבה כמו שאמר הקדוש ברוך הוא לא כן עבדי משה וגוי עיין בגמרא
דתענית (דף ל'): :

כג ב רצונו לתרץ היאך מחובר קומו סעו ועברו וגוי אקרא דלמעלה
הימנו משום דכפתורים השמידו העוים וישבו תחתם משום זה קומו
וסעו ומתרץ מפני השבועה וגוי' :

כה ג דכתיב הכא אחל תת וגוי' וכתוב התם גבי יהושע ביום תת וגוי' מה
התם עמדה חמה אף הכא עמדה חמה :

כו ד דאם לא כן מאי קדמות ומה שכתב אף על פי שלא צוני המקום
וכו' משמע דסבירא ליה דוכי תקרב אל עיר וקראת אליה לשלום
במלחמת רשות הכתוב מדבר : ה דלפירוש ראשון קשה למה כתב סתם
קדמות דהא הרבה דברים קדמו לעולם והיה לו לפרש ולא לסתום לכן
פירש דבר אחר וכו' ולפי טעם אחרון נמי קשה למה אמר ממדבר בשלמא
אי קאי על התורה ניחא דהא נתינתה היה במדבר אלא אי קאי אהקדוש
ברוך הוא למה נקט ממדבר לכן צריך לתרי טעמים :

כט ו רצ"ת מה שכתוב אכל בכסף תשבירני וגוי' רק אעברה ברגלי
כאשר עשו לי בני עשו דהוא אדום משמע דאדום הניחו לו לעבור בארצו
והלא בפרשת חקת כתיב וימאן אדום וגוי' ויט ישראל מעליו על זה פירש
לא לענין לעבור וגומר ואם תאמר דכאן משמע דגם מואב מכרו להם
אוכל ומים ובפרשת כי תצא כתיב לא יבא עמוני ומואבי וגוי' על דבר אשר
לא קדמו אתכם בלחם ובמים ותירץ הרא"ם דשמא יש לחלק בין קדמו
להשבירו שהמואבים לא קדמו אותם בלחם ובמים אבל מכל מקום
השבירו להם אוכל ומים בכסף אבל לא קדמו דקרא בלא כסף משמע עד
כאן לשונו ועוד יש לומר דהכי קאמר לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' עמו
לא יבא על דבר אשר לא קדמו וגוי' ומואב לא יבא על ששכר עליך את
בלעם וגוי' : ז ולא על אוכל בכסף וגוי' הסמוך לו דאם כן מאי עד אשר
אעבור את הירדן עד אשר נעבור את גבולך מיבעיא ליה כאשר כתיב
בפרשת חקת :

לב ח לפי שהיו חזקים :

לג ט מדכתוב בנו חסר יו"ד משמע שלא היה לו אלא בן אחד ומדנקוד
בנו כולו קמ"ץ משמע שהיו לו בנים הרבה אלא ללמדך שבן אחד היה לו
שניכר שהוא בנו שהיה גבור כמותו לכך כתיב בנו חסר יו"ד והודיענו
שנהרג כמו שנהרגו כל בניו :

לז י לפי שידו של אדם אצלו קורא כל אצל יד ועיין בפרשת שמות
בפסוק הולכות על יד היאור :

דברים פרק-ג

ב כ דלפי פשוטו משמע שקאי אציווי מצוה ועל זה פירש שלא וכו' :

ד ל כלומר מתוך תרגום ירושלמי למדתי הואיל וקורין לפלטין טרכונין שמע מינה דארגוב גם כן לשון טרכונין ופירושו הפרכיא דהיינו היכל המלך : מ דהיינו עיר חשובה :

ט נ דק"ל כיון דאותיות שרין הם אותיות שניר אלא שנהפכו האותיות שרין שניר וטעמא מאי לכן פירש על שם השלג נקרא שנייא"ר :

יא ס רצ"ל לפי דאמרינן בגמרא עוג עקר טורא בר תלתא פרסה משמע דגדול מאוד היה וכאן כתיב תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש ואי קאי באמת איש אכל אדם נמצא שלא הי' גובהו אלא ח' אמות דהיינו שתי קומות של כל אדם ואמה יתירה ואם כן איך היה יכול לעקור ההר לכך פירש באמת עוג :

יב ע פירוש לא האמורה אחריו מערוער אשר על נחל ארנון כי הארץ אשר ירשו בעת ההיא מנחל ארנון עד הר חרמון היתה לא מערוער עד חצי הר הגלעד בלבד אלא על כרחך דהכי קאמר ואת הארץ האמורה למעלה שלקחנו משני המלכים שהוא מנחל ארנון עד הר חרמון ירשנו אותה והחזקנו בה ואחר כך התחיל סיפור אחר ואמר מערוער אשר על נחל וגו' נתתי לראובני ולגדי והשאר נתתי לחצי שבט מנשה וגו' : פ רצ"ל דבפסוק משמע שלא ירשו אלא ארץ זו ונתנו לראובני ולגדי ואחר כך כתיב ויתר הגלעד וכו' נתתי לחצי שבט המנשה וכי מאין היה להם ארץ זו כיון שלא ירשו יותר ועל זה פירש האמורה למעלה מנחל ארנון וכו' רצ"ל ואת הארץ הזאת האמורה ירשנו בעת ההיא ומאותו ארץ נתתי לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה :

יג צ ר"ל לעיל גם כן כתיב ארץ רפאים אבל זו היא רפאים שנתתי לאברהם :

טז ק פירוש נחלתו של גד שהיתה לפאת מזרחו של ירדן נמשך גורל נחלתו למערב של נחל ארנון כי פירוש וגבול גם הוא גבולו ועוד מעבר הנחל והלאה לצד מערבי עד יבוק ועד בכלל זה שגם יבוק בכלל ויותר מכך :

יז ר פירוש כנרת זו לצד מערב של ירדן מאחר שנחלת גד לפאת מזרח הירדן נמצא שנמשכה נחלתו ממזרח הירדן על כל רחבו ועוד מעבר הירדן והלאה לפאת מערב הירדן עד כנרת וזהו הירדן וגבול שפירושו הירדן עצמו הוא מכלל הנחלה וגם מעבר לו עד כנרת :

{יח} ש רצ"ל דהא כל התוכחות מתחלת הספר עד כאן כולן היו לנוכח כל ישראל ואם כן היאך מוסב עליו חלוצים תעברו לפני אחיכם בני ישראל וכי ישראל יעברו לפני ישראל ועל זה פירש לבני ראובן וגד היה מדבר: **ת** דאם לא כן מאי לפני ישראל עם בני ישראל מיבעי ליה:

פרשת ואתחנן

{כג} א דאם לא כן הל"ל ואתפלל: **ב** רצ"ל מהיכן ידע משה לבקש מהקדוש ברוך הוא בקשה אף במתנת חנם ולא בשביל מעשים טובים ועל זה פירש וחנותי וגו': **ג** דלטעם ראשון קשה למה לא כתיב ואתחנן לכן קאמר דבר אחר כו' ולטעם אחרון קשה למה לא אמר ויחל כדלעיל: **ד** ואלו הן שועה צעקה נאקה רנה פצור קריאה נפול פלול פגיעה תחנה: **ה** דק"ל דהא לעיל מיניה כתיב ואת יהושע צויתי בעת ההיא וגו' שפירושו בעת כיבוש סיחון ועוג ועלה קאי ואתחנן ומתרץ לאחר כו' דמיתי שהותר קצת הנדר לכך עלתה על דעתי להתפלל כדי שאכנס לארץ כו': **ו** ואם תאמר וכיון שהותר הנדר תפלה זו למה ויש לומר דהכי קאמר משה קודם כיבוש ארץ סיחון ועוג לא עלתה על דעתי להתפלל כיון שהיה גזר דין עם שבועה לא יועיל שום תפלה אבל לאחר הכבוש והנחיל לבני גד ובני ראובן וחצי שבט מנשה אמרתי שמא הותר הנדר דנדר שהותר מקצתו הותר כולו ואם כן הוי גזר דין בלא שבועה להכי מהני תפילה: **ז** כ' הרא"ם צריך עיון דבספרי חשיב ה' מקומות ור' אלעזר בן עזריה אומר בדי' מקומות בקש משה וכו' והביא כולם אם כן דברי רש"י דלא כמאן ונראה לי הא דכתב רש"י הכא זה אחד מג' מקומות כו' ר"ל שהתפלל משה עליהם ובקש מהקדוש ברוך הוא שימלא שאלותיו ושיודיענו אם יעשה שאלתו ובקשתו כמו גבי מרים שבקש שירפא אותה מצרעתה וכן גבי יפקוד ה' אלהי הרוחות בקש שירשו בניו אחריו גדולתו וכמו שפירש רש"י שם והכא התפלל שיעבור הירדן אבל השנים האחרים שמביא שמה דהיינו האחד וידבר משה לפני ה' לאמר מה אעשה לעם הזה וגו' שאמר משה הודיעני אם נופל אני בידם כו' אותן שני דברים אינן אלא הודעה בעלמא ולא בקשה ותפלה שימלא את שאלתו וכן הוא בדברי רש"י אם תדקדק בלשונו הכא:

{כד} ח רצ"ל דהא שם של ד' אותיות מדת רחמים הוא ואדני הוא מדת הדין ומפרש רחום בדין כלומר רחום בדינו ולא במדת הדין הקשה. אי נמי רצונו לפרש למה נקוד שם של ד' אותיות הכתוב כאן בנקודות שם אלהים דהיינו חטף סגו"ל וחול"ם וחיר"ק ולא נקוד כשאר שם של ד' ולכך נקט רש"י בלשון הקרא אדני אלהים אף על פי שכתוב יהו"ה כלומר שם של ד' אבל לפי קריאת נקודתו דומה כאלו כתיב אלהים ומפרש דלכך

נקוד ידו"ד בנקודות אלהים שהוא מדת הדין אף על פי שידו"ד מדת הרחמים לומר לך רחום בדין והשם הראשון של אדני דכתיב בקרא לא כוון משה בו כלום רק פירושו רבוני והוא התחלת דבור ולפי לשון ראשון נראה לי מה שנקט רש"י אלהים לפי הקריאה של שם של ד' נקט ואף על גב דלעיל בפרשת לך לך כתיב נמי ה' אלהים מה תתן לי ולא מפרש רש"י כלום יש לומר דלעיל הכי קאמר הן מצד הדין הן מצד הרחמים אני מבקש שתתן לי בנים מאחר שאמרת לי לך לך מארצך וגוי ואעשך לגוי גדול אבל הכא קשה למה לו להזכיר שם של אדנות שהוא מדת הדין : ט דאם לא כן אתה הראת את עבדך וגוי מיבעי ליה כמו שמפרש והולך : י וכתיב בתריה ויאמר ה' סלחתי כדבריך כלומר זו מדת טובך שאתה מוחל וסולח לעוברי רצונך : כ לקבל שבים שגם זו מענין בקשתו : ל שגם זו מענין בקשתו ולא כמו כי ביד חזקה ישלחם וגוי כי מה ענין זה לבקשתו : מ וזהו מענין בקשתו ולא שפירושו שאין דומה לו כמו כי אין כמוך באלהים וגוי דמה ענין זה לבקשתו : נ פירוש קטיגורין : ס גם לפי הפשט דבר דבור על בקשתו כלומר מאחר שהחלות להראות אותי שתי המלחמות של סיחון ועוג הראני גם מלחמת ל"א מלכים :

כה ע כלומר נא האמור כאן אבל שאר נא שבתורה פירוש עתה : פ דכתיב ירושלים הרים סביב לה : צ למה נקרא בית המקדש לבנון משום דמלבן האדם מן העבירות :

כו ק מלשון עברה : ר ר"ל בשביל שאמרתי לכם שמעו נא המורים בשביל חטא זה נגזר עלי שלא אכנס לארץ ומביא ראיה וכן הוא אומר וגוי וירע למשה בעבורם דאף התם פי' כמו הכא בעבורם וירע למשה בשביל שהם גרמו ואין למענכם פירושו בעבור שיעשה רצונכם שהייתם חפצים שלא אכנס לארץ כמו למענכם שולחתי בבלה : (מנחת יעקב, רא"ם) ש ופירוש רב לך מלשון רבנות כאלו אמר מאחר שאני רבך ואתה תלמידי אין לך אלא לשמוע דברי רבך ולא להיות סרבן נגדי שלא וכו' : ת דלטעם ראשון קשה הל"ל רב אני משום הכי פירש דבר אחר וכו' ולטעם של דבר אחר לחוד נמי קשה הל"ל רב טוב לך לכן צריך גם לטעם ראשון : א ר"ל טוב הצפון בעולם הבא יותר משתכנס אתה לארץ :

כז ב רצ"ל מה שהשיב הקדוש ברוך הוא למשה על בקשתו לעבור הירדן שהשיב לו עלה ראש הפסגה כו' וראה בעיניך וגוי מה השיב הקדוש ברוך הוא בזה ומפרש בקשת ממני כו' לראות ההר הטוב הזה והלבנון שהוא ירושלים ובית המקדש שהוא הטוב שבכל הארץ ואני אראה לך את כולה יותר ממה שבקשת :

כח ג כמו שאמר הכתוב טרחכם ומשאכם וריבכם דאי קאי האי וצו על ואמצהו וחזקהו הא כבר אמר וחזקהו בוי"ו דמשמע שחוץ מן הצווי שתצוהו גם חזקהו ואמצהו אלמא הצווי לחוד והחזוק והאמוץ לחוד : ד כלומר ולא בפעולתך שאין בידו לעשותו חזק ואמיץ אלא בדברים כלומר מבטיחני אותו כי הוא יעבור כי אחריו פירש ואמר כי הוא יעבור וכו' :

אלמא בדיבור הוא החיזוק והאימוץ : ה רל"ת לא הל"ל רק וינחיל וכו' אלא תיבת והוא בא ללמד דוקא כשהוא יעבור אז ינחיל ואם לאו כו' : ו ר"ל כאשר היו נהרגין ישראל במלחמת אנשי העי נפל יהושע לפני הקדוש ברוך הוא : ז כלומר משום דקמת במקומך ולא הלכת עמהם :

[כט] ח ר"ל דקרא לפניו מיירי בענין תשובת הקדוש ברוך הוא למשה שלא יכנס לארץ אמר משה לישראל ונשב בגיא כלומר שנצמדתם לעבודת אלילים והייתם חוטאים בעבודת אלילים אף על פי כן נאמר לכם ועתה ישראל וגוי כלומר אף על פי כן אתם נכנסין לארץ ואני כו' ואף על גב שהיא פרשה בפני עצמה הנה כמוה ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' אל משה וגוי ועוד אחרים ואם תאמר למה הזכיר משה לישראל עבירה זו יותר משאר עבירות שעשו במדבר ויש לומר דלכך מזכיר משה להם עבירה דמול בית פעור דאף על פי כן מחל לכם הקדוש ברוך הוא על ידי קבורתי דלכך נקברתי בחוץ לארץ כדכתיב בפרשת וזאת הברכה ויקבור אותו בגיא בארץ מואב מול בית פעור ופירש"י שם לכך נקבר מול בית פעור דהיינו בחוץ לארץ שיהא כפרה על מה שחטאו בבית פעור בעבודת אלילים מצאתי בשם מהרי"ץ :

דברים פרק-ד

[ו] ט ששמירה הוא הלימוד והעשיה הוא קיום המצות שכל שאינו לומד אינו עושה : י שינה הרב שמות החכמה והבינה בשמות התואר מפני שאין החכמה והבינה בערך אל האומות רק מצד עצמן ולא יתכן לומר לעיני העמים והוסיף מלת תחשבו שפירושו שתחשבו חכמים ונבונים לעיניהם :

[ח] כ ר"ל היאך שייך על חוקים ומשפטים צדיקים דדוקא גבי אדם שייך לשון זה. ומפרש דלשון צדיקים הגונים כו' ומוסב גם על חקים :

[ט] ל ר"ל כתיב רק שהוא לשון מיעוט והכא מה ממעט ומפרש דקאי אדלעיל מיניה כי היא חכמתכם וגומר הני מילי שתהיו נחשבים חכמים אז כשלא כו' :

[י] מ (גור אריה) דאין לומר שתודיע לבניך יום אשר עמדת שהרי והודעתם דכתיב במ"ס כינוי הרבים משמע דקאי אלמעלה פן תשכח את הדברים שראו עיניך והודעתם פירש והודעתם הדברים ואלו קאי למטה הל"ל והודעת לבניך : נ ר"ל ילמדו כתרגומו ילפון דהיינו שילמדו לעצמן. אבל ילמדון דבסמוך דתרגומו יאלפון היינו ללמד לאחרים :

{יד} ס דק"ל דואותו צוה ודאי קאי אלעיל מיניה אויגד לכם וגוי עשרת הדברים דמשמע באותו זמן צוה ה' את משה ללמד אותם והא באותו זמן לא נצטוו אלא ביי דברות ואי אעשרת הדברים קאי מאי ללמד אתכם חוקים ומשפטים דקאמר. אלא ודאי קאי על התורה שבעל פה שבעשרת הדברות דהיינו כללותיהן ופרטותיהן ואת כל המצות הנכללות בהן : וגוי אריה) פירוש מדכתיב ללמד שזה הלשון שייך לומר על תורה שבעל פה אבל תורה שבכתב שייך לומר בה נתינה דמאחר שהיא כתובה לפני האדם יוכל ללמוד אותה מעצמה :

{יט} ע דק"ל מה דכתיב ופן תשא עיניך וגומר משום דנושא עיניו לשמים משום הכי יבא לעבוד אותם. לכן פירש להסתכל כו' : פ רצה לומר מה דכתיב ועבדת אשר חלק לכל העמים וגוי וכי הקדוש ברוך הוא חלק לעמים לעבוד להם : צ ולא שנתנם לאלהות שבראם לשם כך רק שלא מנעו וכוי אלא החליקם בדברי הבל שנראה להם הטובות המגיע להם מכוכבי מעלה בעבדם אותם ולפי האמת הם רעות כדי לטרדם : ק דלטעם ראשון קשה למה אמר להם וכי להם בלבד הם מאירים לכן אמר דבר אחר. ולטעם זה לחוד קשה ולמה ברא בתחלה דבר שיבאו לטעות בהם בני אדם והא כתיב עולם חסד יבנה לכן צריך לשני טעמים :

{כג} ר רצה לומר כל היכא שכתוב מלת כל במקרא יש תיבה אחריו שדבוק לו כגון בפרשה זו מצינו הרבה פעמים כל הימים כל סמל לכך מפרש דהוה כאלו כתיב כל דבר : ש רצונו לפרש וכי צוה הקדוש ברוך הוא לעשות פסל ומפרש אשר צוך שלא לעשות :

{כד} ת רצה לומר לא שנקרא קנא מפני שיש בו קנאה ח"ו שאין שם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות אלא מפני שהוא מתחרה וקיצף להתפרע מעובדי עבודת אלילים וכיון שהנקמה אינה באה אלא מחמת הקנאה משום הכי כתיב אל קנא במקום אל נוקם :

{כה} א דכתיב גבי בנין בית ראשון ויהי בשמנים שנה וארבע מאות שנה וגוי ועמידת בית ראשון היה ת"י שנה צא מהן ארבעים שנה שהיו במדבר דאף הם היו במנין דהקרא מונה מיציאת מצרים ונמצא שלא היו בארץ אלא תת"ן שנה ולא הגיעו למספר ונושנתם וכדפירש רש"י : ב ר"ל משום דצדיק ה' וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו אלא צדקה היה מאת ה' שהקדים הרעה קודם זמן ונושנתם ועיין בסנהדרין ל"ח :

{כו} ג כלומר ויהיו עדי התראה לא עדי עבירה שהרי עדיין לא עשו הרע בעיני ה' :

{כח} ד דקשה לו משום שהפיץ ה' אותם בין העמים משום הכי יעבדו עבודת אלילים ותירץ כתרגומו כו' :

ח **לא** ה מפני שהקל ממנו פועל עומד כמו הנה נא רפה היום לערוב (רפתה היום לערוב) רפתה רוחם על כן פירש לא ירפך שהוא מבנין הפעיל יוצא לשני ופירושו לא יתן לך רפיון. רא"ם: ו שו"א תחת האל"ף ופת"ח תחת הרי"ש דהוה רפואה אבל השתא דנקוד ארפנו בפת"ח תחת האל"ף ושו"א תחת הרי"ש לשון רפיון הוא: ז דפירושו תן לה רפיון היינו מפעיל: ח דפירושו התרפה ממני התפעל:

ט **לב** פירוש משום דימים אין נשאלין: י כדכתיב בקרא אשר ברא אלהים אדם על הארץ: כ ולמקצה השמים כלומר קומתו של אדם היתה מן הארץ עד השמים דלפי פשוטו מאי האי דכתיב ולמקצה השמים: ל ר"ל אף על פי דבקרא משמע מתחלת עולם עד סוף עולם בארכו כדכתיב ולמקצה השמים ועד קצה השמים וגם על כרחך משמע שמהארץ עד השמים היתה קומתו כדכתיב על הארץ ולמקצה השמים הא כיצד אלא והוא השיעור כו' כלומר הכל שיעור אחד הוא שמקיף השמים היינו לגל השמים הוא קצה אחד ומרכז השמים שהיא הארץ הוא קצה האחר והיינו מן השמים אל הארץ וחד שיעור הוא והוי כאלו אמר מקצה השמים ועד קצה השמים פירושו מן השמים ועד הארץ ולפי זה מן הארץ עד לרקיע נקרא על הארץ ולמקצה השמים ונקרא גם כן למקצה השמים ועד קצה השמים ונקרא גם כן מסוף העולם ועד סופו ואין הבדל ביניהם רק בקריאת השם:

י **לה** נ פירוש נראית שאין פירושו כמו הראית שאם כן היה תרגומו אחזית לא אתחזיתא:

יא **לז** ס ר"ל למה כתיב ותחת בוי"ו ומתרץ דמוסב אלעיל מיניה וכל זה וכו': ע ויהיה פירוש בפניו כמו לפניו וכמוהו וירקה בפניו כמו לפניו וכן פירושו לפי דבר אחר פירושו נמי כמו לפניו ואין הפרש בין הפירושים אלא לפירוש ראשון קאי בפניו על האבות: פ ר"ל דכתיב בפניו וקשה דלפי דבר אחר קאי בפניו על אבותיך והא בפניו לשון יחיד הוא ומפרש ויבחר בזרעו אחריו רצה לומר דהא אף בלא דבר אחר דאז לא קשה מאי דכתיב בפניו משום דקאי על הקדוש ברוך הוא אפילו הכי קשה מה דכתיב את אבותיך ויבחר בזרעו אחריו דעל כרחך ויבחר וגומר קאי על אבותיך אף ללשון א' ואף על פי כן כתיב בזרעו אחריו דהוא לשון יחיד אם כן אף לדבר אחר דקאי בפניו גם כן על אבותיך לא קשה מה דכתיב לשון יחיד והוצרך לשני טעמים דלטעם הראשון קשה הל"ל ויוציאך והוליכך בפניו לכן אמר דבר אחר ולטעם זה לחוד נמי קשה והא אבותינו כבר מתו ומאי בפניו לכן צריכין אנו גם לטעם ראשון:

יב **מא** צ רצ"ל דאז הוא פירושו מיד ולשון יבדיל משמע לעתיד משום הכי פירש על מחשבות הלב. והרא"ם פירש שהבדל ערים אלו אינו דבר ההוה תמיד ולא יפול עליו לשון הוה לכן פירשו על המחשבה ר"ל היה במחשבתו תמיד להבדיל עד שהבדיל: ק פירוש מפני שעבר הירדן יקרא הצד לצד מזרח וגם הפאה של צד ארץ ישראל אמר הכתוב מזרחה שמש

להודיע איזה עבר הירדן הוא שאינו הפאה של צד ארץ ישראל מבוא השמש: ר' ר"ל בשו"א הנקראת חט"ף:

[מה] ש דאם לא כן מה בא המקרא לומר כאן במה שדבר עם ישראל בצאתם מארץ מצרים. ופרשת אלה העדות דבוק עם וזאת התורה ואמר שזאת התורה שהם אלה העדות שמסדר אחר פרשה זו הם העדות אשר דבר בצאתם מארץ מצרים וחזר ושנאן בערבות מואב ומקרא קצר הוא:

דברים פרק-ה

[ג] ת ר"ל בהפסוק משמע דוקא לנו נתנו עשרת הדברות ולא לאבותינו שמתו לפנינו והא הרבה שהיו קיימין בשעת מתן תורה בשנה שניה כשיצאו ממצרים ואף עמהם נכרתה הברית הזאת והשתא לא קיימין לכן פירש לא את אבותינו בלבד כרת ה' וגוי אלא אף לנו:

[ד] א וזהו דכתיב פנים בפנים:

[ה] ב דאין יתכן לומר דקאי לאמר אדלפניו ולא עליתם בהר לאמר דמה היה להם לומר בהר אלא שהפסיק הכתוב בין מתוך האש למלת לאמר כדי שיוודיע שאני הסרסור בין ה' וביניכם מפני שיראתם מפני האש ולא יכולתם לעלות בהר:

[ז] ג ולהאי טעם קשה הל"ל בפני לכן אמר דבר אחר כו' ולפירוש דבר אחר קשה הל"ל לעולם ובעל פני יש מקום לטעות חס ושלום לכן פירש גם טעם ראשון ועיין לעיל בפרשת יתרו ושם כתבתי למה פירש"י בכאן שני טעמים ולעיל לא פירש אלא טעם אחד ועיין בגור אריה:

[יב] ד כשאמר בתחלה זכור נאמר אף שמור דבשניהם נאמרו בתיבה אחת וכו' דעל ידי נס היה ומה שחזר לכתוב זה רש"י כאן ולא סמך על מה שפירש לעיל כמו בשאר הדברות משום דכאן כתיב כאשר צוך וממנו עיקר הלימוד שבדיבור אחד נאמרו לכן חזר לפרשו במקום הראוי: ה מדכתיב בפרשה זו אלה החקים וגוי' דמשמע שנאמרו י' דברות כאן כאשר נאמר שם אם כן היאך הוסיף משה בדברות כאשר צוך וגומר וכן פירש רש"י פרק ד' מיתות (סנהדרין נ"ו) ועיין בתוספת פרק רבי עקיבא דף פ"ו ואם תאמר ודלמא כאשר צוך וגוי' קאי אפרשת המן דאף התם צוה על השבת ויש לומר לקמן גבי כיבוד אב ואם גם כן כתיב כאשר צוך וגוי' והתם על כרחך אין לומר כאשר צוך גבי מן דהא התם לא להזהיר על

כיבוד אב ואם אף כאשר צוך דגבי שבת לא קאי על אזהרת מן עד כאן לשונו :

[טו] ו (מהרא"י) משום דידוע שהוקשה להם השביתה ממלאכה כדאשכחן גבי פורים שקבלו עליהם לימי משתה ושמחה ולא לעשית מלאכה (מגילה דף ה) לכן הזכיר להם העבדות כלומר אומר לו הרב לעבדו שישבות ממלאכה מן הדין שישמע לו כי המלאכה היא לרבו דאם לא כן מה ענין הזכרת העבדות לכאן :

[יז] ז ואם תאמר למה ליה לרש"י לפרש זה יותר מכל עשרת הדברות יש לומר דקשה לרש"י וי"ו דולא תנאף למה ליה ומתרץ אין ניאוף אלא באשת אישומוסף על ענין ראשון על לא תרצח כלומר הזהר במצוה זו דלא תרצח ובזה תפרוש מהרבה עבירות חדא דלא תנאף כי יעלה על דעתו שמא הבעל לא יתן לו אשתו ובזה יבא לידי רציחה וכן כולם ועיין בק"מ ישוב אחר על זה : ח ר"ל אין להקשות דהא התם כתיב לא תחמוד והכא כתיב לא תתאוה ומפרש אף הוא כו' ולכן פירש התרגום לא תירוג שהוא לשון חמדה :

[יט] ט ולפי טעם זה קשה פשיטא משום שהשמיע קולו החזק פעם אחד משום הכי יפסוק קולו לכן פירש דבר אחר וכו' ולפי דבר אחר קשה למה כתיב יסף הל"ל יוסף לכך פירש גם טעם ראשון. פומבי פירוש גלוי ומפורסם :

[כז] י כי נוכח הזכר אתה ונוכח הנקבה את : כ מקשים העולם והלא הקדוש ברוך הוא הודה לדבריהם ואמר הטיבו אשר דברו. ויש לומר לפי דעתו של משה שחשש שמא לא היו חרדים להתקרב אל ה' מאהבה היו אומרים דברים כאלה והשיב לו הקדוש ברוך הוא מפני יראת ה' אמרו זה להוציא את ישראל מן החשד מדעת משה רבינו עליו השלום אמר הקדוש ברוך הוא כל זה :

דברים פרק-ו

[ד] ל דאם לא כן שמע ישראל ה' אחד מיבעיא ליה אלא דהוי כאילו אמר שמע ישראל עכשיו הוא לבד ה' אלהינו אבל יבא זמן וכו' כלומר שיוודו כל העובדי אלילים שהוא אחד בשמים ובארץ ובד' רוחות והוא היחוד דמפקי רבותינו זכרונם לברכה מהאי קרא כמו שאמר הכתוב והיה ביום ההוא יהיה ה' אחד :

ה **מ** (הרא"ם) ולא הבינותי זה דהכא פירש ואהבת עשה דבריו מאהבה אינו דומה וכו' ומשמע שקאי אכל המצות ואחר זה פירש בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך דמשמע יהרג ואל יעבור ואלו בפרק בן סורר ומורה (דף ע"ד) אמרו בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך ופירש"י שם דכתיב ואהבת את ה' אלהיך שלא תמירנו בעבודת אלילים ולכך נאמר בכל נפשך כלומר תהא אהבתו חביבה לך יותר מכל החביב לך משמע בעבודת אלילים בלבד מיירי אבל בשאר מצות יעבור ואל יהרג וכו' וצריך עיון (ועיי' בקצ"מ ובגור אריה) : ג ר"ל למה כתיב לבבך שני בתי"ן ומפרש בשני יצריך וכו' : ס דלטעם הראשון קשה וכי הלב הוא יצרו של אדם עד שיאמר בשני יצריך לכן אמר דבר אחר וכו' ולפי דבר אחר קשה למה אמר בכל לבבך הל"ל בכל לבך לכן צריך גם לטעם ראשון : ע מהר"ן דאם לא כן לכתוב חדא ותיתי אידך מיניה תרתי למה לי אלא יש לך וכו' לכן פירש שניהם שלא ליתן מקום ליצר הרע והכי איתא במסכת יומא (דף כב) ובסנהדרין (דף טז) : פ דלפי טעם ראשון קשה הל"ל ממונד לכן פירש דבר אחר וכו' ולפי דבר אחר קשה הל"ל בכל מדך לכן פירש גם לטעם ראשון :

ו **צ** דאם לא כן איך תפול אהבה בדבר שלא ראה ולא השיג מעולם אלא מתוך שיהיו הדברים האלה שהם המצות על לבבך שעל ידן אתה מכיר הקדוש ברוך הוא שלולא שברא ברצונו העולם לא היה מצונו במצות ועל ידי שתדע שהוא הבורא וממנו הכל אתה אוהבו ומתאוה לדעת אותו : ק סופנה לשון חשיבות הוא : ר וזהו דכתיב היום כלומר כאלו נאמר היום דאם לא כן מאי מצוך היום והלא זה מ' שנה שנצטוו עליה ועל כל התורה וכן כתבהרא"ם בעצמו לקמן בפסוק היום לעשותם :

ז **ש** מלשון חצי גבור שנונים אבל לא לשון משנה דאם כן הל"ל ולמדתם : ת דאי בבנים ממש הא לעיל מיניה כתיב אתה ובנך וכאן כתיב דוקא לבניך אלא על כרחך אתלמידים : א דאם לא כן ודברת אותם הל"ל אלא בס' ולא בדברים אחרים : ב (קצ"מ) נראה לי דהכי פירושו דאין לומר בשכבך ובקומך דוקא אפילו בחצי היום ובחצי הלילה. מדכתיב בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך אם כן כל היום וכל הלילה יקראו קריאת שמע ואם כן הל"ל ודברת בס' יומם ולילה אלא דרך ארץ וכו' ויהיה בשכבך ובקומך פירוש על בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ור"ל בשבתך וגומר ואימתי בזמן שכבך ובזמן קומך דהיינו שחרית וערבית :

ח **ג** ר"ל דדומה כאלו כתיב שני פעמים שנים טט פירוש שנים הוא : ד דבכתפי כשרוצים לדבר שנים אומרים טט : ה דבאפריקי כשרוצין לדבר שנים אומרים פת דהיינו ארבע כלומר ארבע פרשיות בכל תפילין ועיין בתוספות סנהדרין ריש פרק קמא :

ט **ו** ר"ל שאין צריך על פתח אחד שני מזוזות אבל לכל פתח שבבית צריך מזוזה אחת ולא כיש מפרשים דכוונת הכתוב הוא דפתח שאין לה אלא מזוזה בצד אחד מן הפתח חייב לקבוע מזוזה באותו פתח (מנחות דף

לא) :

יב ז פירוש מבית עבדים שהייתם שם עבדים לא מבית העבדים כי לא היו עבדים לעבדים :

יג ח פירוש לא שהוא מצוה לישבע כמו את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד שכל אחד מהם מצוה בפני עצמו אלא אם יש בדך כל המדות הללו וכו' ואם לאו לא תשבע ואם כן וי"ו ובשמו נוסף וצריך להוסיף מלת אם קודם את ה' אלהיך תירא רא"ם :

דברים פרק-ז

ב ט לפי טעם זה קשה הל"ל בנו"ן כיון שהוא לשון חן אי נמי הל"ל תחונם מלא וי"ו לכן פירש דבר אחרלא תתן להם חנייה כלומר אף אם לא תכרות אתו ברית ותאמר בלבבך יהיה לי למס עובד לכן אמר ולא תתן להם שום חנייה בעולם בארץ. ולטעם אחרון קשה לא הל"ל אלא לא תחנם שאינו רשאי ליתן לו חנייה וכל שכן שאין להכרית עמו ברית לכן צריך גם לטעם ראשון :

ד י ר"ל מה דכתיב כי יסיר את בנך דמשמע דנתינת טעם הוא אדלעיל מיניה ואמה הוא נתינת טעם ואין לומר דנתינת טעם ארישא דקרא דכתיב בתך לא תתן לבנו דאם כן הל"ל כי יסיר את בתך וגוי ואין לומר דקאי אסיפא דקרא כדמשמע פשוטו של קרא ובתו לא תקח לבנך ולכך כתיב כי יסיר את בנך זה אינו דהא כתיב כי יסיר ואי קאי אסיפא הל"ל כי תסיר לשון נקבה אלא בנו של כותי וכו' כלומר ויסורנו הכותי מאחרי אבל בן בנך הבא מן הכותית אינו קרוי בנך ומשום הכי לא הקפידה התורה עליו מפני שכבר מוסר הוא :

ח כ שהמ"ם הזה אין שימושו במקום מן כמנהגו ברוב המקומות רק הוא מ"ם הסיבה :

ט ל כלומר העושין מיראה לאלף דור והעושים מאהבה אלפים דור ואף על פי דהכא נמי כתיב לאוהביו לפני שומרי מצותיו יש לומר לאוהביו מוסב אדלעיל מיניה אשומר הברית והחסד ולשומרי מצותיו קאי אמה דכתיב אחריו וכן לעיל נמי דכתיב לאלפים וכתוב נמי לשומרי מצותיו אף התם יש לומר לאוהביו מוסב אדלעיל מיניה דהיינו מה שכתב לפניו לאלפים ולשומרי מצותיו קאי אמה שכתוב אחריו לאלף דור כמו הכא :

י מ דאם לא כן קשיא רישא לסיפא דברישא משמע דאף לשונאיו משלם גמולם הטוב ובסיפא כתיב להאבידו :

{יא} נ פירוש שמלת היום דבוק עם לעשותם לא עם מצוך דלעיל מיניה
כי לא היה הציווי היום: חסלת פרשת ואתחנן

פרשת עקב

{יב} א ר"ל מה דכתיב עקב שהוא לשון יען משמע דודאי הוא שישמעו
אל המצות כמו באברהם דכתיב עקב אשר שמע בקולי וגוי קאי אדבר
שהוא ודאי דהא אברהם שמע בקולו ורצה לשחוט את בנו אם כן כאן
נמי משמע שודאי הוא שישמעו והא אמרינן הכל בידי שמים חוץ מיראת
שמים ועל זה פירש דלשון עקב היינו המצות הקלות וכו' כלומר שאינם
חשובים בעיני אדם לקבל עליהם מתן שכר גדול לכך נקט רש"י נמי אם
המצות קלות ר"ל דלאו ודאי הוא ומפני שפירוש משפטים פה הן המצות
בכלל לא דיני ממונות ביחוד כי לא הוזכרו פה ואיך יאמר האלה לכן
החליף המשפטים במצות. רא"ם אי נמי דק"ל דהל"ל והיה אם תשמעון
את המשפטים כמ"ש בפרשת כי תבא והיה אם שמוע תשמעו והיה אם
לא תשמעו אלא להכי כתיב עקב ר"ל המצות הקלות וכו': **ב** ר"ל מה
דכתיב ושמר וגוי משמע לשמור השבועה וכו' מהיכא תיתי שלא יקיים
השבועה לכן פירש ישמור הבטחת הברית ופירוש ישמור במקום ושמר
להורות שאין הוי"ו וי"ו החיבור אלא וי"ו ההיפוך שמהפך העבר לעתיד:

{יג} ג פירוש נקראו הולדות שגר מלשון משגרת והבקרים אלפים מלשון
אלופינו מסובלים: ד ר"ל בשן שם מקום הוא והיו שם אבירי צאן כלומר
שהיו בריאים וחזקים לכן קרא הצאן לשון עשתרות שהוא לשון תוקף
וחוזק: ה אף על פי דלא כתיב הכא קרנים כיון שמצינו בקרא דלשון
עשתרות חוזק הוא מפרשינן הכי בכל מקום דכתיב עשתרות אף על פי
שלא כתיב קרנים: ו פירוש דרבתינו לא נחלקו על פירש של מנחם דהם
ג"כ סברו דעשתרות לשון חוזק הוא דאם לא כן היו דברי רבותינו סתרי
אהדדי דהא בפרשת כי תבא פירש"י עשתרות צאנך כתרגומו ורבתינו
אמרו למה נקראו שם עשתרות שמעשרות את בעליהן ומחזיקין אותם
כעשתרות הללו שהם סלעים חזקים שמע מינה דרבתינו גם כן סברי
דעשתרות לשון חוזק הוא כמו מנחם אלא בזה פליגי אפירושו של מנחם
דמנחם פירש עשתרות על הצאן ורבתינו פירשו על הבעלים וכן פירש
הרא"ם לקמן:

{יד} ז ר"ל דודאי לא תוכל לפרשו בלשון דהא או אלא משום דלשון דהא
או אלא אינן נופלים על תחלת הענין ולא לשון או דהוא לשון אם משום
שאינן שייך לומר אם תאמר כך אל תאמר כך שאם מוכרח לומר כך אם
כן אין שייך לומר אל תאמר כך ועוד דמשמע מיניה אם תאמר בלבבך וגוי

לא תירא מהם הא אם לא תאמר תירא מהם ואין זה נכון. כן כתב רש"י בשילהי גיטין דף צ' :

{יט} ח דכתיב הנה יד ה' הויה במקנך וגו' : ט כדכתיב וחרבות שלופה בידו נטויה על ירושלים יש מפרשים כמשמעו החרב שהכה הקדוש ברוך הוא בו הבכורים ויש מפרשים (בכל בו והר"ד אבודרהם) שהבכורים הכו באבותיהם דהבכורים היו יודעים שהם ילקו בשביל ישראל והלכו ואמרו לאבותיהם שישלחו את ישראל ממצרים ולא שמעו להם והלכו והרגו מהם כמה אלפים וזהו שנאמר למכה מצרים בבכוריהם :

{כב} י לעיל בפרשה משפטים פירשתי למה לא פירש רש"י לעיל טעם זה :

דברים פרק-ח

{א} כ פירוש ששם מצוה הוא שם המין כאלו אמר כל המצות : ל פירוש כל מלשון ויכל אלהים ביום השביעי וגומר אי נמי כל מלשון כָּלָה כלומר שיעשה את כולה אם התחיל בה יגמור אותה והמצוה דכתיב בקרא פירוש מצוה אחת היא :

{ב} מ דק"ל וכי בשביל שעינה אותם ישמרו מצות ומפרש דהכי פירושו דלכך עינה אותם לדעת וגומר התשמור מצותיו כלומר שלא תנסו וכו' והוי כאלו אמר לדעת התהרהר אחריו אחר שיענה אותך ותאמר מה לי ולמצותיו :

{ד} נ רצ"ל מה חידוש היה בזה שאם מניחים הבגדים בקופסא שלא היו בלין ומפרש דאף על פי שהיו הבגדים עליהם כל מי שנה לא היו בלין והטעם משום דענני כבוד וכו' וזהו דכתיב מעליך ר"ל אף על פי שהיו הבגדים עליהם : ט ואם תאמר והא בפרשת כי תבא כתיב ונעלך לא בלתה מעל רגלך שמע מיניה שהיו להם מנעלים ויש לומר דהתם קאי איוצאי מצרים שהיו להם מנעלים אותם מנעלים לא בלו מעל רגליהם ומה שפירש כאן היינו אותן שנולדו במדבר שלא היו להם מנעלים. והרא"ם פירש כדרך הולכי יחף כלומר להודיע באיזה מין נפיחה קמיירי לא שהיו יחפי רגל וכו' ואין להקשות לפי פירושו מאי בא להשמיענו פשיטא שלא בצקה כיון שלא הלכו יחף. דיש לומר אין הכי נמי דזה בא הכתוב להשמיענו דלא בלתה מעל רגליהם והכי פירושו רגלך לא בצקה כדרך כל הולכי יחף לפי שלא באתם לכלל זה משום דנעלך לא בלתה מעל רגליך :

[ח] ע ר"ל דשני מיני זיתים הם ומין אחד אינו עושה שמן לכך צריך למיכתב זית שמן אי נמי לפי דאמרינן שארץ ישראל משובח בשבעה דברים וכשתמנה זית שמן לשני דברים אז תמצא ח' דברים ולכך פירש זיתים העושים שמן ר"ל דבר אחד הוא:

דברים פרק-ט

[א] פ דאם לא כן מאי ממך בלרשת גוים גדולים ועצומים סגי:

[ד] ז רצה לומר דברישא דקרא כתיב אל תאמר בלבבך וגוי בצדקתי הביאני וברשעת הגוים וגומר דמשמע דלא צדקתם ולא רשעת הגוים גרמו לרשת ואחר כך כתיב לא בצדקתך כי אם ברשעת הגוים האלה וגוי לכך פירש דהכי פירושו רישא של קרא אל תאמר בלבבך צדקתי ורשעת הגוים גרמו ר"ל דשניהם גרמו אלא רשעת הגוים לבד גרמה להתגרש ונשאר המקום הפקר לכל וכל הקודם זכה בו ואתם הקודמים זכיתם בו ומה שכתוב מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה ולא תפול אהבת ה' אלא על שומרי מצותיו כבר פירש הרמב"ן ששם מדבר עם ישראל בכללן וכאן מוכיח הדור שהיו ממרים את ה':

[ט] ק פירוש ישיבה האמור פה אינו אלא לשון עכבה דאם לא כן קשה דהא כתיב ואנכי עמדתי בהר:

[יח] ר רצונו לפרש אל תאמר באותה עלייה עלה לקבל לוחות אחרונות וירד ביום הכפורים דהא כתיב בסמוך בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך ופירש רש"י לסוף ארבעים נתרצה לי דהיינו אותן ארבעים הכתובים כאן משמע שעדיין לא עלה לקבל לוחות אחרונות לכך מפרש דאותן ארבעים היינו ארבעים אמצעים שעלה להתפלל שנאמר ועתה אעלה וגוי': **ש** עיין לעיל בפרשת כי תשא מה שכתבתי באריכות ושם מפורש: **ת** אבל הרצוי של ר"ח אלול לא היה אלא לנתינת הלוחות אבל לא לענין חטא העגל והא דקאמר בתר הכי ומנין שנתנית הלוחות היה ברצון ולא על צד ההכרח מפני שכבר קבלו עליהם עול תורה והמצות ונכנסו בברית ואי אפשר להם בלא תורה ומצות וכו'. הרא"ם. ובעל החזקוני פירש שמה שפירש רש"י שאמר לו למשה סלחתי כדברך אינו הכתוב שכתוב בפרשת שלח לך על המרגלים אלא הוא לשונו של רש"י דהא תיכף ליציאת מצרים ביי"ז בתמוז נעשה בעגל ושלוח המרגלים לא היה אלא עד כ"ט בסיון של שנה שניה עד כאן לשונו וכן נראה שהוא מדברי רש"י דהא בפרשת כי תשא לא נקט רש"י הקרא דסלחתי כדברך דכתב שם נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה ובלב שלם ואמר לו סלחתי ומסר לו וכו': **א** על כרחך

כוונת רש"י על נתינת הלוחות דאלו ריצוי החטא לא היה עד יום הכפורים ונתינת הלוחות מפורש בקרא פסל לך וגוי' והוצרך לגזירה שוה מפני שנוכל לומר שפסל לך היה בהכרח לפי שישראל כבר קבלו עליהם עול תורה ונתגיירו ואי אפשר לחזור בס אבל בי"ה נתרצה ברצון גמור ומה שכתב אמור מעתה אמצעים וכו' אגב גררא אמר כן :

[כ] ב פירוש אבל לא לפי שחטא : ג דייק מדכתיב להשמידו ולא כתיב להשמיד אותו כמו דכתיב להשמיד אתכם אלמא לא קאי על אהרן גופא אלא ודאי דקאי אבנים : ה וזהו גרם וגם גרמה להם שנסתכלו והציצו במתן תורה ויאכלו וישתו כדמשמע בפרשת משפטים ובפרשת שמיני עיין שם :

דברים פרק-י

[א] ו כלומר אל תאמר ודאי לא נצטווה על מלאכת המשכן אלא לאחר יום הכפורים אבל בצלאל עשה ארון בתחלה ואחר כך משכן ואם כן איכא למימר דזהו הארון שעשה בצלאל לכן פירש ובצלאל עשה המשכן תחלה כו' :

[ו] ז ומה שפירש רש"י בפרשת חקת ז' מסעות ממוסרה להר ההר מפורש בריש פרשת אלה מסעי :

[ח] ח והא דכתיב הבדיל וגוי' והא עדיין לא הבדיל עד שנה שניה משהוקם המשכן צריך לומר הבדיל הקדוש ברוך הוא במחשבה ועל כרחך אתה צריך לפרש כן מדכתיב אחרי כן ואנכי עמדתי בהר דקאי נמי אבעת ההיא שהיא שנה ראשונה והוא אחר העגל ובזה ניחא מה שלא פירש"י הקרא כסדר הכתוב בתורה : ט רצ"ת דבפסוק הבדיל וכו' משמע דלויים גם כן מברכין וזה אינו לכן פירש לשאת את ארון היינו הלויים לעמוד לפני ה' ולשרתו ולברך בשמו היינו כהנים :

[ט] י כלומר לא מצד שנתקדשו להיות משרתי עליון כמובן מן הקרא דאדרבה ראוי להרבות שכרם ולא למעטם : כ והם התרומי ומעשרות ויהיה מאמר ה' הוא נחלתו הוא תשובה על מאמר לא היה ללוי חלק ונחלה עם אחיו יחוייב מזה ליתן להם פרנסה אחרת תמורת החלק והנחלה וכשאמר ה' הוא נחלתו יחוייב בהכרח שיפורש על הפרס שהם התרומי ומעשרות ואמר מזומן להודיע שזה שנתן להם במקום החלק שנתן לישראל הוא מפני שזה מזומן בלי עמל ואין צריכין לעמל עד שימנעו מעבודת המזבח :

י ל שהם כלים בייז בתמוז ולא הכלים בכ"ח באב דהא דהוקשו מי ימים האחרונים לראשונים לא בא להשמיענו שהיו ברצון שלם כמו הראשונים דזה אינו שהרי הראשונים היו ברצון גמור שהרי עדיין לא חטאו בעגל אבל האחרונים לא היו ברצון אלא לענין נתינת הלוחות אבל לענין כפרת העגל לא היה עד סוף מ' יום שהוא יום כפור שאז אמר סלחתי כדברידך ועל כן הוקבע היום לכפרת ולסליחה רק ההיקש בא להודיענו שאלו מ' יום הנזכרים בפסוק ואנכי עמדתי בהר אינם ארבעים האמצעים אלא מ' אחרים שהיו ברצון ולא בכעס מזה נלמוד שמשא עמד בהר ק"ך יום :

יא מ דאם לא כן מה לענין זה בתוך התוכחות :

יב נ פירוש דסבירא להו שהמקרא הזה אינו דבוק עם הקודמים לו רק התחלת דבור הוא ולהודיעך שהכל בידי שמים חוץ כו' ולכן אין שואל ממך כי אם ליראה אותו וכיוצא בו מפעולות האדם הבחיריים שאם ירצה יפעול ואם לא ירצה לא יפעול ובכללם יראת השם. הרא"ם :

יג ס רצונו לתרץ דברי שא דקרא אמר לשמור את מצות ה' להנאתו של הקדוש ברוך הוא ובסיפא דקרא כתיב לטוב לך משמע להנאתן של ישראל לכן פרש ואף היא כו' ר"ל ודאי בשבילו תעשו אבל מכל מקום אף לכם לא לחנם אלא לטוב לכם :

יד ע ר"ל כל מה שכתוב בקרא שמים ושמי שמים והארץ :

טו פ רצל"ת למה לי בכס לא הל"ל רק ויבחר בזרעם אחריהם מכל וגו' לכן פירש כמו שאתם חשוקים כו' כלומר בכס אתם רואים שהקדוש ברוך הוא בחר בכס ובזרעכם שהרי אתם רואים אתכם חשוקים מכל העמים ואמר היום הזה מפני שפירוש מלת בכס ממש והם היו נמצאים בפועל כיום הזה ולא יפול בו כ"ף הדמיון כי דבוק הוא עם ויבחר בזרעם אחריהם כאלו אמר ובחר בזרעם אחריהם כיום הזה מכל העמים :

טז צ וכסויו שהוא אטומו וכן כתב בפרשת וארא עיין שם :

יז ק דאם לא כן כי ה' הוא האלהים והאדון מיבעי ליה ועוד כיון שהוא האל על כעל האלהים מכל שכן שהוא האדון על כל האדונים אלא וכו' : ר מפני שמשוא פנים בכל מקום הוא לזכות את החייב או לוותר לו עונשו וכן המקח שוחד ובשם יתברך לא יפול בו לזכות את החייב רק לוותר עונשו הוכרח לפרש לוותר ואמר שאם תפרקו עולו לא ישא וכו' כלומר לוותר עונשיכם גם לא יקח שוחד וכו' שפירושו לוותר עונשיכם כמנהג לוקחי שוחד והכתוב הזכיר שניהם מפני שהויתור יהיה פעם משום משוא פנים פעם מפני שוחד. כתב הרא"ם לא ידעתי מה ממון נופל אצל הקדוש ברוך הוא ולמה לא פירש ולא יקח שוחד המצוה במקום עבירה שיוותר

לו עונש העבירה שעבר בעבור המצוה שעשה אלא יתן לו שכרו בעבור המצוה ויענוש בעבור העבירה שעבר וצריך עיון עד כאן לשונו :

[יח] ש כלומר ממה שכתוב בתחלה כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים וגוי הרי גבורה לכך סמך לו עושה משפט יתום ואלמנה וגוי להודיע ענותנותו : **ת** פירוש ולא תחשוב שדבר קטון הוא לתת לגר לחם ושמלה שנראה מזה שאין לו גבורה ויכולת יותר מזה שהרי לעיל מיניה כתיב עושה משפט יתום הרי גבורה :

[יט] א פירוש כאלו אמר ואהבתם את הגר ולא תונהו בדברים. ולכן נאמר אחריו גבי גרים הייתם מוס שבך וכו' אבל האהבה סתם שפירושו להיטיב לו לא יפול עליו כי גרים הייתם שבשביל שהיו גרים אינם מחויבים להיטיב לגר כדפירש רש"י בפרשת משפטים ועיין בבבא מציעא דף נ"ט :

[כ] ב תקן בזה כמה ענינים כתב ותעבוד במקום אותו תעבוד שאין צריך למלת אותו אלא תירא ותעבוד וכתב ותדבק בו במקום ובו תדבק כדי שיהיו כל הפעולות נמשכות זו אחר זו תירא ותעבוד ותדבק. ובתוספת מלת אז לא יהיה ובשמו תשבע מצות עשה כמובן מן הקרא ויהיה וי"ו ובשמו מיותר. ויתוסף מלת אם ויהיה שיעור הכתוב כאלו אמר אם תירא ותעבוד ותדבק אז תשבע כלומר אז מותר לך לישבע ולא מצוה שתשבע כמובן מקרא :

דברים פרק-יא

[ב] ג לא שהודיעם היום שום דבר שהרי לא הודיעם פה ידיעה חדשה : **ד** פירוש את הוא כמו עם והוסיף אני מדבר כי לולא תוספת אני מדבר אין מובן כלל ולכך הוצרך לפרש מלת את פירושו עם כי על המקבל הדבר אינו נופל אלא מלת עם והוסיף מלת עכשיו כי בלא תוספת היה המובן שלא ידבר עם בניהם לעולם רק עם אלה לבדם :

[ו] ה והא דמפרש רש"י הקרא שלא על הסדר יש לומר דקאי גם כן על הקרא וידעתם שראוי לקבל תוכחתו מאחר אשר ראיתם כל האותות אשר עשה במצרים ואשר עשה לכם במדבר ואשר עשה לכם בשעת בליעתן של דתן ואבירם שנבלעו בקרב כל ישראל ונעשה הארץ מדרון כמשפך ולא נפל אחד מישראל במדרון ההוא אף שהיה עומד אצלו וזהו נס גדול :

ז ו פירוש מלת כי הראשון פירוש דהא והאחרון אלא כאלו אמר תנו לב לדעת ולהבין תוכחתי דהא לא עם בניכם אני וכו' כמו שפירש רש"י לעיל אלא עמכם וכו' אני מדבר ומפני שלא יתכן לומר אלא עמכם עיניכם הרואות הוסיף מלת אשר קודם עיניכם :

י רצונו לתרץ למה הזכיר ארצות ומפרש דהבטחה וכו' : ח יש להקשות מה היתה כוונתו של משה שידבר בגנותה של ארץ ישראל חס ושלום והלא המרגלים נלקו על שהוציאו דבה על ארץ ישראל ועוד קשה ואיך יתפרש הקרא של אחריו והארץ אשר אתם עוברים שמה למטר השמים תשתה מים וזה למעליותא ונראה דהכי קאמר יכול וכו' כלומר אף על פי דארץ ישראל היתה צבי לכל הארצות ואפילו מארץ מצרים אפילו הכי ארץ מצרים טובה היא מצד מה שבטבעה מגדלת זרעים תמיד בהיות שמשקים אותה תמיד והארץ אשר אתה עובר שמה אי אפשר להשקות אותה כיון שהיא ארץ הרים ועוד שצריך להשקות פעמים רבות מפני שהמים נוזלים מן ההר והארץ לא תשבע מים ואם כן בדרך טבע אינה מגדלת זרעים כי אם בהשגחת השם והיפך הטבע וזהו שבח לישראל שיזונו בדרך נס אף על פי דבטבע אינה טובה היא כארץ מצרים ועל זה אמר שמא בגנותה כלומר מתוך גנותה יספר גם כן בשבחה : ט ר"ל שבע שנים נבנתה חברון קודם צען : י כי לפירוש הראשון יהיה שנים כמשמעו ונבנתה בנין ממש ומלת לפני קודם בזמן אבל לפי מה שדרשו בכתובות יהיה פירוש של שנים שונים ונבנתה מלשון ואבנה גם אנכי ממנה שהוא לשון עשיית פירות ולפני קודם במעלה : כ יש מפרשים מבונה לשון עושה פרי כמו אבנה ממנה כדפירש"י כלומר חלק קרקע אחד שבחברון עושה תבואה כנגד שבעה חלקים שבצוען : ל דאם לא כן אשר יצאתם למה לי :

יב מ דאם לא כן מאי עד אחרית השנה הרי כל שנפסק בראש השנה נוהג כל השנה ועוד בעיני ה' אלהיך סגי אלא לשנות גזרות הגזורות בראש השנה כפי הראוי לאנשים (גור אריה) ולי נראה דממלת תמיד קא דייק לה דמשמע שתמיד בכל עת הוא משגיח עליה לחדש לה מה היא צריכה וכן משמע במסכת ראש השנה : נ אם ישראל רשעים הם בראש השנה הוא גוזר שיבואו גשמים מועטים באותה שנה וכשחוזרין בתשובה בתוך אותה שנה אז לא יוכל להוסיף שהרי כבר נגזר מה עושה הקדוש ברוך הוא מביא אותן גשמים מועטים על השדות וקרקעות ולא למקום מדבר או לישוב שאינו צריך לגשמים וגם מביא אותם בעתם וכן להיפך אם הם טובים בראש השנה וכו' :

יג ס שאם תשמעו אז ונתתי מטר ארצכם ואם לאו ועצר וכו' : ע פירוש אם תחזור על למודך ששמעת תתחכם בו ותבין דברים חדשים מתוך דברים ישנים וכן פירש רש"י פרק לולב וערבה דאף על גב דגבי העניק תעניק אמרו דברה תורה כלשון בני אדם היכא דאיכא למדרש דרשינן רא"ם. אי נמי הכא מוכח דכתיב והיה שהוא לשון ודא ומלת ואם הוא לשון ספק לכן דרשו בו מה שדרשו : פ ר"ל במגילת סתרים אבל אינו פסוק בכל העשרים וארבע והכי איתא בירושלמי ומביא משל לשני בני

אדם שנפטרים זה מזה בשוה זה הולך דרך יום לצד מזרח וזה הולך לצד מערב נמצא שרחוקים זה מזה מהלך ב' ימים כן המשל בתורה: ק פירוש כאלו אמר לאהבה את ה' ויהיה אם כן ולעבדו דבוק עם אם שמוע תשמעו אל מצותי ומהראוי להיות ולעבדני אלא שאין זה אלא דרשא בעלמא: ר ר"ל אי כתיב חד קרא הוה אמינא על הציבור ולא על היחיד אף על פי דכתיב בכל לבבך ובכל נפשך שהוא לשון יחיד מכל מקום הוה אמינא דדרך הקרא לכתוב לשון יחיד אף אם קאי על ציבור כמו שמע ישראל. ואם תאמר למה הזהיר גבי מצוה זו יותר ליחיד מבשאר מצות דהא אין חילוק בין יחיד לרבים ויש לומר הואיל דבמצוה זו כתב הקרא טובות הרבה תוספת דגן ותירוש ויצהר ועשב לבהמה וכו' ורוצה לעשות למי שמקיים המצוה הזו לכך הוה אמינא דוקא לרבים אבל לא ליחיד לכן צריך לרבות ליחיד וקא משמע לן כי בעשותם המצות מאהבה יעשה גם עם היחידים כל הנסים האלה רמב"ן. וכיון שאזהרה שבכאן קאי על רבים אתי שפיר דלא כתיב בכאן ובכל מאודכם כדלעיל דכתיב ובכל מאודך משום דהכא מיירי בציבור ואין מצוי שיהא ממונס חביב עליהם יותר מגופם לרוב הציבור מה שאין כן גבי יחיד מהרא"י:

[יד] ש רצונו לתרץ למה כתב גבי מצוה זו כך הרבה שכר ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש וגו' הא לעיל בפרשת בחקותי כתיב ונתתי גשמיכם בעתם ותו לא ומתרץ עשיתם מה שעליכם כלומר שעשיתם כל מה שעליכם לעשות שלא היה לכם לעשות יותר מזה שהרי שמרתם מצותי מאהבה וחיבה כדכתיב לאהבה וגומר ולעבדו לכך אני אעשה מה שעלי ואשלם לכם שכר הרבה. רא"י: ת והא דנקט רש"י רק בלילי שבתות ובגמרא דתענית (דף כ"ב) נקט לילי שבתות ולילי רביעיות משום המזיקים ששולטין בשני לילות אלו יש לומר דרש"י פירש לפי הזמן הזה שאין המזיקים מצוים בינינו לכך לא נקט אלא בלילי שבתות והשתא אתי שפיר דנקט רש"י הטעם משום שהכל מצויין בבתיהן ולא קאמר הטעם משום דשכיחי מזיקים ולטעם ראשון קשה הל"ל בעתותם כיון דכל הלילות שוין לכן קאמר דבר אחר ולפי דבר אחר קשה תינח בזמן דשכיחי מזיקים אבל בזמן דלא שכיחי המזיקים כגון בזמן הזה מאי בעתו דכתיב בקרא לכן קאמר גם טעם ראשון: א ר"ל מלקוש נוטריקון מלילות קשין ולהאי טעמא לחוד קשה הל"ל ומלילות לכך צריך לטעם ראשון ולטעם ראשון קשה הל"ל לקשיא לא צריך גם לטעם שני: ב רצונו לתרץ מה ברכה היא זאת שהוא עצמו יטריח ויעשה ויאסוף התבואה ולא יהיו לו עבדים ושפחות ומתרץ אתה תאספנו ולא אויביך:

[טו] ג כלומר שלא תצטרך להוליך הבהמות לרעות במדברות ששם עשב למרעה בהמות אבל יצמיח בשדך עשב הבהמה וזהו אליבא דרבי יהודה דבר אחר שתהיה גוזז וכו' אליבא דרבי שמעון בן יוחאי שמפרש עשב בשדך על עשב השדה ולא על עשב הבהמות הצומח בתוכו ופירוש לבהמתך וגם לבהמתך שמרוב ריבוי גוזז ומאכיל לבהמתו והנותר יותר לדגן לבני אדם משום הכי מביא רש"י שני טעמים אלו: ד רצונו לתרץ

היאך מוסב ואכלת ושבעת אשלמעלה וכי בשביל שיהא מאכל לבהמתו הוא שבע ומתרץ דלא מוסב למעלה והרי זו כו' :

טז ה משום דפירוש וסרתם בכל מקום הוא לסור ממה שנצטוו לעשות שהן ממצות עשה כדכתיב וסרתם מן הדרך וגוי' לא ממה שהוזהרו שלא לעשות הלכך על כרחך צריך לומר דפירוש וסרתם לסור מן התורה שנצטוו לעסוק בה ויתחייב מזה ועבדתם וגוי' מכאן אמרו שהפורש וכו' רא"ם : ו עיין בפרשת יתרו ברש"י :

יז ז דאם לא כן יבולה למה לי הא כבר כתוב ועצר וכו' ולא יהיה מטר ומסתמא לא תתן את יבולה הנהוג : ח ר"ל וכי בשביל שלא יהא מטר והאדמה לא תתן את יבולה בשביל זה יאבדו מהרה לכן פירש על כל כו' : ט דק"ל מלת הטובה למה לי דהל"ל מעל ארצכם או מעל הארץ כו' אלא לומר שטובתה שהיתה טובה בשכבר הימים היא גרמה לכם לחטוא לכך אגלה אתכם ממנה : י ואם תאמר הלא נתן גם לישראל ארכא אחר שחטאו יש לומר דהכי קאמר כיון שתתמלא סאתם מיד יביא עליהם פרעניות מה שאין כן גבי דור המבול אף על פי שנתמלא סאתם אפילו הכי נתן להם עוד ארכא כדכתיב ויאמר ה' לא ידון וגוי' ק"ך שנה ופירש"י אאריך להם אפי' וכו' : כ והא דפירש"י לעיל בסוף פרשת בראשית אף על פי שראו באבדן של דור אנוש וכו' יש לומר שסבורים היו שהיה מקרה בעלמא כיון שלא הציף אלא שלישי :

יח ל דאם לא כן מה ענין זה אצל גלותם. ואין לומר דושמתם וגוי' וכל הנמשכים אחריו מיירי בגלותם אם כן מה זה שאמר באחרונה למען ירבו וגומר על האדמה וגוי' יש לומר שתשובו לארץ ותאריכו ימים שם :

יט מ דאם לא כן לכתוב קרא ולמדתם את בניכם ללמוד בס' לדבר בס' למה לי :

כא נ שהמתים עצמם יקומו וישבו בה :

כב ס פירוש דאין לומר ולדבקה בו מה הוא רחום אף אתה תהא רחום דהא כבר כתיב ללכת בדרכיו ופירש"י מה הוא רחום וכו' אלא על כרחך לדרשא אחריתא הוא דאתא כדפירש"י וכו' ובזה יתורץ מה שמקשים למה לא פירש"י לעיל בפסוק ובו תדבק וגם בפרשת ראה בפסוק ובו תדבקון ודו"ק :

כג ע אף כאן פירושו כדפרישית לעיל :

כה פ הכי פירושו אי הוה כתיב איש לא יתיצב הוה אמינא דוקא איש אבל השתא דכתיב לא יתיצב תחלה ואחר כך איש אמרינן לא יתיצב מכל מקום ואיש לדרשא אחריתא אתא כדפירש"י אפילו כעוג מלך הבשן בשם מהרי"ץ וכדפירש"י בגיטין דף ס"ו גבי ונתן בידה וכן בכמה מקומות ועוד יש לומר דכתיב כאן פחדכם ומוראכם וגוי' על פני כל הארץ כלומר כל

העולם יהא מתיירא מפניכם אם כן ממילא לא יתיצב מכל מקום הוא. רא"ם. אי נמי דקשה למה הוכפל הענין דהא לעיל כתיב לא יתיצב איש בפניך וגוי' אלא לרבות אפי' אומה וכו': צ כלומר האיש המופלא בבריאותו וגבורתו שיתיצב בפני כולם כההוא דעקר טורא לא יתיצב בפניכם: ק אף על פי שרש"י פירש פחדכם על הקרובים כו' יש לומר שרש"י בא לפרש ההבדל למה פחד נאמר על הקרובים ומורה על הרחוקים חסלת פרשת עקב

פרשת ראה

כז א רצל"ת והלא הקללות נאמרו לעיל בפרשת בחקותי ולקמן בפרשת כי תבא ומתרץ האמורות בהר גריזים וכו' ופירוש נותן מסדר לפניכם היום:

כז ב רצונו לתרץ הוה ליה למימר אם תשמעו כמו שכתוב אחריו והקללה אם לא תשמעו דמלת אשר משמע שישמרו בודאי וזה אינו דהא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ושמא לא ישמרו ומתרץ אשר תשמעו על מנת כו' ובזה יתורץ מה שלא פירש מלת אשר במקום אם כמו שפירש רש"י גבי ומולדתך אשר הולדת אם תוליד עוד מדלא כתיב אם כמו דכתיב והקללה אם לא תשמעו והיה לו לכתוב גם כן אם כיון דחד ענינא הוא ומדשינה הכתוב וכתב גבי קללה אם וגבי ברכה לשון אשר אף על גב דתרווייהו לשון אם הם על כרחך צריכים אנו לפרש דהאי אשר על מנת אשר תשמעו ודו"ק ובזה יתורץ קושיית הרא"ם שהקשה למה לא פירש רש"י אשר שהוא כמו אם ולמה פירש שהוא כמו על מנת אשר וכו' כיון שמצינו אם במקום אשר:

כח ג מפני שלשון הסרה הוא בכל מקום הסרת דבר מכל הדבר כמו וישלחוהו ה' מגן עדן אף על פי שמלת מן מורה על מקצת: ד פירוש מאחר שהדרך הנאמר פה מורה על כל התורה בכללה ואמר אחר זה ללכת לעבוד אלהים אחרים למדנו שהעובד עבודת אלילים ככופר בכל התורה כולה:

כט ה כלומר הלויים המברכים לישראל דאם הוא קאי על הברכה ממש למה כתיב ונתתה והרי אין בה ממשות אלא קאי על הלויים כלומר ונתת את המברכים לישראל וזהו הלויים ועוד יש לומר דאי קאי על הברכה ממש אם כן יהיו כל ישראל הנותנים הברכה ואינו כן שהרי בפרשת כי תבא כתיב שנותני הברכה הם הלויים לבדם אלא הציווי הוא לכל ישראל שהם יתנו הלויים המברכים כלפי הר גריזים אבל לא מפני שאין נופל בה לשון נתניה כי מצינו ונתן על ראש השעיר שפירושו גם כן בפה הרא"ם: ו

דכתיב בפרשת כי תבא ששה שבטים יעמדו על הר גריזים וששה שבטים בהר עיבל אם כן שמע מינה שישראל היו עומדים על הר גריזים והלויים עמדו בין ההרים והפכו פניהם ופתחו בברכה ברוך האיש וגו' אף על פי שלא מפורש בפרשת כי תבא בקרא רק ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגו' אבל לא נאמר ברוך האיש וגו' מכל מקום כיון דכתיב הכא את הברכה שמע מינה שהיה שם ברכה ומסתברא היא שפתחו תחלה בברכה:

[לז] ר"ל דהא כל מקום שכתוב הלא משמע שהוא סותר דבר כמו שכתוב גבי אברהם ושרה הלא הוא אמר לי אחותי היא אבל כאן אין לפרש שהוא סותר שום דבר וגם אין פירושו כהלא הוא ברבת בני עמון שפירושו להחזיק ולאמת דבר שאין שייך כאן לאמת דבריו דהא קאי על נתינת ברכה והקללה ומתרץ נתן להם סימן בהם לכך כתיב הלא: ח פירוש מלת אחרי דבקה עם מלת הירדן לא עם דרך מבוא השמש הבא אחריה ואמר הראיה על זה מטעם המקרא המוכיח על זה שהם שני דברים שנקדו ב' טעמים וכו': ט פירוש מלת אחרי ביו"ד פירוש מופלג כמו שפירש הרבה פעמים דכל מקום שנאמר אחרי הוא מופלג פעם זמניי כמו גבי אברהם אחרי הדברים האלה ופעם מקומיי כמו הכא: י פירוש והוא דבור בפני עצמו כאלו אמר הלא המה בעבר הירדן הרבה והלאה למרחוק לצד מבוא השמש שהוא בצד מערבי: כ פשטא הוא אחד מהטעמים המבטלים הנקראים מלכים ומפסיק התיבה שלאחריה: ל במשפל הוא שנקרא בלשוננו יתיב: מ שופר הפוך הוא הנקרא בלשוננו מהפך שהוא כמו שופר ונקרא משרת פירוש שהוא מושך התיבה לתיבה שלאחריו משום הכי נקרא משרת כלומר שהוא משרת לביתה אחרת: נ ר"ל דכל היכא שכתוב מול משמע נוכח שהיא כנגדו אבל פעמים הוא קרוב ופעמים הוא רחוק והואיל ונתן עוד סימן וכתב אצל אלוני מורה שפירושו כמו לאלוני מורה ידענו שהנוכח האמור פה הוא רחוק שאלו היה קרוב הל"ל אצל הגלגל ואלוני מורה: ס ר"ל היכן מצינו מקום ששמו אלון מורה. ומתרץ הוא שכם כו' ואף על גב דהתם משמע דשכם ואלון מורה שני מקומות הן כו' מכל מקום צריך לומר הואיל ונאמר ביאה אחת לשניהם משמע דמקום אחד הוא דאי ב' מקומות היו אם בא לשכם לא בא לאלון מורה אלא שהוא מקום אחד והכי פירושו ויבא עד שכם דהיינו עד אלון מורה וע"ש בפירוש רש"י:

[לא] ע דאם לא כן הל"ל כי אתם באים אל הארץ וגו' וירשתם אותה ושמרתם לעשות וגו' ועוד דהא כבר כתיב והיה כי יביאך וגו' ואם כן כי אתם עובדים למה לי אלא נסים כו':

דברים פרק-יב

[ב] פ ר"ל למה כתיב אבד תאבדון שהוא כפל לשון ואף על גב דדברה תורה כלשון בני אדם הני מילי היכא דמוכחי קראי נגד הדרש, והיכא דלא מוכחי דרשינן: **צ** ר"ל למה כתיב אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם והרי אין מחובר נעשה עבודת אלילים (עבודה זרה דף מה) אלא ודאי את כל המקומות כמו מן המקומות ומה תאבדון מהם את אלהיהם וכו' פירוש את אלהיהם דבק עם אבד תאבדון ולא עם אשר עבדו שם הסמוך וזהו שפירש ומה תאבדון וכו' ובא נמי להוציא במקום שאי אפשר לאבד כמו העובד לצבא השמים:

[ג] ק ואף על פי שהוא מחובר לקרקע וכל המחובר לקרקע כקרקע דמי שאני הכא דאית ביה תפיסת יד מתחלה כשנטע גרעין אי נמי כאן שנטעו לשם עבודת אלילים דאליבא דכולי עלמא כולו אסור כיון דמתחלה נטעו לשם עבודת אלילים: **ר** פירש"י בית גליא לשון גבוה בית כליא לשון כליון לשונא אחרינא בית כריא בית הכסא לשון כורה שוחה ועיין בערוך:

[ד] ש פירוש שאזהרה הזאת היא דבקה עם אשר עבדו שם הגוים וגו' וכאלו אמר לא תעשון כן לה' אלהיכם להקטיר על ההרים הרמים וגו' כאשר עבדו שם הגוים וגו' כי אם אל המקום וגו': **ת** פירוש דוקא בעבודת אלילים צויתי אתכם ונתצתם וגו' אבל לא תעשון כן לה' אלהיכם ופירוש כי אם אל המקום שלא תעשון כן לה' אלהיכם לנתוץ ולהרוס אלא שיהא מכובד בעיניכם עד שתהיו דורשים תמיד את המקום אשר יבחר וגו' להביא שמה עולותיכם וגו' ולטעם ראשון קשה דהיה לו לסמוך קרא דלא תעשון כן וגו' לקרא דלעיל אלהיהם על ההרים וגו' ולטעם אחרון קשה דבקות כי אם וגו' לשלמעלה כי הפירוש שצריך לפרש בו הוא רחוק קצת מפשוטו לכן צריך גם לטעם ראשון: **א** כתב הרא"ם נראה לי דרבי ישמעאל מודה שהוא אזהרה למוחק משום דמצינו למימר שלא כיון למחוק דרך השחתה רק שנכתב השם במקום שאינו לפי כבודו או שנכתב שלא במקומו משום הכי הוא מוחק את השם וכוונתו הוא לשם שמים משום הכי צריך להזהיר אבל הנותץ אבן מן המזבח דאינו חייב אלא כשנותץ אותו דרך השחתה אין שייך כאן אזהרה משום וכי תעלה על דעתך וכו' ור"י פליג אתנא קמא בחדא ומודה לו בחדא:

[ה] ב (נחלת יעקב) ר"ל ולא בכל מקום לפי שהבמות אסורות ונראה דדייק דתיבת לשכנו מיותרת דהא די באמרו כי אם אל המקום וגו' אלא דמיירי בב' מקומות בירושלים ובשילה ודברי הרא"ם מגומגמים:

[ו] ג (נחלת יעקב) פירוש אפילו של חובה וכל שכן שלמי רשות לאפוקי בבמה אינו מקריב אלא דבר שנידר ונידב והכי אמרינן במגילה (דף ט) ובזבחים (דף קיט): **ד** כלומר בשלמא מעשר בהמה מביא לירושלים כדי להקריב שם אבל מעשר שני למה מביא לשם שהרי אינו מקריבו ומתרץ כדי לאכול וכו': **ה** ר"ל דבכורות בקרכם משמע שהישראל מוזהר על הבכורים

להקריבם וזה אינו שהרי ישראל צריך ליתן הבכור לכהן ומתרחץ
הישראל מביא וכו' :

ז ו פירוש אשר ברכך כאשר ברכך והוא מוסב על נדריכם ונדבותיכם
שיש בידו להוסיף לפי הברכה אבל הבאים חובה אין בידו להוסיף עליהם
והוצרך לדרוש כן דאם לא כן משמע דדוקא מי שיתברך יביא וזה אינו
דהא בכל ישראל איירי (גור אריה) :

ח ז פירוש האי לא תעשון לאו אוהבאתם שמה וגוי' דסמיק ליה קאי
דמיירי בשילה דאם כן יהיה פירוש לא תעשון בשילה ככל אשר אנחנו
עושים פה במדבר ואי אפשר לפרש כן דהא כמו שאנו היינו מקריבים כל
מיני קרבנות במדבר כך היו מקריבים בשילה הלכך על כרחך צריך לומר
דהאי קרא דלא תעשון מוסב אשלמעלה וכי אתם עוברים וגוי' ומכאן נמי
מוכיח רש"י מה שפירש לעיל זבחיכם שלמיכם של חובה ובבמה גם כן
מותר להקריב שלמים של חובה אם כן מקריבין אנו בבמה מה שמקריבין
במשכן ובקרא כתיב לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה וגומר :

ט ח ר"ל וכי בשביל שהם לא באו עד עתה אל המנוחה לא יקריבו כל
הקרבנות באותו זמן כשיבואו לעבור את הירדן. ומתרחץ כי לא באתם
משמע כל אותן י"ד שנה של כיבוש וחילוק לא תוכלו להקריב כאן
קרבנות חובה כמו שאתם עתידים להקריב : ט פירוש לא עד עכשיו שאם
כן יחוייב שיהיה פירושו עד היום הזה שאנו עומדים פה במדבר ואי
אפשר זה דאם כן יהיה הפירוש שלא היו מקריבים קרבנות חובה במדבר
ואין זה אמת שהרי במדבר היו מקריבין כל מיני קרבנות אבל מלת עדיין
נופלת על הזמן העתיד שהם הי"ד שנה של כיבוש וחילוק כלומר כל אותן
י"ד שנה עדיין לא באתם אל המנוחה וגוי' לכך לא תקריבו קרבנות חובה :

י י שהוא אחר י"ד שנה שכבשו וחלקו דקודם לכן לא מקרי ישיבה כיון
שלא הכיר כל אחד מקום ישיבתו שישאר בה להשתקע והכי אמרינן
בפרשת כי תבא וירשתם וישבתם בה שלא נתחייבו בביכורים עד אחר
שכבשוה וחלקוה ועוד מדכתיב מנחיל אתכם ולא כתיב נותן שמע מינה
לאחר ירושה מיירי :

יא כ ר"ל והרי כתיב לעיל והבאתם שמה וגומר ומתרחץ למעלה כו' : ל
דקודם שבאו לנוב היו הבמות מותרות וכשבאו לנוב חזרו לאיסורם לפי
שהמשכן הוקם בנוב לכך אסורות : [ובמשכיל לדוד כתב דממשנה משמע דכשהיו בנוב
וגבעון הותרו הבמות עד שבאו לבית עולמים] :

יג מ ר"ל והרי לעיל כתיב שמה תביאו משמע דוקא שמה ולא במקום
אחר ולמה ליה עוד השמר לך ומתרחץ ליתן לא תעשה על הדבר : נ ר"ל
למה כתיב אשר תראה לא הל"ל רק בכל מקום ומתרחץ ללמדך דדוקא
במקום אשר תראה לא תקריב אבל מקריב אתה על פי נביא וכו' :

יד ס כתב הרא"ם היינו למאן דאמר שירושלים נתחלקה לשבטים ונפלה בחלקו של בנימין אבל למאן דאמר ירושלים לא נתחלקה לשבטים צריך לומר באחד שבטיך קאי על שילה עד כאן לשונו ולי נראה אפילו למאן דאמר ירושלים לא נתחלקה לשבטים מקום בית המקדש היה בחלקו של בנימין אף שהעיר ירושלים לא נתחלקה וכמו דכתיב בין כתפיו שכן: **ע** דעל כרחך קרא דלעיל מיירי נמי בבית עולמים מדכתיב כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיכם מיירי בבית עולמים דהא לא מצינו שבחר ה' בשום מקום כי אם בירושלים ושאר מקומות כגון גלגל וגבעון ונוב ושילה ישראל מעצמם בחרו להם אלא על כרחך צריך לומר דקרא כי אם אל המקום מיירי בשילה ובבית עולמים ופירוש לשכנו דכתיב כמו ולשכנו והוא דבור בפני עצמו ואינו פירוש אדלעיל ואשר יבחר דלעיל מיירי בבית עולמים ואם כן מקשה רש"י שפיר:

טו פ פירוש אפילו אם נפל בו מום דודאי יבריא יפדה אותו מיד כשיפול בו המום אף על פי שסופו להתרפאות ויאכל במקום זה תלמוד לומר רק דכל אכין ורקין מיעוטין הן והכא בא למעוטי מום עובר: **צ** פירוש דהל"ל בכל אות נפשך תאכל בשר ומסתמא אינו אלא בזביחה שהרי הקדשים והחולין שוין בזביחה ודרשו מכאן שאין להם היתר הנאה בקדשים הנפסלין אלא הנאה הבאה על ידי זביחה לאפוקי גיזה וחלב שאין הנאתן באה על ידי זביחה: **ק** פירוש אף על פי שהבשר ההוא שאכל אותו הטהור בהכרח נגע בו הטמא שהרי גם הוא אוכל עמו בקערה אחת כדילפי רבותינו זכרונם לברכה מקרא דכתיב בפרשה שלאחריה כן תאכלנו הטמא והטהור יחדו דמיירי בפסולי המוקדשים כדאיתא בפרק השוחט. כתב הרא"ם אבל יש לתמוה על רש"י זכרוננו לברכה שהביא הקרא והבשר אשר יגע בכל טמא וגוי ללמוד מזה על הטהור שיאכל בשר פסולי המוקדשים אף כשהטמא נגע בו והיה לו להביא הקרא בכל קודש לא תגע אזהרה שלא יאכל טמא קדשים ולפיכך הוצרך הקרא לומר שהטמא יאכלנו וכו' ומתרץ משום דקרא בכל קדש לא תגע לא משתמע בהדיא שלא יאכל טמא קדשים אלא ממדרש רבותינו זכרונם לברכה לכן הביא רש"י הקרא והבשר אשר יגע בכל טמא וללמוד על טהור שיוכל לאכול בשר טמא של פסולי המוקדשים ולי נראה דהוכחה רש"י הוא דעיקר קרא הוא בא להתיר לטהור שיאכל בשר טמא דאם לא כן לשתוק קרא שטהור יוכל לאכול דהא קל וחומר הוא אם טמא יכול לאכול כל שכן טהור אלא על כרחך עיקר קרא בא ללמוד על הטהור שיאכל בשר טמא כדפרישית: **ר** פירוש ומשום הכי פטור מן המתנות כצבי וכאיל שהן פטורין כיון שאין בא מהם קרבן כמו שפירש אחר זה:

טז ש פירוש והיה עולה על הדעת שלא נאסר הדם אלא כדי שיהא נזרק על גבי המזבח קא משמע לן ויש לתמוה למה לי להאי קרא תיפוק ליה מפרשת אחרי מות דכתיב אשר יאכל כל דם וגוי שבא ללמד אפילו דם חולין וכפירש"י שם ושמא יש לומר כתיב בהאי וכתוב בהאי וכו' כן כתב הרא"ם וכן תירץ לעיל בפרשת אחרי מות ונראה לי דאי מהתם הוה אמינא כיון שהיו תמימים והיה דמם ראוי לגבי מזבח בשעת שחיטה אף

שהם חולין משום הכי אסרה רחמנא מה שאין כן בפסולי המוקדשים משום הכי איצטריך קרא לאוסרו ועיין לעיל בפרשת אחרי מות מה שכתבתי: **ת** לפי שמדמה אותו לצבי ואיל הוה אמינא מה צבי ואיל צריכין כסוי אף בהמה זו צריכה כסוי לכך צריך למכתב תשפכנו כמים כלומר שאין צריך כסוי. הרא"ם. עוד יש לומר דהוה אמינא דכל בהמה דמה חייב בכסוי דהא בהמה בכלל חיה היא ודם חיה צריך כסוי הוא הדין בהמה קא משמע לן על הארץ תשפכנו כמים מה מים אין צריך כסוי אף דם פסולי המוקדשים ומינה ילפינן לכל בהמה שאין דמה צריך כסוי וכן הוא בהדיא בפרק כסוי הדם (דף ע"ד) עיין שם: **א** דלטעם ראשון קשה מים למה לי לא לכתוב אלא על הארץ תשפכנו ותו לא וממילא ידענו דלא בעי כסוי*) משום הכי צריך טעם אחר ואי לטעם אחרון לחודיה התם גבי הכשר זרעים היה לו לכתוב משום הכי צריכין אנו גם לטעם ראשון:

[יז] **ב** כתב הרא"ם מפני שלא אמר דהוה לא תעשה אבל האריך לומר בא הכתוב וכו' הוכרחתי לומר שהוא על דרך רמז בלבד אבל עיקר הלאו הזה ופירושו הוא אינו אלא שלא לאכלו חוץ לחומה אי נמי הכי פירושו שאף על פי שכתוב למעלה והבאתם שמה עולותיכם וגו' ולא חוץ לחומה ג פירוש השבועה שנשבעו אברהם ויצחק לאבימלך והצלמים העורים הם כנגד יצחק והפסחים הם כנגד יעקב דכתיב ביה והוא צולע על ירכו: **ד** רצ"ל למה כתיב ובכורות בקרכם והרי הכהן מצווה על הבכורות: **ה** פירוש אזהרה לאוכל חוץ לחומה לחייב עליו מלקות:

[יח] **ו** ולא בתוך העזרה דומיא דושחט את בן הבקר שהרי כל הנזכרים לעיל אין שום אחד מהם נאכל בעזרה דאין נאכלים בתוך העזרה אלא קדשי קדשים ולא קדשים קלים:

[יט] **ז** כמו דפרישית למעלה דכל מקום שנאמר השמר וגו' דק"ל למה לי השמר לך והרי למעלה כתיב והלוי אשר בשעריך ואם כן למה ליה למכתב בו שני פעמים ומתרץ ליתן לא תעשה על הדבר ר"ל על הדבר האמור לעיל והלוי אשר וגו' וזהו שנקט על הדבר: **ח** והטעם לפי שבארץ ישראל יש לישראל נחלות וללוי אין נחלות ולכך צריכים שיתנו עיניהם עליו אבל בגולה אין לישראל נחלה כמו שאין ללוי נחלה:

[כ] **ט** ואם תאמר והא פשוטו דקרא משמע הרחבת גבולו ומרחקו מן הארץ ולמה הוציאו רש"י מפשוטו ויש לומר משום דכתיב בתריה כי ירחק ממך המקום וגו' הרי מרחק גבולו אמור הא מה אני מקיים כי ירחיב וגו' בהרחבת ידים ועושר ופירוש גבולך בשדות וכרמים הוא העושר וזהו אליבא דרבי אלעזר בן עזריה: **י** ופירוש בכל אות נפשך בכל מין שתאווה נפשך בין שתקריבנה שלמים בין שלא תקריבנה שלמים והיינו אליבא דרבי ישמעאל דדריש קרא דכי ירחיב בהרחבת גבולים דהיינו לאחר שבאו אל הארץ אבל לרבי אלעזר דדריש להרחבת ידים ועושר לא שייך למימר אבל במדבר נאסר להם וכו' דהא בכל אות נפשך סתמא קאמר בין לאחר בואם לארץ בין קודם בואם לארץ וזה דבר תימה

לרש"י דמתחלה פירש כי ירחיב בהרחבת ידים ועושר ואיך חזר ופירש בהרחבת גבולים ועוד מאחר שפירש קרא דבכל אות נפשך אליבא דרבי ישמעאל דמפרש הרחבה בהרחבת גבולין איך אפשר עוד שיפרש קרא דכי ירחק בהרחבת גבולין עד כאן לשון הרא"ם. ונראה לי דרבי אלעזר לא פליג ארב ישמעאל בזה דפירש הקרא בכל אות נפשך דלא הותר להם בשר תאוה במדבר מדכתיב בתריה כי ירחק ממך וגו' וזבחת מבקרך ומצאנך ומפרש קרא דכי ירחק בהרחבת מקום ולא כרבי ישמעאל דדריש קרא בריחוק מקום אתה זובח ולא בקירוב מקום שאין שוחטין חולין בעזרה וקרא דכי ירחיב דרש שלא יאכל בשר אלא מתוך רחבת ידים ועושר וסבירא ליה כרבי ישמעאל בחדא ופליג עליה בחדא עיין שם בגמרא פרק קמא דחולין (דף טז ודף פד) :

כב **כ** אף על פי שהחולין שהם בשר התאוה הם ממין הנקרבין והיה לנו לאוכלן בטהרה כמו המוקדשין דומיא דחלב חולין שאנו מוזהרין בחלבן מפני שהם ממין הנקרבין קא משמע לן : ל פירוש כיון שאינן בני הקרבה אף חולין שאינן נקרבין לגבי מזבח יהא חלבן נמי מותר תלמוד לומר אך פירוש אכין ורקין מיעוטין הן וכל זה שפירש"י קרא דאך כאשר יאכל לטומאה וטהרה של חולין הוא על פי פשוטו אבל מדרש רבותינו זכרונם לברכה בא ללמד על צבי ואיל שטעון שחיטה כדאיתא בפרק שני דחולין (דף כח) :

כג **מ** פירוש לפי שיצר הרע של אדם מסיתו תמיד להעבירו על דעת קונו הלכך אפילו מצות קלות צריכין חיזוק קל וחומר לשאר מצות שאדם מתאוה להם מהרא"י : נ פירוש לא תאכל ממנו בעוד שהנפש עם הבשר :

כד **ס** ופירוש דם התמצית הוא דם השותת בשעת שחיטה וגו' גווני דמים יורדין בשעת שחיטה הראשון שחור והשני אדום ואחר כך הוא מתחיל לקלח ואחר כך כשנתמעט הדם חוזר ושותת ושלשתן נקראו דם התמצית ודם האיברים היינו כשפירש ממקום למקום אפילו שהוא עדיין בלוע בתוך האבר ולא יצא לחוץ הוא אסור אבל אם לא פירש אינו באזהרה דלא תאכלנו כך מפורש בגמרא פרק קמא דחולין (דף טו) :

כה **ע** וקשה דהא בפרק כל הבשר (דף קטו) מוקמינן ליה לקרא דלא תאכלנו אזהרה לבשר בחלב ורש"י בעצמו הביא בפרק קמא דכריתות וכמו שהקשה הרא"ם על גירסא זו מההיא דכריתות (דף ד) ונראה לי דרש"י פירש הכי אליבא דשאר תנאים ואמוראים דפרק כל הבשר דילפי אזהרת אכילת בשר בחלב משאר מקראות ע"ש וחד תנא יליף לה מדכתיב ג' פעמים לא תבשל גדי בחלב אמו וחד מהם לאיסור אכילה אתא עיין ברש"י לעיל בפרשת משפטים ומה שפירש"י בגמרא דכריתות הוא אליבא דרבי דדריש האי לא תאכלנו לאזהרת אכילת בשר בחלב :

כז **פ** ר"ל למה ליה למכתב עוד פסוק זה והרי כבר כתיב רק קדשיך וגו' תשא ובאת אל המקום אשר יבחר ה' וכלל שם כל מיני קרבנות ועוד קשה

והרי ברישא דקרא כתיב ועשית עולותיך הבשר והדם על מזבח ה' ואחר כך כתיב והבשר תאכל ואם כן קשיא אהדדי. ומתרץ דפסוק זה הוא הפירוש של קרא ראשון והכי פירושו אם עולות הן תן הבשר והדם על המזבח ואם זבחי שלמים הם כו' והא דנקט גבי עולה על גבי המזבח וגבי שלמים נקט על המזבח מפני שנתינת הבשר והדם דעולות הוא על גגו של מזבח לא על גוף המזבח ואילו דם השלמים הוא על גוף המזבח לא על גגו: צ כלומר אם הקדיש בהמה לקרבן והוא בחוץ לארץ חייב לטפל בהבאתה עד שיביאנה לבית הבחירה:

כח ק שאם לא למד היאך יעשה: ר דאם לא כן כל למה לי לכתוב סתם הדברים האלה אשר אנכי מצוך וכולם במשמע: ש פירוש כגון דיני דבר מצרא שאינו אלא משום ועשית הישר והטוב:

ל ת דקשה לרש"י דמפשוטו של קרא משמע דוקא שאחר השמדם אתה מוזהר שלא תנקש וקודם השמדם לא לפיכך פירוש אחר שתראה וכו': א פי' שפוערין לפניו פי הטבעת ומוציאין רעי זו היא עבודתו:

לא ב ר"ל העבודת אלילים. ואכלו ר"ל שרפו באש ובזה יש ראייה לפירש"י:

דברים פרק-יג

א ג עיין לעיל פרשת ואתחנן ושם פירשתי והא דפירוש ה' מינים שבלולב היינו אם אגדן באגודה אחת דאז הוא עובר דאם לא אגדן באגודה אחת אינו עובר ואפילו למאן דאמר לולב אין צריך אגד מכל מקום שמעינן מיניה דאם אגדן אית ביה משום בל תוסיף:

ב ד פירוש דקשה לרש"י דהא כל כי הוא נתינת טעם אשלמעלה והכא מאי נתינת טעם הוא לכן פירש ואם תאמר וכו' והוי שפיר נתינת טעם:

ה ה פירוש משום דמצותיו תשמרו תורת משה כולה במשמע שכל המצות נכללין בה אם כן מאי ובקולו תשמעו אלא לרבות קול הנביאים: ו דעבודה זו מיירי בקרבנות שהוא במקדש דאי בעבודת מצות הרי כבר אמור: ז והא דלא פירש רש"י לעיל בפרשת עקב דכתיב נמי ובו תדבק ויש לומר משום דפשוטו של מקרא ובו תדבק פירושו הוא הדבק בדרכיו גמול חסדים וכו' אבל הכא משום דלא נטעה לומר ולפרש הקרא אחרי ה' תלכו וגו' ולאחר שיהיו בך כל המדות הללו אז בו תדבקון להיות כל השגחתו עליכם לכך הוצרך לפרש הדבק בדרכיו וכו':

[ו] ח דאם לא כן הפודך מבית עבדים למה לי הרי כתיב המוציא אתכם מארץ מצרים וכיון שהוציאם כבר יצאו לחירות :

[ז] ט ואם תאמר מתחלה פירש אין הסתה אלא לשון גירוי ואחר כך כתב שהוא משיאו וכו' שלשון זה משמע שהוא לשון הטעאה כבר תירץ הרא"ם בפרשת בראשית בפסוק הנחש השיאני וכתב אף על פי שסתם לשון הסתה הוא מלשון הטעאה מכל מקום מה שפירש רש"י כאן אין הסתה אלא לשון גירוי שמשיאו וכו' הוא מפני שהגירוי עצמו הוא אינו בא אלא מדברי המטעים. ופירוש שמשיאו לעשות כן מטעהו לעשות כן : י ויחסר וי"ו ובן אמך כי לא יתכן לומר רק אחיך מן האב ומן האם דהא כבר מצאנו דנקרא אחיך אפילו מן האב כמו שנים עשר אחים אנחנו וכמו כי ישבו אחים יחדו אלא על כרחך או נקט קרא כי אחיו מן האב יותר חביב לו מאח מן האם : כ ויחסר מלת או כי אין האב נקרא ריע בשום מקום :

[ח] ל דאם לא כן לא היה לו לכתוב אלא הרחוקים ממך עד קצה הארץ :

[ט] מ דאי אפשר כמשמעו שלא תרצה לדבריו ושלא לקבל דברי המסית אותך דאם כן מאי לא תחוס עינך עליו וגו' כי הרוג תהרגנו וגו' הוא עומד להרוג וקא מזהיר שלא להתרצות לדבריו ולא לקבל דבריו לעבוד אלהים אחרים : נ ותרגם אונקלוס משבק תשבק מה דבלבך עלוהי היינו השנאה דבלבך ותמחול לו והא דפירש רש"י לעיל לעזור לו וכאן פירש שהוא לשון מחילה. יש לומר דלעיל פירש לפי פשוטו וכן פירש מהרא"י :

[י] ס ואף על גב דדברה תורה כלשון בני אדם כתב הרא"ם הני מילי היכא דליכא למדרש ליה אבל היכא דאיכא למדרש דרשינן. ונראה לי דקשה ליה לרש"י דהרוג תהרגנו יתירא היא דהא כתיב אחר זה ידך תהיה בו בראשונה להמיתו אלא וכו' :

[יג] ע פירוש לאדם אחד אלא לכל ישראל מי שרוצה לדור בתוכה הרשות בידו כי ירושלים לא נתחלקה לשבטים : פ כלומר אין פירושו כמו לאמר בכל מקום שפירושו שיחזור ויאמר או אמור להם דברי כבושים. אבל לאמר האמור פה הוא דבוק עם יצאו אנשים שלאחריו :

[יד] צ דאם לא כן אנשים למה לי הא כתיב בני בליעל ולכך הפך רש"י לפרש בליעל קודם לאנשים :

[טו] ק וכאלו כלם כתובים במקום אחד ודרשת וחקרת היטב ודרשו השופטים היטב ודרשת היטב הרי שבע :

דברים פרק-יד

{א} ר פירוש משום דאזהרה לא תפול אלא על הפועל שבידו לפעול הדבר ולא על הפועל כלומר שנעשה בו המעשה ומפני שמלת לא תתגודדו מורה על הרוב על הפועל משום הכי פירש לא תתנו גדידה בבשרכם. ונקט גדידה ושרט להודיע שגדידה מענין שרט והם שמות נרדפים. וכבר פירשתי בפרשת אמור עיין שם כי שם הכל מפורש :

{ב} ש פירוש קדושתך אינה משלך אלא מאבותך דאם לא כן למה הוצרך לומר אחריו ובך בחר ה' שפיר' ועוד שבחר בך הרי כאן שתיים והלא מקדושת עצמם מחוייב שיבחר בס' ה' :

{ג} ת ואם תאמר היאך אנו אוכלים תרנגולים ובהמות מסורסים דהא תעבתי לך שאסור לסרסן ויש לומר מדאיצטריך קרא גבי סירוס למיסר לגבוה לא תקרב הא להדיוט שרי :

{ו} א לא שמפרסת מגזרת פרסה שאלו היה מפרסת מגזירת פרסה היה הגמל הכתוב בו ופרסה איננו מפריס שאין לו פרסה שידרוך על הארץ וזה אינו לכך פירש מפרסת לשון סדק כלומר שהפרסה סדוקה: **ב** פירוש מדכתיב ברישא דקרא וכל בהמה מפרסת פרסה וגוי' מה תלמוד לומר בבהמה אותה תאכלו שדי בהמה דרישא דקרא אבהמה דסיפא דקרא ודרוש הכי בהמה הנמצאת בבהמה תאכלו והם דנקט רש"י לשון שליל דבא לאפוקי וכו' :

{יא} ג פירוש כל ריבוי הוא לרבות המשולחת וזה אשר לא תאכלו לאסור השחוטה נראה דדריש כן דוזה אשר לא תאכלו יתור הוא דהא כתיב בסופו וכל שרץ העוף טמא הוא לכם לא יאכלו אלא לאסור השחוטה דמצורע ובגמרא פריך ואיפוך אנא דמשולחת לאיסור והשחוטה להיתר ומשני לא אמרה תורה שלח לתקלה שתהא למכשול עון כשיקחנה ויאכלנה. והקשה הרא"ם ואם תאמר אי הכי למה לי רבויא דכל צפור לרבות המשולחת ויש לומר אסמכתא בעלמא הוא וכן כתב רש"י שם בהדיא קידושין (דף נו) :

{יג} ד והוכחת רש"י הוא מכדי משנה תורה לאסופי הוא דאתא אמה שכתב למעלה בתורת כהנים ואם כן למה לא כתיב הכא ואת הדאה ואת הראה ולהורות דלהוסיף בא כמו שאמרו למה נשנית בבהמה משום השסועה שלא נאמרה בויקרא אם כן מא שנא התם דכתיב דאה ומא שנא הכא דכתיב ראה ולא דאה אלא שמע מינה ראה ודאה אחת היא ומשום הכי לא כתב הכא דאה דאם כן הוה אמינא דאה וראה תרתי ניהו ולאוסופי קא אתי משום הכי לא נקט קרא כאן אלא ראה ולהורות שדאה וראה אחת היא ותו ק"ל אי הכי הל"ל ואת הראה למינה כדי

לכלול גם הדאה שבויקרא ועל זה פירש היא ראה היא איה היא דיה שהכל אחד הוא לכן כתב למינה לבסוף כדי לכלול אותם בכלל אחד ללמד שהכל אחד הוא. ותו ק"ל אם כן שהכל אחד הוא למה נקט קרא והראה ואת האיה והדיה למינה ואת דמפסיק בין הראה והאיה למה לי ותירץ למה נקרא שמה ראה וכו' כלומר משום הכי הפסיק קרא לומר שמשום שם זה משאר שמות שיש לו דמשום הכי נקרא בשם ראה שרואה ביותר כדתניא עומדת בבבל ורואה נבילה בארץ ישראל. ודברי הרא"ם קשה להולמם עיין בגמרא פרק אלו טריפות (דף קס"ג): ה דק"ל לפי שפירש דמשום הכי הזהירן בכל השמות וכו' כדי שלא יבא להתיר קשה למה יתיר דשמה הוא מן העופות הטמאים ולא פרט אותו כמו שלא פרט עופות טהורין ומתרץ ופרט לך עופות הטמאים וכו' וכיון שלא פרט לך זה ודאי מן הטהורים הוא לכן הזהירך בכל השמות. אי נמי כיון דעופות טהורים מרובים מן הטמאים נלך אחר הרוב שהן טהורים ונטהר אותן משום הכי פרט לך כל השמות: ו מה שאין כן בבהמה וחיה שפרט לך הטהורים:

כא ? כתב הרא"ם מפני שאזהרה זו היא לא לנוי ויופי כמו לא תתגודדו שאזהרה זו אינה אלא לנוי כמו שפירש"י שם אלא אזהרה זו הכרחי לנפש ולא יפול עליה כי עם קדוש אתה וגו' לכן אמרו מפני שעם קדוש אתה ראוי לך לקדש עצמך אפילו במותר לך וכו': ולי נראה דק"ל מה ששינה הכתוב פה ממה דכתיב בסוף פרשת שמיני והל"ל לא תאכלו כל נבלה ואל תשקצו את נפשותיכם וגו'. אלא להכי כתיב כי עם קדוש אתה לה' וגו' למדרש קדש עצמך וכו': ח דמה שפירש לעיל בפרשת משפטים שבא לאיסור אכילה ובישול והנאה ר"ל זה מוכח מדכתיב ג' פעמים לא תבשל ומה שפירש כאן פרט לחיה ולעופות ולבהמה טמאה זה מוכח מדכתיב ג"פ גדי:

כב ט ואף על גב שרש"י אינו דורש סמוכים כמו שפירש"י לקמן בפרשת כי תצא בפסוק ולקחת לך לאשה וגו': י ר"ל לא תגרמו לי לכלות גדיים של תבואה. ר"ל שעדיין התבואה בתוך קשיה והיא קרובה להתבשל: פ ר"ל אם לא תביאו ביכורים גם כן מכלים פירותיכם כלומר שכך דרשינן גם כן הסמיכות דביכורים לקרא לא תבשל גדי וכו' דפרשת משפטים ודפרשת כי תשא ולכן קאמר וכן כלומר אף על פי שאין דרכו לדרוש סמיכות מכל מקום כיון שדורשין פה יש לדרוש נמי התם: ל וכל שכן איפכא אלא רבותא קא משמע לן דאפילו מן החדש על הישן שהוא מן היפה על הרעה אסור:

כד מ ויהיה כי יברכך דבוק עם כי לא תוכל שאתו כי לא תפול הברכה רק על רבוי התבואה אבל לא יפול כי יברכך על כי ירחק שירחיב גבול לכבוש ארצות עד שירחק ממך המקום שלא תפול הברכה על רבוי ארצות:

כו נ פירוש כגון גפן מחרצן לאפוקי מים ומלח וכמהין ופטריות וגידולי קרקע למעוטי דגים:

{כז} **ס** לא שתזמינהו על שלחנך אם אין לך מעשר ראשון ולא מעשר עני כמו שפירש לעיל גבי לפני ה' אלהיך תאכלנו וגוי' אתה ובנך וגוי' כי שם מדבר בענין אכילה כדכתיב לפני ה' אלהיך תאכלנו וגוי' אבל כאן שלא כלל הלוי באכילה עמו שהרי כתיב ואכלת לפני ה' וגוי' ושמחת אתה וביתך וגוי' ואחר כך הפסיק הענין והתחיל בפסוק אחר והלוי אשר בשעריך לא תעזבו מלתת לו חלקו במעשר ראשון: **ע** ר"ל ולמה יש ללוי חלק בהם, לפי שאינם חייבים במעשר (ר"ל דלקט שכחה ופאה והפקר אינם חייבים במעשר וא"ת והלא מצינו גבי לוי בפרשת קרח מכל מתנותיכם תרימו את כל תרומת ה' ויש לומר דכל שניתן להם במתנה ממנו יפרישו מעשר אבל אלו לא ניתן להם במתנה אלא הפקר לכל מה גרם ללוי שיזכה במעשר מפני שאין לו חלק בארץ, שהכל נתן לשאר השבטים, וכיון שהם לקחו חלקו ראוי שיתנו לו המעשר כדי שיתפרנס ממנו. למדנו מכאן שהלקט והשכחה ופאה שהוא זוכה בהם כשאר שבטים. אינם חייבים לתת מהם מעשר *). **רא"ס** :

{כט} **פ** והרי זה מקרא קצר כי בלתי תוספת הזאת היה נראה שהלוי והגר והיתום ואלמנה משפט אחד להם והוא שתתן להם מאכל שיאכלו וישבעו: **צ** פירוש במעשר שני של שנה ראשונה ושניה כדי שתאכלנה בירושלים ומתודה בערתי הקודש מן הבית בשנה ראשונה ושניה של שמיטה מוציא בכל אחת מהן מעשר ראשון ושני וכן ברביעית וחמישית ובשנה שלישית וששית מוציא מעשר ראשון ומעשר עני. מעשר עני ומעשר ראשון נאכלין בכל מקום ומעשר שני נאכל בירושלים כמו שמפורש במקום אחר:

דברים פרק-טו

{ב} **ק** פירוש המקרא הזה מסורס שהשמטה אינה נופלת אלא על ידו של בעל משה שלא יהיה לו יד לבקש חובו והוסיף מלת של מפני שאמר מלת ידו בוי"ו צריך לומר ידו של מי ואומר של בעל משה גם הוסיף מלת את להורות שידו הוא הפועל כי בזולת את היה ידו הפועל כמו והשיגה ידו:

{ה} **ר** פירוש שמלת רק דבקה עם אפס כי לא יהיה בך אביון כאלו אמר זה שהבטיחך שלא יהיה בך אביון אינו רק אם שמוע תשמע: **ש** דק"ל מאי זה רק דכתיב בקרא דהא כל אכין ורקין מיעוטין הן ומפרש דמיעוט הוא אשמיעה ועל כרחך לדרשא אתי אם שמע קמעא משמיעין אותו הרבה:

{ז} **ת** פירוש היותר אביון מהם כלומר שצריך לאותו דבר תן לו קודם כיון שהוא תאב יותר: **א** דאם לא כן מאחד למה לי. ומפרש מאחד מיוחד שבאחיד דהיינו אחיד מן האב דכתיב ביה כי ישבו אחים יחדו:

ט ג בפרשת כי תצא כתיב האי קרא ואף על פי שהמקרא ההוא בשכיר יום קמיירי והמקרא הזה בהלוואת עני מיירי מכל מקום תרווייהו בעני קמיירי כתיב הכא באחיך האביון וגו' וכתוב התם כי עני הוא וגו' :

י ד מדכתיב הדבר דרשו לשון דבור כמו שדרשו על דבר שרה על פי דבורה של שרה וכו' דאם לא כן הדבר למה לי הוה ליה למכתב כי בגלל זה יברכך ה' :

יא ה פירוש ולא לשון הואיל כמו כי על כן לא נתתיה לשלה בני כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה כי שם מחובר עם מלת כי וכל כי על כן שבמקרא לשון הואיל הוא כמו שכתב רש"י בפרשת וירא אבל כאן שהוא בלתי מלת כי פירושו מפני כן : ו דאם לא כן לאמר למה לי הא אין דיבור קודם ממנו שיבא אחריו מלת לאמר :

יב ז ואם תאמר מנא ליה דלמא כי ימכר על ידי עצמו דומיא דונמכר לך דמיירי במוכר עצמו דאין לומר מיתורא דקרא מפיק ליה דאי במוכר עצמו הרי כבר נאמר ונמכר לך אם כן במכור על ידי אחרים נמי הרי כבר נאמר כי תקנה עבד עברי דמיירי במכרוהו בית דין ותירץ הרא"ם ושמא יש לומר דכתיב כי ימכר על ידי אחרים משמע דסתם בנין נפעל על ידי אחרים משמע לבד גבי ונמכר לך דכתיב ביה כי ימוך אחיך ופירש ואמר ונמכר לך על כרחך ליכא למימר שהוא על ידי עצמו ונראה לי דילפינן עברי עברי מהדדי כתיב הכא אחיך העברי וכתוב התם עבד עברי מה התם שנמכר על ידי אחרים אף הכי נמי כשנמכר על ידי אחרים : ח ואם תאמר ולמה לא אמר עוד חדוש כאן שהעברי אינו יוצא בראשי איברים מדהקיש עברי לעבריה כמו שכתוב בפרשת משפטים ושמא יש לומר שלא אמרו כל פרשה שנאמרה ונשנית לא נשנית אלא בעבור דבר שנתחדש אלא בחדוש המבואר בקרא בלבד לא כמו זה שיוצא מן ההיקש. הרא"ם. ולי נראה דאפילו אי לאו היקשא דהכא לא הוה מצי למילף עבד עברי שיוצא בראשי איברים דהוה אמינא אמה עבריה תוכיח שיוצאת בשש ואינה יוצאת בראשי איברים אף עבד עברי כן ואין לומר היא גופה נילף בקל וחומר מעבד כנעני שתצא בראשי איברים דהא בהדיא כתיב בה לא תצא כצאת העבדים ודו"ק נראה לי :

יד ט ר"ל יקשט הרב את עבדו בגיאות בכמה מיני קשוטים ויהיה ניכר לעבד שנתן לו רבו כל הטובות הללו : י צאן פרה ורבה וכן גידולי קרקע לאפוקי פרידה אינה פרה ורבה : כ ר"ל נאמר כאן לא תשלחנו ריקם ולהלן בפרשת כי תשא גבי בכור אדם נאמר ולא יראו פני ריקם מה להלן גבי בכור עשרים כסף אף כאן עשרים כסף. והתם גופיה מנלן שהרי יוסף בכור רחל נמכר למצרים בעשרים כסף :

יז ל ולא תימא דילמא האי קרא במכרוהו בית דין קמיירי שתים ושלוש שנים קודם היובל שהיובל מוציאו אבל הנרצע יעבוד לעולם כמשמעו יש לומר דבמכרוהו בית דין מושב אל משפחתו נפקא הא מה אני מקיים

ואיש אל משפחתו וגוי' בנרצע שיוצא ביובל ועיין בפרשת משפטים
ובפרשת בהר :

יח מ פירוש אפילו בעל כרחו של עבד. דאם לא כן הא כבר כתיב אם
אדוניו יתן לו אשה וגוי' :

יט נ דאם לא כן תקדיש למה לי הרי קדוש ועומד הוא : ס דלפי טעם
ראשון קשה מה המצוה הזאת שיאמר קדוש אתה כיון שהוא קדוש
ועומד לכן אמר דבר אחר וכו' ולטעם האחרון קשה דלשון תקדיש משמע
שגופו מקדיש ולא הקדש עלוי לכן פירש גם לישנא קמא ובזה ניחא מה
שמקשים דהאי דבר אחר הוא דברי רבי ישמעאל וטעם הראשון הוא
דברי רבנן דפליגי עליה והלכה כרבנן ולמה לו להביא דברי רבי ישמעאל
כיון שאין הלכה כמותו אלא על כרחך רש"י לא בא אלא לפרש הקרא
קרוב לפי פשוטו וליישב הקרא דבר דבור על אופניו : ע לפי שלישראל יש
טובת הנאה ליתן לכל כהן שירצה, ואותה טובת הנאה יכול להקדיש (גור
אריה) כתב הרא"ם מה שפירש רש"י פה נותן להקדש כפי טובת הנאה
ובערכין פירש יתן ומצאתי כתוב ונראה לי לפרש מה שפירש"י כאן ונותן
להקדש כפי טובת הנאה שבו מיירי בבכור שהקדישו אז נותן להקדש כפי
טובת הנאה שבו והתם מיירי בבכור שהחרימו שכל החרמים לכהנים
לכך פירש שיתן טובת הנאה להכהנים בשביל החרם שהוא לכהן עיין שם
(דף כ"ח וכ"ט) : (וכן הוא במשנה למלך הלכות ערכין פרק ו' הלכה י"ב)

כ פ דכתיב במעשר מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך
ופירש"י שבא ללמד שאם השהה מעשרותיו וכו' :

דברים פרק-טז

ב צ דהא הפסח אינו בא אלא מן הכבשים או מן העזים :

ג ק שבשעה קלה נגאלו כולם שהרי לא הספיק בצקם להחמיץ ובנס זה
יזכרו העוני : ר ואם תאמר והלא בזולת זה לא היו רשאים לאכול חמץ
דהא כתיב שבעת ימים מצות תאכלו וגוי'. ויש לומר דזהו דוקא לדורות
אבל במצרים לא נאסרו אלא אותו יום בלבד כדאיתא בפרק כל שעה (דף
כ"ח) ובפרק מי שהיה (דף צו) :

ד ש כי בפסח מצרים כתיב ולא תותירו ממנו עד בוקר והוה אמינא
דוקא פסח מצרים שהיו אוכלין אותו בחפזון והיו מזומנים לצאת לדרך
משום הכי לא תותירו אבל פסח דורות לא קא משמע לן והא דכתיב

בפרשת כי תשא ולא ילין לבקר זבח חג הפסח ההוא באימורי פסח קמיירי והא דכתיב בפרשת בהעלותך לא ישאירו ממנו עד בוקר ההוא בפסח שני קמיירי: **ת** ויהיה פירושו אשר תזבח דהיינו ביום הראשון שהוא ארבעה עשר בניסן ולבוקר דבק עם ולא ילין כאילו אמר ולא ילין לבוקר מן הבשר אשר תזבח בערב יום ראשון: **א** פירוש דאי לא נסתלק לא היה צריך לומר אלא ולא ילין מן הבשר אשר תזבח בערב לבקר ופשיטא דביום י"ד קמיירי דהא עליה קאי דכתיב לעיל מיניה וזבחת פסח וגו':

ו **ו** והוי כאלו כתיב שם תזבח את הפסח בערב דהיינו בין הערבים וכבא השמש תאכלנו דהיינו בלילה ובמועד צאתך שרפהו. ומפני שאין השריפה חובה עליו משום הכי פירש כלומר נעשה נותר ויצא לבית השריפה לא שחובה עליו לשרפו:

ז **ז** ג דאין לומר לבקרו של ראשון דיום טוב הוא ואסור לצאת חוץ לתחום ועוד יש לומר דאין לומר לבקרו של ראשון שהרי חייב ביום ראשון להביא עולות ראייה כן כתבו התוספות פרק לולב וערבה (דף מ'ז):

ח **ח** ד עיין בהרא"ם שהאריך כאן ביותר וכבר הודעתי לך מה שאין הכרח לצורך הפשט אין לי להביא: **ה** דבששה עשר בניסן מביאין העומר ומתיר החדש אבל אם רוצה לאכול מן הישן כל ז' הרשות בידו: **ו** מבואר בפרשת בא עיין שם:

ט **ט** ז פירוש לא בתחלת הקציר תליא מלתא אלא בקצירת העומר אך מפני שתחלת הקציר הוא העומר כתב מהחל חרמש בקמה:

י **י** ח תרגום די מחסורו כמסת חסרונו ומ"ם מסת שורש ושרשו מסס ודגוש הסמ"ך לחסרון אות הכפל:

יא **יא** ט דלפי פשוטו קשה למה ליה למינקט חג הסוכות וגם באספך היה לו לומר חג הסוכות בלבד או חג האסיף לבד משום הכי אמר דבר אחר וכו': **י** פסולת גורן הוא התבן ויקב הם החרצנים לאפוקי המחובר והמקבל טומאה:

יב **יב** כ כדתניא פרק לולב וערבה והיית אך שמח לרבות ליל יום טוב אחרון או אינו אלא לרבות ליל יום טוב ראשון תלמוד לומר אך חלק ומה ראית לרבות ליל יום טוב אחרון ולהוציא ליל יום טוב ראשון מרבה אני ליל יום טוב אחרון שיש שמחה לפניו דהיינו החג לכן צריך לכוללו עם שבעת הימים מה שאין כן ליל יום טוב ראשון:

יג **יג** ל אף על פי שאין במצות יראה כל זכורך אלא עולת ראייה בלבד הוכרח רש"י לפרש גם כן על שלמי חגיגה מדכתיב איש כמתנת ידו והקרא מוסב אלמעלה דכתיב מסת נדבת ידך וכתוב ושמחת בחגך אתה ובנדך וגו' שזה רמז לשלמי חגיגה כי אין שמחה בלא בשר: חסלת פרשת

פרשת שופטים

[יח] א לפי שמצינו שוטרים על אותם הממונים על המלחמה כמו ודברו השוטרים ותרגום וימללון סרכיא : **ב** ר"ל כיון דבכל שער ושער של בית ימנו שופטים אם כן את מי הם דנין הא כולם יהיו שופטים ומתרץ בכל עיר ועיר : ג דלא יתכן להיות דבוק עם נותן לך הסמוך לו כי מאחר שאמר אשר ה' אלהיך נותן לך הרי כל שבטיך בכלל מלת לך אלא מוסב וכו' וכאלו כתיב ובשעריך ויחסר ו' דובשעריך ומפרש והולך אם כן למה לי למכתב תרווייהו לשבטיך ובכל שעריך ומפרש מלמד שמושיבין וכו' : **ד** ר"ל לשבטיך מלמד אם היו שני שבטים בעיר אחת שצריך שופטים לכל שבט ושבט ובכל שעריך מלמד שאם היו שני עיירות של שבט אחד שצריך שופטים בכל עיר ועיר ואם תאמר ואף אי לא מוסב על תתן לך יש לפרש נמי הכי מדכתיב נותן לך לשבטיך דלשבטיך מוסב על לך דסמיך ליה ויש לומר דלך דכתיב גבי נותן מאחר שכתוב בו אשר ה' אלהיך נותן לך הרי כל שבטיך בכלל אם כן הזרא קושיא לדוכתה לשבטיך למה לי אבל תתן לך הוי כמו תתן לשבטיך ולך דכתיב בקרא הוי כמו לך לך וכמו עשה לך דהוא תיקון הלשון הוא הדין הכא נמי אבל לך דכתיב גבי נותן מלת לך קאי אכל ישראל ולא תיקון לשון הוא אלא פירוש דנותן הוא דכתיב אשר ה' אלהיך נותן ולמי נותן לך ופירושי קא מפרש היינו לכל ישראל דאין לומר נותן לשבטיך וכי לשבטים ניתנה הארץ מה שאם כן גבי תתן לך כיון דלשבטיך מוסב על תתן אם כן אין אנו צריכים לפירושו דמלת לך על כרחך תיקון לשון הוא וקל להבין : **ה** רצ"ל הל"ל ושפטתם את העם משפט צדק שהוא נוכח כמו שכתוב אחריו בלשון נוכח לא תטה לא תכיר ולא תקח ומתרץ מנה כו' והכי פירושו שופטים ושוטרים תתן לך כו' ומה טיבן של דיינים שתתן ומפרש ושפטו את העם משפט צדק ר"ל ציווי הוא לישראל שימנו דיינים שיודעים לשפוט צדק שיהיו מומחים וצדיקים :

[יט] ו כלומר כיון דלא תטה משפט כמשמעו דהיינו שלא יעוות הדין אם כן לא תכיר פנים למה לי ומתרץ ללמדך אף בשעת הטענות כו' ר"ל אפילו קודם המשפט גם כן לא יעוות הדין ולא יקלקל שלא יהא וכו' ולכך צריך רש"י נמי לפרש לא תטה כמשמעו : **ז** דאי אפשר לפרש שלא לשפוט צדק הרי כבר כתיב לא תטה משפט ואם כן לא תקח שוחד למה לי אלא שאפילו לשפוט צדק אסור ליקח שוחד אי נמי רש"י עצמו מפרש והולך ר"ל קרא דכי השוחד יעור נתינת טעם הוא על לא תקח שוחד ופירושו משקיבל שוחד ממנו אי אפשר לו שלא יטה לבו אצלו להפך בזכותו דהא לא קבל השוחד ממנו בתחלה אלא כדי שיזכהו ויעוות הדין לשכנגדו אלא

שמע מינה לא תקח שוחד אפילו לשפוט צדק: ח ואם תאמר בפרשת משפטים פירוש כי יעור פקחים אפילו חכם בתורה ונוטל שוחד סוף שתטרף דעתו עליו וכו' ויש לומר דהתם כתיב יעור פקחים ודאי קאי אפקחות שבו כלומר יעור הפקחות שתטרף דעתו וכו': ט ר"ל דלא קאי אדיינים אלא אתורה שהם דברים המצודקים ונקראו אמת ואותן דברים של תורה הוא מסלף שלא פסק כדין תורה ויהיה מלת דברי כמו דברים ולא שיהיה דברי סמוך כמו חלוני שקופים שהוא כמו חלונים נטעי נעמנים שהוא כמו נטעים:

[כ] י פירוש אף על פי דכל בית דין יכולין לדון הנתבע בעל כרחו מכל מקום מצוה על התובע שילך אחר בית דין יפה. דאין לומר כמשמעו בצדק תשפוט למה לי ועוד צדק צדק למה לי ועוד הא כבר כתיב לא תטה משפט אלא הלך וכו': כ דק"ל דהא צדק תרדוף שילך אחר בית דין יפה לא נצטוה אלא מי שיש לו דין עם חבירו וכי בשביל זה יחיו כל ישראל וירשו את הארץ ומתרץ דלמען תחיה לא קאי אצדק צדק תרדוף אלא מוסב אשופטים ושוטרים תתן לך וכו':

[כא] ל דאם לא כן הוא בכלל לא יהיה לך אלהים אחרים ועוד הל"ל לא תעבוד אשרה מאי נפקא מינה בנטיעה אלא לחייבו וכו': ג הרא"ם כתב אין זה אלא דרך אסמכתא מדבריהם מדלא כתיב ולא תטע לך כל עץ בהדיא אלא כל עץ סתם לא שנא בנטיעה לא שנא בבנין אבל פשטיה דקרא אינו אלא בנטיעה דלא תטע דקרא אתרווייהו קאי בין אאשירה בין אכל עץ אצל מזבח ה' ועוד מצאתי דבפרשת בלק פירש"י על פסוק כאהלים נטע ה' לשון נטיעה מצינו באהלים דכתיב ויטע אהלי אפדנו ה"נ שייך לשון נטיעה על בית ועוד יש לומר דמרבינן לבונה בית מדכתיב כל דמרבה אפילו בונה בית:

[כב] ס והוכחתו מדכתיב אשר שנא ה' אלהיך דמשמע מתחלה היה נחת רוח בעיניו כשהקימו מצבה אלא עכשיו שונא אותה ואי להקריב עליה לשם עבודת אלילים בתחלה נמי היה שונא לזה: ע ויהיה פירוש אשר שנא אשר היא השנואה עכשיו לה' אלהיך ולא שמפרש אשר שנא ה' אותה מצבה לא תקים אבל מצבה אשר לא שנא ה' תקים זה אין נכון כי כל המצבות שנא ה' כדמפרש רש"י ואזיל: פ ואם תאמר מטעם זה גם המזבחות יהיו אסורות דהא מזבחות גם כן חק כנענים הוא כדכתיב לעיל בפרשת ראה ונתצתם את מזבחותם ויש לומר דלכך נקט רש"י מאחר שעשאום אלו לחק לעבודת אלילים ר"ל דאין לך עכו"ם בעולם שלא יעשו לה מצבה לכן שנא הקדוש ברוך הוא אותה אבל המזבחות אינן כל כך חק שאין עושין מזבחות לכל עבודת אלילים לכך לא שנא אותן הקדוש ברוך הוא. רא"ם:

דברים פרק-יז

[א] צ דאין לומר דבא להזהיר על בעל מוס שהרי בהדיא כתיב אשר יהיה בו מוס ומתרץ אזהרה כו' על ידי דבור רע ר"ל לעיל בפרשת ויקרא ובפרשת קדושים כתיב שפיגול אסור לאכול ואינו מפורש אותו איש שמפגל אם עובר אם לאו לכן נאמר כאן לא תזבח כל דבר רע ללמדך אזהרה למפגל בקדשים פירוש בשעת שחיטה היה מחשבתו על מנת לאכול חוץ לזמנו או חוץ למקומו דהיינו על ידי דבור רע:

[ג] ק ר"ל דקרא משמע שהקדוש ברוך הוא לא צוה להם שיהיו בעולם אם כן אלהות הן שעל כרחך נבראו וזה אינו לכך מפרש לעבדם ר"ל שלא צויתי לעבוד:

[ד] ר ר"ל שלא תטעה לפרש הקרא והנה אמת נכון הדבר היינו עבודת אלילים כלומר שנכון הוא שעובד עבודת אלילים לכן פירש מכוון העדות כלומר נכון בפי העדים כאשר חקרת:

[ה] ש ר"ל היינו האי שעריך דכתיב כאן: **ת** דכתיב כי ימצא בקרבך באחד שעריך מה להלן שער שעבד בו אף כאן לשער שעבד בו: **א** פירוש לעירך ולא שמפרש לתרעך כתרגום על מזוזות ביתך ובשעריך:

[ו] ב ואם תאמר הל"ל שאין נעשין וכו' דהא פירוש אשלמעלה ויש לומר דהכי פירושו מה שנים עדות אחת ואם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה אף שלשה עדות אחת ואם נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטלה כולה וגם אין נעשין זוממין עד שיזומו כולן ר"ל דמה שנים אין נעשין זוממין עד שיזומו שניהם אף שלשה אין נעשין זוממין עד שיזומו שלשתם:

[ח] ג ואם תאמר למה לי כפל לשון דנקט ויש לומר דמתחלה פירוש שהוא לשון הבדלה ופרישה מפני כי כל הנעלם ומכוסה ממנו נבדל ונפרש ממנו ואחר כך חזר ואמר שהדבר נבדל כו' מפני שהמכוון מכי יפלא ממך הוא מענין כסוי שנעלם ומכוסה ממנו משום הכי הוצרך הרב להעתיקו מענין לענין: **ד** ר"ל מה שכתוב בין דם לדם וגו' לא יודעים כל עיקר אלא מובדל ומכוסה מהן אבל מה שכתבו דברי ריבות יודעים אלא שזה מטמא וגו' דאם לא כן מאי זה דכתיב כי יפלא משמע דמכוסה מהם שאין יודעים כל עיקר ואחר כך כתב דברי ריבות משמע שזה מטהר וזה מטמא וכו' בשם מהר"י"ץ. והרא"ם פירש וההפרש שבין זה הפסוק ובין כי יפלא ממך בין דם לדם וגו' הוא ששם הספק בדם עצמו אם הוא טהור או טמא או אם הבעל דין זכאי או חייב אבל הכא הוא הספק על דברי חכמי העיר שאחד מזכה ואחד מחייב על מי ראוי לסמוך אי נמי שבתחלה סתם כי יפלא ואחר כך פירש דברי ריבות שזה מטהר וזה מטמא וכו': **ה** פירוש

מכל המקומות שבשאר ארצות לאפוקי בארץ ישראל היה עין עיטם גבוה ממנו כמו שפירש"י לקמן בפסוק ובין כתפיו שכן. תוספות :

ט ו ר"ל וכי אפשר שילך אדם אל השופט שאינו בימים ההם. אלא ללמדך בא אפילו אינו וכו' :

יא ז דהכי פירושו אפילו אם אומר לך על ימין שאתה סבור שהוא שמאל ועל שמאל שאתה סבור שהוא ימין שתשמע לו ולא תתלה את הטעות בו אלא בך כי השם יתברך נותן רוחו על משרתי מקדשו תמיד וישמרם מכל טעות שלא יצא מפיהם כי אם אמת ואם תאמר מנא ליה למדרש כך דלמא כמשמעו שלא תסור מן הדבר ההוא לא לשמאל ולא לימין ויש לומר כיון שהדבר הוא שכלי לא שייך ביה ימין ושמאל לכך דרשו מה שדרשו :

יג ח ואם תאמר מאי שנא דהכא פרש"י מכאן שממתינים לו עד הרגל וכו' ומה שנא גבי בן סורר ומורה שפירש"י וכל ישראל ישמעו ויראו מכאן שצריך הכרזה בבית דין וכו' עיין שם והאריך הרא"ם ובסוף כתב אך יש לתמוה דהכא דייק מכל העם ישמעו ויראו שצריך המתנה והכרזה ואלו בבן סורר ומורה לא דייק מקרא דכל ישראל וגומר אלא הכרזה בלבד בלא המתנה ועוד היכי משתמע מהכא המתנה מי כתיב הכא וכל העם יראו ויראו ישמעו ויראו וייראו וכתב בשמיעה לבדה משמע עד כאן. יעויין זה בהמפרשים :

טז ט מדכתיב לו דמשמע לו הוא דלא ירבה שיהיו לו סוסים בטלים אבל כדי הצריך לו מותר דהיינו כדי מרכבתו : י והואיל וסוסים באים משם ודאי ישלח המלך שם עבדיו שיהיו תמיד שם כדי שישלחו סוסים טובים ונמצא שישובו למצרים ויהיו דרים שם (סמ"ג) אבל יש לתמוה על כמה קהלות השוכנים שם וכו' והאריך בזה ותירץ משם הר"ר אליעזר ממ"ץ שאמר לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד לא אסרה תורה אלא בדרך הזה כלומר מארץ ישראל למצרים אבל משאר ארצות מותר ונכון הוא :

יז כ מדכתיב לו דמשמע לו הוא דלא ירבה שרוצה ליתן לאוצר שלו אלא כדי ליתן לאכסניא פירוש סיפוק לחיילותיו ולפרשיו ולעבדיו במאכל ובמשתה ומלבושים וכל הצריך להם :

יח ל דאם לא כן והיה כשבתו למה לי דהל"ל וכתב לו את משנה התורה וגוי דודאי קודם לכן אינו מחוייב יותר משאר ישראל אלא שהוא מוסב אלעיל שהכתוב מבשרו שאם יעשה כן שתתקיים מלכותו :

יט מ הוצרך לפרש זה כמשמעו משום שפירש אחר כך ולבלתי סור מן המצוה אפילו על מצוה קלה של נביא אבל אי דברי תורה לאו כמשמעו הוה אמינא ולבלתי סור מן המצוה היינו כמשמעו ר"ל דברי תורה ממש :

[כ] נ כלומר מכאן למד שמואל הנביא שהעובר על מצות הנביא לא יאריך ימים על ממלכתו ואמר לשאול נסכלת כאשר לא שמעת וגומר:

דברים פרק-יח

[א] **ס** דאם לא כן למה לי כל שבט לוי כיון שכתוב לפניו לכהנים הלויים אלא לרבות בין תמימים כו' ואם תאמר למה איצטריך מיעוט לבעלי מומין והא לעיל בפרשת צו כתיב כל זכר בבני אהרן יאכלנה ופירש רש"י כל זכר אפילו בעל מום כו' ר"ל שגם הם יחלקו בקרבנות ופשיטא שלא ינחלו דמשום זה ינתן להם חלק בקרבנות ויש לומר לפי שקדשי הגבול כגון תרמה וביכורים בכור וחלה וזרוע וכו' שיש לבעלים טובת הנאה בקרבנותיהן שהם יכולין ליתן לאיזה כהן שירצו ולרוב הם נותנין לתמימים שיכולין להקריב ולא לבעלי מומין שאינם יכולין להקריב הוה אמינא שיטלו חלק בארץ לכך צריך מיעוט: **ע** ר"ל קדשים שמביאין מן הגבול ומה הם ומפרש תרומות ומעשרות:

[ב] **פ** מפני שכבר התחיל בו לא יהיה לכהנים חלק ונחלה וגומר ופירוש ונחלה הוא חלק נחלת הארץ הוצרכו לדרוש האי קרא ונחלה לא יהיה לו זו נחלת שאר וכו' ורש"י שפירש ונחלה לא יהיה לו לפי פשוטו סבירא ליה אף על פי שפתח בו תחלה לא יהיה לכהנים חלא וגומר חזר וסיים בו נמי. רא"ם: **צ** ר"ל הקדוש ברוך הוא הבטיח את אברהם שיתן לזרעו עשרה עממים שבעה נתן להם עכשיו וקני ווקניזי וקדמוני יתן להם לעתיד לבוא: **ק** ר"ת מפרש ה' אחים מן האם ראובן שמעון יהודה יששכר זבולן הואיל ומאם אחת אתו צריך מיעוט טפי:

[ג] **ר** שהכהנים פטורים מלתת המתנות מבהמתן לכהן אחר והלויים הן בספק אם הם בכלל העם אם לא והמוציא מחבירו עליו הראיה לפיכך הם פטורים מלתת ואם נטלו לא יחזירו: **ש** דאם לא כן הל"ל בהמה סתם והכל במשמע בין שור בין שה ומתרץ אי כתיב בהמה סתם גם חיה היה במשמע דהא חיה היא בכלל בהמה לכך נאמר אם שור אם שה פרט לחיה: **ת** ובלשון אשכנז קורין שויביל: **א** דאם לא כן למה לו העצם של לחי אלא ודאי עם הלשון ועוד נראה לי כיון שהלחיים נותנים לו תחת התפלה כמו שפירש"י משום הכי נותנים להם גם הלשון שהוא עיקר כלי הדבור: **ב** פירוש פסוקים הכתובים (בבא קמא דף פב): **ג** ר"ל הכהנים זכו לזרוע תחת היד של פנחס שנמר ויקח וגו':

[ד] **ד** לשון ששית: **ה** היינו כור: **ו** דהאיפה שלש סאין וכתוב וששיתם האיפה מחומר השעורים שפירשו שתוציאו ששית מאיפה הרי חצי סאה

לכור נמצא שצריך להוציא אחד מששים : ז לא שהגיזה הראשונה של שנה ראשונה תתן כולה לכהן ושאר הגיזות שבכל שנה ושנה פטורות : ח ר"ל כשיש לך חמש צאן עשויות (גמרא) מאי עשויות שמעשות כלומר שמחייבות את בעליהן ואומרות קום עשה המצוה ועל איזה מצוה קאי אין לומר אמצות בכור דהא אף כשאין לו אלא בהמה אחת חייב בבכורה וגם אין לומר דקאי אמתנות שנותנין לכהן וכו' דהא אף כשאין לו אלא בהמה אחת חייב במתנות ועל כרחך צריך לומר דקאי אראשית הגז :

[ו] ט כלומר בבן לוי ממש לאפוקי כהן ואפשר לומר דלמא בכהן נמי מיירי דהא כהן נמי בן לוי הוא תלמוד לומר ושרת וכו' :

[ז] י דהכי משתמע ממלת בכל אות נפשו שפ"י בתאות נפשו רוצה להקריב ולא על צד חיוב משמרתו : כ (ג"א) דאל"כ ל"ל ככל אחיו הכהנים לא הל"ל אלא ובא ושרת בכל אות נפשו אלא בכהנים הבאים לרגל איירי שיקריבו ככל אחיהם בני המשמרת. ולטעם ב' לבד קשה ל"ל בכל אות נפשו לכן צריך גם לטעם ראשון דבכל אות קאי על הנדרים והנדרות שלו שהרי מאות נפשו הוא מנדר ומנדב : ל ובסמוך אפרש דדוקא מוספי הרגלים שבאין מחמת הרגל ולא דברים שלא מחמת הרגל :

[ח] מ הא דנקט עורות ובשר שעירי חטאות משום דאין להם חלק אלא במוספי הרגלים ומוספין היינו עולות ושעירי חטאות כדכתיב בפרשת פנחס והעולות מקריבין הכל לגבוה ואין לכהנים מהם אלא העורות ושעירי חטאות יש מהן לכהן הבשר :

[י] נ פירש רש"י אוחז וסוגר עיני הבריות שמראה להם כאלו עושה דברים של פלא ואינו עושה כלום :

[יא] ס ר"ל שמעלה המת על זכרות שלו ומדבר שם : ע פי' בגלגולת מן המת המוטלת על הארץ ועונה מה ששואלים לו ע"י מכשפות כך הוא נדרש בספרי. ובפרק ארבע מיתות תניא בברייתא אוב זה המעלי' בזכורו והנשאל בגלגולת ודורש אל המת"י זה המרעיב עצמו ולן בבית הקברות והא דהביא רש"י הספרי והניח תלמוד שלנו י"ל דלפי שהוא יותר קרוב לפשוטו :

[יג] פ ר"ל אתה אל תעשה כמו שעושין שע"א אלא תמים תהיה שתתהלך עמו בתמימות ותצפה לו כו' : צ כך תפרש הקרא תמים תהיה עמו ולחלקו :

[יד] ק ר"ל שאל תקשה לך כי פשוטו של מקרא ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך משמע שהזהיר מקודם ע"ז שלא יהיה בו קוסם ומעונן ומנחש והיכן מצינו שהזהיר ע"ז וע"ז השיב בזה צוה לך שלא תשמע אל מעוננים וקוסמים שהרי לכך השרה שכינתו על הנביאים כדי שתשמע אל הנביאים ולא למעוננים וקוסמים והא דנקט רש"י הקב"ה במקום ה'

אלהיך להורות שאין צריך להזכיר פה אלהיך המור' בכ"מ נתינת הסיבה שהוא אלהיך והוא בעל הכח והממשלה אשר הביאך אל הארץ וכמו תמים תהיה עם ה' אלהיך שמצד שאני אלהיך ראוי להשתדל להיות עמי ולהדבק בי והכא שהוא סיפור דברים א"צ למלת אלהיך אלא לשם ה' כמו ראו קרא ה' בשם ורבים כמוהו. והא דלא נקט שם ה' כדי שלא נחשוב שקיצר בלשונו. הרא"ם :

[טו] ו ר"ל הא כתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ל"פ כמו שאני מקרבך מאחיד : ש פירוש כדי שלא יובן שמדבר על נביא פרטי העתיד לקום אחריו כמו שפירשו הטועי' הוסיף ואמר וכן מנביא לנביא והוכחתו שהרי המכוון הוא להרחיקם מן המעוננים והקוסמים ואמר שאינך צריך אל המעוננים והקוסמים כי תמיד יהיו מקרבך נביאים בכל דור ודור שלא תצטרך למעוננים :

[כ] ת דכתיב אשר לא צויתיו לדבר היינו מה שלא שמע ומדכתיב אשר לא צויתיו משמע אבל לחבירו צויתיו והמתנבא בשם ע"א דכתיב בהדיא ואשר ידבר וגומר : א הכובש את נבואתו משמע ליה מדכתיב אשר לא ישמע קרי ביה אשר לא ישמיע כלומר שכובש נבואתו והעובר על דברי הנביא בין הוא בין אחרים דכתיב אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי בין אחרים ובין הוא וכתוב אנכי אדרוש מעמו דהיינו מיתה בידי שמים :

[כא] ב פ"י מפני שמלת וכי בכ"מ מורה על העתיד שיהיה כמו וכי יכה איש שפירושו כשיכה וכן כי יגח שור וכן כל כיוצא בזה : ג ר"ל אמר להיפך : ד ר"ל ים שעשה שלמה :

[כב] ה כגון חנניה בן עזור שהרי אחר תכך גם שאר הכלים בבלה הובאו עם גלות צדקיהו : ו ר"ל בחינה זו תפול אם מתנבא העתידות כגון חנניה בן עזור אבל הרי שבא ואמר כך וכך עשו ומפי הקב"ה אני אומר א"כ היאך נדע שלא דיברו ומפרש זה כבר וכו' : ז ואם לא בא להדיחך אין הקפדה אם תשמע לו : ח ר"ל אם מומחה הוא לך וצדיק גמור : ט משום דבפרשת אלה הדברים פ"י רש"י שני פירושים על לא תגורו לי מורא ולשון הכנסה לכך נקט שתי לשונות. בשם מרי"ץ. והרא"ם פ"י דמה שכתב אחר מאמר לא תמנע מללמד עליו חובה מאמר ולא תירא פן תענש עליו. הוא נתינת טעם על לא תמנע עצמך וכו' כאלו אמר לא תמנע עצמך וכו' ולא תירא מזה פן תענש עליו עכ"ל :

יג י שלא יטעה בפרשת דרכים : כ ואם תאמר דלפי חילוק הזה תחלק הארץ לארבעה חלקים וי"ל דמתחלת הגבול עד עיר מקלט שניה יש כמו שיש מן העיר הראשונה עד האחרונה ומעיר שניה עד הגבול השני גם כן יש כשיעורים הללו לכך נקרא משולש וכן פירשתי בפרשת תרומה גבי בדים. ועוד מפורש בפרק אלו הן הגולין ושלשת כלומר שמתחלקת לארבע רבעים לרחבו וע"ש :

יד ל ר"ל דבקרא משמע שה"פ הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי בהם פן ירדוף גואל הדם וגוי וכי מה מועיל זה שנס שמא עדיין ירדוף גואל הם אחריו עד העיר של מקלט והשיגו כי יחס לבבו ל"פ שלא קאי אהוא ינוס וגוי דסמוך אלא אלמעלה דכתיב תכין לך הדרך ושלשת דהיינו שיכתוב מקלט מקלט על פרשת דרכים וגם צריך ג' ערי מקלט ולמה ומפרש פן ירדוף וגוי אבל עתה דאיכא ערי מקלט רבים וגם כתוב בכל פרשת דרכים מקלט בקל יכול להנצל הרוצח שלא יוכל גואל הדם להשיגו :

יז מ פי הש"י הבטיח לתת עשר אומות ולא נתן לישראל רק שבע אומות וקני וקנזי וקדמוני עדיין לא נתן אלא שעתידים להיות לנו ירושה לקיים שבועת האבות :

יח נ דאלי"כ מאי לא תחוס דקאמר וכי תעלה על דעתך שיחוס שום אדם על הרוצח במזיד ואחר התראה :

יט ס ואם תאמר דלמא מכאן משמע כל עד שבתורה א' הוא דמה הכא כתיב עד וכת"י אחד אצלו אף כ"מ שכתוב עד אחד הוא וי"ל דאם כן לא הל"ל כאן אחד דהא עד ל' יחיד הוא והואיל וכתב רחמנא עד אחד ל"ל לומר דוקא כאן אחר הוא הא במקום שכתבו עד סתם שנים הוא. וא"ת ולמה לא פירש זה לעיל גבי לא יומת על פי עד אחד כבר תירצו התוספות בפרק קמא דסוטה דאחד דהתם לעדות מיוחדת לאפוקי זה רואה מחלון זה ועד שני רוא' מחלון אחר ועי"ל דלא יכולין למילף איפכא דכ"מ שנא' עד סתם הוא א' דאם כן מה דכתיב אחר זה כי יקום עד וגומר והנה עד שקר וגומר מיירי נמי באחד וזה אינו דהא כתיב אח"כ ועשיתם לו כאשר זמם והא לעיל כתיב לא יקום עד אחד וגומר אע"כ צ"ל דכ"מ שנאמר עד הוא שנים וכי ובזה יתורץ נמי למה לא פירש רש"י זה לעיל גבי לא יומת על פי ע"א די"ל דלעיל הי"א איפכא אבל הכא א"א לומר איפכא כדפרישית ודו"ק היטב : ע פי' כאלו אמר לא יקום עד אחד באיש לחיבו שום עון ושום חטאת ופי' עון עונש כמו כי לא שלם עון האמורי וגוי וסתם עונש כולל של גוף וממון ולכל חטאת דכתיב בקרא פירושו קרבנות והא דלא פירש"י זה מפני שהוא נכלל במה שפי' ממון אך הכי רצה לפרש אותן בפרטות : פ מפני שהעד אינו קם על העונש אלא על בעל העונש שע"פ עדותו נענש מי שהוא ראוי ליענש : צ רצ"ל ליכתב לא יקום וגוי סתם וממילא ה"ל במשמע בין עונש גוף ובין עונש ממון ומתרץ אי כתיב סתם אף שבועה היה במשמע לכך נאמר לכל עון ולכל חטאת הוא דאינו קם אבל קם הוא לשבועה : ק וא"ת ולמה לא פירש"י זה לעיל גבי ע"פ שנים

או שלשה וי"ל דלעיל י"ל אורחא דקרא הוא נקט ע"פ אבל הכא קשה למה נקט קרא תרי זימני ע"פ ולמה לא כתיב ע"פ שנים או ג' וגומר אלא ע"כ למדרש אתא מולא שיכתבו וכו': ר כגון שאין הדיינים מכירים בלשון עדים דפיי ע"פ שנים עדים ע"פ שנים המעידי בב"ד שהב"ד מקבלים העדות מפייהם :

טז ש משא"כ בשני עדים המכחישים זה את זה דהא מודים זה לזה דהיו במעשה אבל אלו אומרים כך היה המעשה ואלו אומרים כך היה אבל בעדים זוממים הוסר העד הזה מכל העדות שאלו אומרים עמנו הייתם ולא הייתם אצל המעשה זו :

יז ת דק"ל וכי שנים באים לדין ושלשה אינם באים לדין ועוד אנשים ל"ל הל"ל ועמדו אשר להם הריב שהרי אף הנשים באין לדין אלא ע"כ בעדים הכ' מדבר : א וכאלו אמר ועמדו שני האנשים ואשר להם הריב :

יח ב פי' הדרישה הזאת אינה על עדים הראשונים אלא על הבאים להזימם קאי ודרשו השופטים העדים הבאים להזים את הראשונים והנה נמצאו העדים הראשונים ששקר העדות ועשיתם להם כאשר זמם אבל אם נמצאו הראשונים בחקירת עצמן שהם משקרים לא נעשו זוממין אלא עדותן בטלה. והא דמהפך רש"י הקרא ומפרש שלא על סדר הקרא. י"ל דרש"י בא עוד להוכיח דודרשו השופטים וגוי קאי על המזימים מפני דכ"מ שנאמר עד שנים במשמע א"כ ע"כ ודרשו קאי על המזימים שצריכין להזים ב' העדים דאלו לא הזימו אלא א'מן העדים לא נעשו זוממים אבל אי קאי ודרשו וגוי על העדים הראשונים שהוכחו ל"ל שנים אפי' אחד שהכחיש את חבירו בדרישות או בחקירות עדותן בטלה כמ"ש הטור בהל' עדות : ג ואע"פ שכבר פירש זה לעיל חזר וכתב זה כאן שאל נטעי' לומר שאם הזום אחד מהם יהא הוא נהרג כס"ד דיהודה בן טבאי שהרג עד זומם לכך חזר וכתב זה כאן כ"מ וכו' אם כן ממילא אין נעשו זוממין עד שיזומו שניהם :

יט ד דודאי אותו איש שנהרג חייב מיתה ממקום אחר ולכך נהרג. דאל"כ למה ראה הקב"ה עוות זה שזה נהרג מיתה ב"ד בחנם ולמה לא הקרה השם שיבואו עידי מזימין קודם שיהרג זה אלא ודאי חייב מיתה ב"ד ממקום אחר היה ולכן נתגלגל הדבר שנהרג קודם שבאו עדים זוממין ואין נהרגין. ועוד יש טעמים אחרים עיין בהמפרשי' : ה אבל אי לא באין להרוג אלא אותה בלבד כגון שהרגה את הנפש או שחללה את השבת נהרגין במיתתה :

כ ו דק"ל למה שינה כאן וכתב והנשארים ולא כתיב וכל ישראל וגוי כמו בפ' ראה גבי מסית ותירץ משום דצריך הכרזה בב"ד איש פלוני וכו' ולעדות פסולים הגזלנים והגנבים ומלוי בריבית ושאר פסולי עדות השנויים במשנה לכן לא כתב כל ישראל כיון שמי שהוא פסול לעדות א"צ לירא מזה כיון דבלא"ה הוא פסול מ"ה כתיב והנשארים וגומר כלומר

הנשארים שכשרים להעיד והא דלא פירש רש"י הכא ממתנינים עד הרגל
כמו בתחלת הפרשה מתורץ ג"כ בזה :

[כא] ז פ"י כמו שאמרו פרק החובל מכדי כתיב ועשיתם לו כאשר זמם
ואי ס"ד יד ביד ממש יד ביד ל"ל ופירש רש"י דאי העיד באיש פלוני
שקטע יד חבירו משלם ממון הניתן מיד ליד דאי כמשמעו הא כבר כתיב
ועשיתם לו כאשר זמם :

דברים פרק-כ

[א] ח דק"ל דהיה לו להסמיך לכאן המשפטים דפרשת כי תצא וכי יהיה
באיש חטא משפט מות כו' ושאר דיני מיתות שנאמרו שם ומתורץ לומר
לך בוי' : ט דלפי אי קשה והא עין בעין וגו' דנאמר הכא מיירי בממון ולא
במחוסר אבר ל"פ ד"א כו' ולפי ד"א לחוד קשה היה לו להסמיך לתחלת
הסדרא דכתיב ושפטו את העם משפט צדק וכו' ל"צ הטעם הראשון : י
דאלי"כ ל"ל למכתב על אויביך ודאי אם יצאו למלחמה לא יצאו על
אוהבים : כ וא"ת והא זה בהדיא כתיב סמוך והכית את כל זכורה לפי
חרב וע"ק למה כתיב אחריו רק הנשים והטף וגו' וכאן משמע שלא ירחמו
כלל עליהם וי"ל דלקמן איירי שלא בשעת מלחמה פנים אל פנים אלא
במלחמות העיר קמיירי תדע דכתיב ונתנה ה' אלהיך בידך לכך כתיב נמי
רק הנשים והטף וכאן איירי בשעת מלחמי פנים אל פנים שלא תרחם
עליהם כלל : ל והא דלא הביא רש"י הפסוק כל סוס פרעה הקדום לו י"ל
מש"ה לא הביא הקרא דלעיל משום דכתיב כל סוס וכל רבוי הוא וכאלו
כתיב כל סוס וסוס של פרעה לכן הביא קרא כי בא סוס דלא יכול לפרשו
כן. (נח"י) נ"ל שהוא ט"ס ובספרי מביא פסוק סוס ורוכבו רמה בים : מ
ר"ל הא כתיב סוס ורכב משמע שכולם בעיני הקב"ה כסוס אחד ואחריו
כתיב עם רב ומתורץ בעיניך כו' :

[ב] נ ר"ל דהיה לו לכתוב והיה כי תצאו למלחמה ל"פ סמוך כו' וא"ל
מנ"ל דפ"י סמוך לספר הוא דלמא בקרבנתם למלחמה ממש הוא י"ל דהא
כתיב בסמוך שמע ישראל וגו' אי"כ הקרבה למלחמה אמור מת"ל והיה
כקרבכם וגו' אלא סמוך לספר הכהן מתנה עליהם כל התנאים ועיין
בסוטה (דף מב) : ס מדכתיב אחריו ודברו השוטרים מקיש כהן לשוטרים
מה שוטרים יש להן מי שממונה עליהם דהיינו דיינים אף כהן יש לו מי
שממונה עליו דהיינו כהן גדול דכ"ג חשוב ממנו : ע מדכתי' הכא ודבר אל
העם ולהלן בפרשת יתרו כתיב משה ידבר והאלהים יענו בקול מה להלן
בלשון הקודש דהיינו עשרת הדברות אף ודבר אל העם בלשון הקודש.

(סוטה פ' משוח מלחמה). א"נ כתיב גבי יוסף כי פי המדבר אליכם מה להלן
בלשון הקודש אף כאן בלשון הקודש :

[ג] פ דאם לא כן שמע ישראל ל"ל הא כתיב ונגש הכהן ודבר אל העם
וגוי : צ דאל"כ הא כבר כתיב כי תצא למלחמה על אויביך : ק פי מדביקים
תריסיהם זה לזה כדי שינקשו התריסים זה לזה וישמיעו קול : ר פי
צעקת סוסים קורין צהלת :

[ד] ש דאין שייך על הקב"ה למימר ההולך עמכם דהא מלא כל העולם
כבודו ל"פ זה מחנה וכו' :

[ה] ת דאם לא כן מאי נפקא מיניה אם יחנכנו הוא או אחר :

[ז] א ר"ל דודאי חוזר כדי לכסות וכו' ואי אמר לו כהן שיחזור והוא אינו
חוזר נמצא שעובר על דברי כהן וכדאי הוא שימות במלחמה בשביל עבירי'
זו ולעולם אימה לך אין מיתה בלא חטא. ובזה מתורץ למה פרש"י פן
ימות במלחמה בסוף לא כסדר הכתוב בקרא משום דאילבא דר"י הגלילי
מפרש. בשם מהר"י"ץ והוא כעין מה שפירש הרא"ם :

[ח] ב ר"ל ר"י הגלילי סבר אין מיתה בלא חטא ולכן אם אין עבירות בידו
מה לו לירא מפני המלחמה אלא ודאי שירא מעבירות שבידו ועכשיו קשה
לרש"י כיון דאין מיתה בלא חטא א"כ למה אמר וגזר קרא לחזור על בית
וכרם ואשה אי אין בידם עבירות גם על בית וכרם ואשה אינן חוזרין
לדברי ר"י הגלילי ומתרץ דודאי אין בידם עבירות ומה שגזר רחמנא
שיחזרו כדי לכסות על החוזרין בשביל עבירות שבידם וכיותו קשה
לרש"י לר"י הגלילי דאמר דלכך חוזר על ביתוכרם ואשה כדי לכסות על
החוזרין א"כ למה כתיב בכל אחד פן ימות במלחמ' משמע בשביל מיתה
חוזר ש"מ דיש מיתה בלא חטא ומתרץ דה"ק פן ימות במלחמה וכו' :

[ט] ג דעת רש"י כל מי שינוס בא לידי נפילה שנאמר וינוסו אנשי ישראל
מפני פלשתים ויפלו חללים בהרי הגלבוע וכן הוא בסוטה :

[יא] ד וא"ת ל"ל קרא תיפוק ליה מריבוי ושבית שביו לרבות כנעני'
שבתוכן כדפירש רש"י לקמן וי"ל דאי מהתם ה"א דוקא כשנמצאו בעיר
שלא השלימה שחייבים להכות את כל הזכרים שבתוכה הקל הכי בכנעני'
שבתוכה שיהיו ניצול' עם הנשים והטף מאחר שהאנשים שהם עיקר
עובדי ע"א נהרגו אבל כשנמצאו בעיר שהשלימה שכולן ניצולין האנשים
והנשים והטף אימא הכנענים שבתוכה נידוני' כאלו הם בעירם קמ"ל ואי
מהכא ה"א דוקא כשנמצא בעיר של שאר אומות שהשלימה שהם כפופי'
תחת ידינו הקל בהם הכי גם בכנענים שבתוכה אבל כשנמצא בעיר של
שאר אומות שלא השלימה שאנשיהם הם בהריגה אימא יהיו הכנענים
שבתוכה גם כן בהריגה כאלו היו בעירם קמ"ל עכ"ל הרא"ם. ועי' לקמן
מה שכתבתי על זה :

יב ה ה"ק ואם לא תשלים עמך סופה שתעשה עמך מלחמה לכך וצרת עליה :

יז ו ר"ל דו' אומות הוזכר. בקרא אבל גרגשי לא הוזכר וכאשר צוך מרבה גרגשי (מהר"ן) ומה שלא הוזכרו בפ"י מפני שלא נתקיים בו כי החרם תחרימם וגומר כי הגרגשי עמד ופנה מהם כמו שפירש רש"י בפרשת כי תשא ומ"מ הוצרך לרבות אותו שמ"מ הוא בכלל לא תחיה כל נשמה ואם נמצא מהם בתוך הששה אומות שגם הם כמותם :

יח ז וא"ת כיון שעשו תשובה ונתגיירו פשיטא שמותר לקבלם ומה קמ"ל. וי"ל דהא קמ"ל דאע"פ שלא קבלו עליהם רק שבע מצות בני נח אתה רשאי לקבלם. רא"ס. א"נ י"ל דאפי' אם עשו תשובה ונתגיירו ה"א שלא יקבלם דלמא משום יראה נתגיירו ולא עשו תשובה גמורה קמ"ל :

יט ח וא"ת והא לא הוזכר שבת בקרא וכמו שהקשה הרא"ם וי"ל הואיל ולמדו מכאן שצריך לפתוח להם בשלום ג' ימים ואם היו צרין על ערי עובדי אלילים פחות מג' ימים קודם לשבת אם כן הייתי צריך לפתוח בשלום גם בשבת וקרא כתיב ממצוא חפצך חפצי שמי' מותרין וחפצך אסורים בשבת ופתיחת שלום חפצך הוא לכך אין צרין פחות מג' ימים קודם שבת כדי שפתיחת שלום לא יהא בשבת ואפשר שגם הרא"ם כוון לזה במה שכי' ושמא י"ל משום דבעי למפתח להו לשלום וצריך ג' ימים לקחת העובדי אלילי' עצה ביניהם כדי להשיב להם : ט מדכתיב לתפשה משמע שלא באים אלא לתפוש אלמא במלחמת רשות דאי במלחמת א"י הכתוב מדבר הא כתיב לא תחי' כל נשמה : י ר"ל שמא עץ השדה כאדם כי דרך בני אדם שצריך על עיר כשתופסין א' מאנשי העיר מיסורים אותו ביסורי רעב וצמא כדי שיתיראו אותו שבעיר מפניהם להכנס בתוך המצור ולהתייגר ביסורי רעב וצמא ושמא אתה סבור שגם עץ השדה כך שאם כרתו ששאר אילנות יריאים מפניך להכנס בתוך המצור כאנשי העיר ומאחר שאינו כן למה תשחיתנו :

כ מגזרת רדה בקרב אויביך כי לא יפול על עיר המור' על אנשי ל' יריד' אלא על חומותיה :

דברים פרק-כא

ב ל פ"י מדהל"ל זקני העיר דומיא דולקחו זקני העיר וכתב זקניך משמע המיוחדים שבזקניך והיינו סנהדר' ע"ש בגמ' סנהדרין (דף יד) : מ ואע"פ שהכתוב לא גיל' רק סוף המדידה ולא ראש המדידה מסתברא

דראש מהדידה אינה אלא מן החלל: נ לא שהוא חובה למדוד מן החלל עד כל עיר ועיר אלא המדידה היא לידע איזה היא היותר קרובה אל החלל לפיכך אם היה החלל סמוך לעיר שבודאי אין עיר קרובה הימנה אל החלל אין צריך מדידה:

[ד] ס ר"ל איתן לי חזק וקשה: ע דגמרינן עריפה עריפה מחטאת העוף מה להלן ממול עורף אף כאן. ופי' וערפו יסירו ערפה עמו מלת תזמור יסירו הזמורה: פ ואם תאמר לפי זה משמע שאם נהרג זקן או סריס שאין עושין פירות שאין מביאין עגלה ערופה וזה אינו דהא קרא לא מחלק. וי"ל פירות היינו מצות שלא הניחוהו לקיי מצות שגם הם נקראים פירות:

[ז] צ דאם לא כן כהנים הכא מאי עבידתייהו בשלמא הזקנים דכתיב וכל זקני העיר ירחצו וגומר אלא הכהנים מאי בעי הכא אלא הם אומרים כפר לעמד ישראל: חסלת פרשת שופטים

פרשת כי תצא

[י] א וא"ת דלמא לעולם במלחמת א"י הכתוב מדבר ומה שכתוב ושבת שביו היינו אם נמצא בה משאר עממים שלא מזי עממים. וי"ל דרש"י עצמו מתרץ קושיא זו במה שפירש אחריו ושבת שביו לרבות כנעניים שבתוכה ואע"פ שהם מזי עממים ש"מ דבכל מקום הולך אחר אנשי העיר דהא הכא אם אנשי העיר משאר עממים אף כנעניים שבתוכה מותר לקיימן והוא הדין אם אנשי העיר משבעת עממים אף שאר עממים שבתוכה אסור לקיימן ואו מדבר ממלחמת ארץ ישראל אין לומר ושבת שביו דאין לומר דקאי על שאר עממים שבתוכה דהא אף שאר אומות שבתוכה אסור לקיימם כדפרי" מצאתי בשם מהרי"ץ והרא"ם תירץ כיון דעיקר הפי' אינו אלא להתיר יפת תואר לא הי' לו להתירי' אלא במלחמי הרשוי' שכל הנשי' הם בהית' ולא במלחמי' חובי' שכל הנשי' הם באיסוי' לא תחי' מלבד אם אותה ששבה היא משאר עממים ושמה לא ישבה ואת"ל ישבה הי"ל מיעומא דמיעוטא: ב שנשיהם וטפס ניצולים כמותם דאל"כ שביו ל"ל עיין לעיל בפי' שופטים בפסוק כל העם הנמצא בה: ג רצ"ל דלשון ולקחת לך לאשה משמע דמצות עשה הוא שיקח ע"א לאשה וזה אינו דהא יותר טוב שיקח יהודית לאשה: ד ומה שפי' שלא כסדר הקרא י"ל דאין רצונו בו לפרש הקרא אלא קאי אפירוש דלעיל מיניה דפי' אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור ומדהוצרך להתיר יפת תואר ש"מ בלא יפת תואר אסור מן התורה וזה אינו דע"א אינה אסורה אלא מדרבנן כדאמרינן דחכמים גזרו דהבא על הע"א דחייב משום נשג"ז ומתרץ

דודאי פנויה אינה אלא מדרבנן אבל כאן כתיב אשת דמשמע אפילו אשת איש ואין להקשות מני"מ אם היא אשת איש והא אין קידושין לע"א דכתיב ואיש אשר ינאף את אשת רעהו ואמרין אשת רעהו פרט לאשת ע"א שאין קידושין לע"א. מ"מ א"א אסור דהא אף בן נח מוזהר על א"א דכתיב על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו ואמרין באשתו ולא באשת חבירו וכן באבימלך דכתיב והיא בעולת בעל ש"מ דאשת איש אסור אף לבני נח כ"ש לישראל אבל ביפת תואר התיר לו הקב"ה:

[יב] ה עיין בפ' בראשית על פי' ויעש אלהים את הרקיע:

[יג] ו ר"ל לפי שדרך העולם שלובשים בגדים בזויים בדרך כדי שלא יתלכלכו הבגדים הנאים אם כן לא היה לו להסיר בגדים הללו כדי שתתגנה עליו ומתרץ דודאי אומה ישראלית דרכן בכך שלובשים בגדים בזויים כשיוצאין לדרך אבל ע"א וכו': ז רצ"ל דלא הל"ל רק וישבה ובכתה דודאי בביתך הוא שהרי לעיל כתיב והבאתה אל תוך ביתך ומתרץ דה"א אם היו לו שנים או שלשה בתים ואין דירתו אלא באחד שתשב באותו שאין דירתו בו. לכך נאמר וישבה בביתך בבית שמשתמש בו ר"ל שעיקר דירתו בו: ח ר"ל למה אמרה תורה שתתאבל בשביל אביה עו"א ותבכה הא היא גיורת ומתרץ בבכיה זו לא בשביל כבוד אביה אלא כדי כו':

[יד] ט כתב הרא"ם לא ידעתי מהיכן דרשו זה כו' ונראה דדרשו זה מדכתיב והיה אם וגומר משום דמלת והיה לשון ודאית ומש"ה דרשו מה שדרשו. וא"ל דקאי אסוף הפסוק דהל"ל אם לא תחפוץ שהוא לשון עתיד ולא חפצת שהוא לי' עבר אלא הכתוב מבושרך. וא"ת והא פירש"י לעיל אבל אם נשאה סופה להיות שונאה כו' וא"כ ל"ל והי' וגומר לבשר על זה והא נלמד זה מכח סמיכות הפרשיות כדפירש"י לעיל וי"ל לפי שפ"י התו' את דברי רש"י והביאם הרא"ם בספרו והאריך שם שפ"י רש"י בפ"ק דקישוין אפ"י ביאה ראשונה לא התירה התורה אלא לאחר כל המעשים הללו ונראה דהקרא ג"כ מסייעו מדכתיב ואחר כן תבא אליה ובעלתה וכתוב אחר כך והיתה לך לאשה ואם כן נוכל לומר דקרא דוהיה אם לא חפצת וגומר הבשורה היא אפ"י ביאה ראשונה לא יבא עליה ומסמיכות הפרשיות למדנו מביאה שניה ואילך שאם יקח אותה ויגיירה בע"כ ויקחה לאשה שסופו לשנאותה כו':

[יז] י רצ"ל פי' שנים בכל אשר ימצא לו משמע פי' שנים ממה שיש לו. ר"ל שיהיה לו שני חלקים שאם הניח ג' מנים והאחים היו ה' שיקח הבכור ב' מנים והד' אחים יקחו א' ומתרץ דבכל אשר ימצא לו לא קאי אפי' שנים אלא ה"ק פי' שנים כנגד ב' אחים ובכל אשר ימצא לו מילתא באפי' נפשיה הוא: כ ר"ל דוקא בכל אשר ימצא לו דהיינו מה שיש לו עכשיו ומוחזק בו נוטל פי' שנים אבל במה שראוי לו כגון שמת אחד ממורישי אביו לאחר מות אביו וה"ה אם היתה לאביו מלוה בלתי משכון כל זה הוא ראוי ואין לבכור פי' שנים בזה:

יח ל לישנא דמתניתין נקט דתנן מתרין בו בפני שלשה ומלקין אותו ובגמי מפרש דמתניתין לצדדין קתני דמתרין בפני שנים ומלקין בגי'. וא"ת מנ"ל לרש"י שמלקין אותו. וי"ל מדכתיב הכא בן סורר ולהלן כתיב והיה אם בן הכות הרשע וילפינן בן בן לגי"ש מה להלן מלקות אף כאן מלקות: מ דק"ל על מה מתרין בו עדיו ומפרש בן סורר ומורה אינו חייב כו' וא"כ מתרין בו שלא יגנוב ולא יאכל תרטימר בשר: ג ש"מ דלי' זולל וסובא שייך בבשר ויין ותו קשה לרש"י וכי בשביל זה נהרג שגונב ואוכל תרטימר בשר ושותה חצי לוג יין ומפרש בן סורר ומורה נהרג ע"ש סופו כו' וא"ת מ"ש דבן סורר ומור' דהגיעה תורה לסוף דעתו ונהרג ע"ש סופו והא בישמעאל כתיב באשר הוא שם ופרש"י לפי מעשיו של עכשיו הוא נידון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות וכו' ע"ש בפירש"י בפרשת וירא וי"ל דהתם גבי ישמעאל כשהיה קטן לא התחיל כלל במידי דשייך לאותה עבירה שימית את ישראל בצמא אבל בן סורר ומורה התחיל באותה עבירה שהרי אוכל תרטימר בשר ועי"ל דאין ב"ד של מעלה דנין על שם סופו אבל מצוה לב"ד של מטה שידונו את הרשעים ע"ש סופן: ס ר"ל והורגן וא"ת ולמה נידון בסקילה שהיא חמורה הא רוצח בסייף הוא י"ל דלפעמים שמלסטם את הבריות בשבת והורגן נמצא שמחלל את השבת וחייב בסקילה משום נטילת נשמה:

כא ע אין להקשות מנ"ל לרש"י שאין צריך אלא הכרזה והרי כתיב וכל ישראל ישמעו ולמה לא פירש"י שממתינים לו עד הרגל כמו שפ"י בפרשת שופטים על וכל העם ישמעו האמור בזקן ממרא וי"ל דהתם כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה וכאן משמע דאנשי עירו יתחילו לרוגמו תחלה דכתיב ורגמוהו כל אנשי עירו אלא צריך לפרש הכי במעמד אנשי עירו כמו שפירש"י בסמוך על וסקלוה אנשי עירה שכתוב במוציא ש"ר במעמד אנשי עירה ואי אמרת כאן שממתינים לו עד הרגל למה אמר במעמד כל אנשי עירו והא הוי במעמד כל ישראל כיון שכל ישראל היו שם אלא ודאי אין ממתינים לו עד הרגל ומה שכתוב וכל ישראל ישמעו היינו שצריך הכרזה בב"ד. א"נ יש לומר דק"ל למה כתיב ורגמוהו כל אנשי עירו וגוי' והא כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה וגוי' ואין לומר דהא דכתיב כל אנשי עירו במעמד כל אנשי עירו והא כתיב וכל ישראל ישמעו וגוי' משמע שהיה במעמד כל ישראל ה"ל ורגמוהו כל ישראל א"כ הדרא קושיא לדוכתה והא יד העדים כתיב ומתרץ וכל ישראל להכרזה הוא דאתא ולעולם ורגמוהו וגוי' במעמד כל העיר ועיין עוד מזה לעיל פי' שופטים:

כב פ דכתיב והומת ותלית דהוי כלל דמשמע כל המומתים נתלים ואחריו כתיב כי קללת אלהים תלוי דהוי פרט דמשמע דוקא מברך השם נתלה ולא שאר המומתין ואפילו אותן שחייבים סקילה ואי מקרבי להדדי הוי כלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט מברך השם אין מידי אחרינא לא השתא דמרחקי מהדדי אתא כלל ומרבה כל המומתין ואתי פרט ומיעט הכלל שאין נתלין אלא הנסקלין דוקא דדמי לפרט במקצת שהן בסקילה כמו מברך השם:

{כג} צ רצ"ל בזה האי כי מה נתינת טעם הוא אשלמעלה ומפרש זלזולו כו' והיינו למאן דאמר כל הנסקלין נתלין אבל לדברי חכמים דס"ל דאין נסקלין נתלין אלא מגדף ועובד ע"א שהוא נמי כמו מגדף צ"ל מה שכתוב כי קללת אלהים היינו מברך השם וקללת לשון קללה אלא לפי שישוב המקרא לפי המדרש הקרוב לפשוטו ומכח סמכיות הפרשיות דכל הנסקלין נתלין מפרש רש"י קללת לשון זלזול עיין בהרא"ם שהאריך כאן ועי"ל דלא תקשה מנ"ל לרש"י דכל הנסקלין נתלין דהא דפי' הכא דקללת לשון זלזול הוא דע"כ תרווייהו משמע מדכתיב קללת אלהים דאי למברך השם לחוד אתי ה"ל לכתוב מברך השם לשון נקיים אלא קללת ל' זלזול הוא ואי לשון זלזול לחוד ה"ל לשון זלזול בהדיא אלא למברך השם נמי אתא. מצאתי: ק ר"ל ובפרט ישראל שגם בניו הם לכך לא תלין נבלתו על העץ דמשל לשני אחין כו' :

דברים פרק-כב

{א} ר דא"ל שהוא מעליי מלהגיד שמצא' דא"כ והתעלמת אותי מבע"ל: ש ר"ל דקרא משמע לא תראה אלא והתעלמת דמשמע דמותר להתעלם: ת הא כיצד היה כהן והשור בבית הקברות או שהוא זקן ואינו לפי כבודו:

{ב} א ומלת אותו שב לאחיך כלומר שתדרוש את אחיך שהוא בעל אבידה מה סימנים היו לדבר שנאבד ממנו: ב ר"ל דלא ה"ל והשבותו לו אלא יהיה עמך עד דרוש אחיך ואם יודע לו שהוא אצלך ודאי חייב אתה להשיב לו: ג כדי שיוכל לקיים והשבותו לו:

{ג} ד (קצ"מ) הוצרך לפרש זה אע"ג שכבר פירש זה לעיל מפני שחזר לפרשו ע"פ משרז"ל פעמים שאתה מתעלם שנראה כאלו הוא מסופק בפירושו לכך אמר כאן שא"א לפרש לא תוכל להתעלם אלא שלא כו' :

{ד} ה רצ"ל למה משנה ה' שכאן כתיב הקם תקים ובפרשת משפטי' כתיב עזוב תעזוב. ומתרץ דשם מדבר בפריקה לפרק המשא אבל זו טעינה:

{ה} ו ר"ל שלא יתקשט בקישוט אשה וא"ת למה מפרש ד"א על סיפא של קרא היה לו ג"כ לפי פי' אחר על רישא דקרא כדמפר' בגמ' ר"א בן יעקב אומר מנין שלא תלבש אשה כלי זיין ותצא למלחמה ת"ל לא יהיה כלי גבר על אשה והרא"ם כתב והה"נ שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה. ועי"ל משום דקשה לד"א דלמה כתיב ברישא לא יהי' כלי גבר על אשה ובסיפ' כתי' ולא ילבש גבר שמלת אשה ה"ל ולא יהיה כלי אשה על גבר

ומדמשנה ודאי בשני ענינים משתעי קרא ולפי דבר אחר לחוד נמי קשה למה נקט ל' לבישה הל"ל לא יתקשט גבר בהתקשטות נשים ל"צ גם פי' ראשון: ז' ר"ל דרך הנשים בכך: ח' רצונו לפרש בזה מה שפירש לפניו שתהא דומה לאיש כדי שתלך בין האנשים וכן בסיפא לילך ולישב בין הנשים שלא תקשי ליה מנ"ל לפרש הכי דלמא בכל ענין אסור ללבוש דגזירת הכי הוא. ומתרץ דהא קרא נותן טעם כי תועבת ה' וגומר משמע דלא אסרה תורה כו':

[ו] ט אבל אי פורחת באויר למעלה מן הבנים מותר ללקחה:

[ז] י ר"ל דהל"ל כן באי משאר המצות. ומתרץ דלכך נכתב כאן משום דמצוה זו קלה מכולן כו':

[ח] כ ר"ל לל"ל הנופל. ומתרץ דהנופל ר"ל ראוי זה ליפול ומפרש והולך כיון שראוי זה ליפול למה עובר זה בלאו אם לא עשה מעקה ונפל אדם ממנו. ומפי' ואעפ"כ לא תתגלגל כו': ל' וא"כ כל העם מרננים אחרים שאתה חייב הואיל ונפל זה מן הגג שלך:

[ט] מ ולא דוקא חטה ושעורה אלא ה"ה שני מיני זרעים אחרים ואם תאמר מנ"ל לרש"י שצריך שני מיני זרעים אחרים עם חרצן דלמא מין אחד עם חרצן סגי. וי"ל דא"כ הל"ל לא תזרע בכרמך כלאים דהוה משמע מין זרע אחר עם כרמך שהוא כלאים ומדכתיב לא תזרע כרמך כלאים משמע שהוא כלאים בלא כרמך. וא"ת והלא כבר הזהיר על הכלאים לעיל בפרשת קדושים דכתיב שדך לא תזרע כלאים. וי"ל דלעיל מיירי מכלאי זרעים כדכתיב שדך לא תזרע כלאים ואינו עובר אלא בלאו אחד וכאן עובר בשני לאוין משום כלאי זרעים ומשום כלאי כרם:

[י] נ וא"ת מנ"ל דלמא דוקא שור וחמור ובחרישה וי"ל דילפינן שור שור משבת דכתיב ושורך וחמורך וכל בהמתך מה להלן כל בהמות אף כאן כל בהמות והואיל דשור וחמור לאו דוקא אף לא תחרוש לאו דוקא אלא ה"ה להנהיגם כו':

[יא] ס לאפוקי לבדים שאינן טווי ונוז אין בהם משום שעטנז וע' לעיל בפרשת קדושים:

[יג] ע ר"ל לל"ל ובא אליה ושנאה היה לו לכתוב כי יקח איש אשה ושם לה וגומר. ומתרץ דלכך נאמר ללמדך הואיל ושנאי סופו ושם לה וגומר: פ' דאל"כ הזאת ל"ל. הקשה מהר"י"ץ האי קרא ל"ל תיפוק ליה מהא דכתיב בפרשת משפטים לא תשא וגומר ופירש"י שלא ישמיע דבריו לדיין כו'. וי"ל לחייבו בלא תעשה ועשה למי שמשמיע דבריו קודם שבא בעל דין חבירו. (קצ"מ) ולפעד"נ דאי מהתם ה"א דווקא היכא שבעלי הדינים בעצמם טוענים אבל היכא שאין האשה עצמה מדברת כדבסמוך ה"א דיכול הבעל לטעון שלא בפניה קמ"ל:

{טו} צ דאם לא כן והוציאו את הבתולה מבע"ל ולמה נאמר אבי הנערה ואמה אלא לדרשא ראו גידולים כו' :

{טז} ק דהא אף האשה עומדת בב"ד כדכתיב ולקח אבי הנערה ואמה וכתוב אחריו ואמר אבי הנערה ולא כתיב ואמרה אם הנערה אלא מלמד כו' בשם מהרי"ץ. והרא"ם פ"י דאל"כ ואמרה הנערה אל הזקנים הנה האיש הזה שם לי וגומר מיבעי ליה :

{יז} ר דאם לא כן אפשר שנאבדה השמלה או שכובסה או מי יודע שזה השמלה שלה או אם הוא דם בתולים :

{יח} ש דילפינן ויסרו מויסרו ובן מבן, כתיב הכא ויסרו אותו ובן סורר ומור' כתי' ויסרו אותו מה להלן מלקות אף כאן מלקות והתם מנלן משו' דכתיב בן סורר ומורה ובמלקות כתי' והי' אם בן הכות וגו' וילפינן בן מבן כדפרישית :

{כ} ת דאל"כ למה נסקלה אפי' אם אמת הוא שזינתה דלמא זינתה קודם אירוסין ואפי' אם זינת' לאחר אירוסין דלמא בלא עדים והתראה זינתה ל"פ בעדים וכו' :

{כא} א נ"ל דמביא ראיה לפירושו שפירש בית אביה בבית אביה ר"ל שחסר ב' אחד והיכן מצינו שדרך הקרא לחסר ב' ומפרש אנשי עירה במעמד כל אנשי עיר' ר"ל דבקרא כתיב וסקלוה אנשי עירה באבנים משמע שהם מתחילי' וזה אינו דהא כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו וגו' וע"כ צ"ל באנשי עירה ר"ל במעמד כל אנשי עירה ש"מ שדרך הקרא לחסר ביי"ת. ותו קשה לרש"י אם כן משמע מן הקרא דמ"ה חייבת בסקילה כי נבלה עשתה בבית אביה אם כן לפ"ז קשה למה חייבה התורה סקילה אם שכב עם הנערה המאורס' בעיר הא לא זינתה בבית אביה ל"פ ומצאה איש בעיר לפיכך שכב עמה פרצה קוראה לגנב כיון שהיא פרוצה כ"כ שלא ישבה בביתה כדרך הבתולות ודאי זינתה ג"כ בבית אביה ומ"ה היא בסקילה והשתא א"ש למה מהפך רש"י לפי קראי שלא כסדר. ובזה יתורץ מ"ש הרא"ם לא ידעתי טעם נכון כו' :

{כב} ב ר"ל אם בא עליה בשאר איבריה שלא באותו מקום שאין האשה נהנית אפי"ה שניהן חייבין. שאני התם דאתרבאי ממשכבי אשה : ג יש כאן נוסחאות מתחלפות שבמקצת פירושים כתיב לרבות הבאים אחריהם בלא מ"ם. ר"ל כגון אם נגמר דינם למיתה אפי"ה אם בא הוא אחר כך על אשה אחרת או איש אחר בא עליה גם הם נהרגו ולא אמרינן דזה שנגמר דינו גברא קטילא הוא ונמצאו שאלו אחרים גבי מתים שכבו אלא אלו הבאי' אחריהם חייבים גם כן מיתה. ובמקצת פירושים כתיב לרבות הבאים מאחריהם במ"ם כלומר מאחוריהם דהיינו שלא כדרכה : ד דלטעם ראשון קשה דאם שכב עמה אפי' שלא כדרכ' פשיט' שהוא חייב דהא כתיב משכבי אשה מלמד שיש לה שני משכבים כדרכה ושלא כדרכה

גם ל"ל ל"פ ד"א. ולפי ד"א קשה דהכי הל"ל ומתו שניהם האיש השוכב עם האשה וגם האשה ל"פ טעם ראשון : ה (נח"י) על ענין כיוצא בזה פרש"י בערכין (דף ז') מדהל"ל ומתו ואנא ידענא דאין ומתו פחות משנים עכ"ל :

[כז] ור"ל דבקרא משמע דרוצח בא ללמד על נערה המאורסה ואין למדין ממנו כלום ונמצא דרוצח נלמד מנערה המאורסה מה נערה המאורסה ניתן להצילה מן העבירי' בנפשו של בועל כדמשמע ואין מושיע לה הא יש מושיע לה בכל דבר שיוכל להושיע יושיע לה אף רוצח ניתן להצילו בנפשו של

דברים פרק-כג

[א] רצ"ל הל"ל לא יגלה כדכתיב בסיפא לא יגלה ומתרץ דקיחי משמע אין לו בה קידושין ר"ל קידושי כסף דילפינן קיחי קיחי משדה עפרון ור"ל לאחר מיתת אביו דאלי"כ תיפוק לי' דהיא אשת איש : ח ר"ל ל"ל עוד ולא יגלה כנף אביו אלא לרבות שומרת יבם כו' : ט וא"ת והא שלשה לאוין הן דהא איכא לאו דלא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר וי"ל דשני לאוין הללו אף לאחר מיתת אביו הם אבל לאו דלא תהיה אשת המת לאיש זר דוקא מחיים : י ר"ל וגם בשביל זה נכתב ולא יגלה כנף אביו כדי שיסמוך לה לא יבא וגו' ואם תאמר והא מפסיק קרא דלא יבא פצוע דכה וי"ל כיון דלאו בני בניי נינהו ולא שייך בהו ממזר לא חשיב הפסק : כ ר"ל שחל תקשי ליה והא אין עונשין מן הדין ל"פ שאין בעריות כו' והואיל ואיכא ביה כרת אם כן בלאו ק"ו נמי ממזר הוא כיון שהוא מחייבי כריתות ושומרת יבם של אביו ככרת שהיא דודתו :

[ב] ל דמדכתי' אחריו לא יבא ממזר מקיש פצוע דכה לממזר מה מזר פסול שלו מאותו מקום אף פצוע דכה פסול שלו מאותו מקום :

[ג] מ ואם תאמר ולמה לא פרש"י זה לעיל גבי פצוע דכה וי"ל דרש"י לא בא לפרש מאי בקהל ה' דמלתא דפשיטא הוא דקהל ה' הוא שלא ישא ישראלית אלא דקשה לרש"י למה כתיב דממזר לא יבא בקהל ה' והא ק"ו הוא ומה פצוע דכה שלא נוצר בעבירה אסור לבא בקהל ממזר שנוצר בעבירה לא כ"ש ל"פ לא ישא ישראלית כלומר אפי' אם נשאה כופין אותו להוצי' ופצוע דכה אם נשאה לא יוציא ולהכי לא מצי למילף ק"ו דנימי דיו לבא מן הדין להיות כנדון :

[ד] נ וא"ת והא כבר פירש לעיל גבי לא יבא ממזר בקהל ה'. י"ל כיון דעמון ומואב זכרים אסורים לבא בקהל ונקבות מותרות לבא בקהל

הוצרך לפרש שהזכר לא ישא ישראלית אבל הנקבה מותרת בישראל וגם הקרא הוצרך לכתוב גבי עמוני ומואבי לא יבא בקהל ה' מטעם זה :

[ה] דאל"כ דבר ל"ל הל"ל על אשר לא קדמו וגוי' אלא ה"ק קרא על הדיבור כלומר על העצה אשר לא קדמו וגוי' כלומר ובשביל דבר זה נמי ור"ל דאשר כמו ואשר :

[ז] ע ר"ל מהיכא תיתי תדרוש שלומם וטובתם ומתרץ מכלל וגומר. (קצ"מ) נלע"ד שצ"ל ברש"י לא תדרוש וגומר ועל סוף המקרא שנאמר וטובתם פירש זה שהרי בספרי תניא לא תדרוש שלומם מכלל שנאמר כי תקרב אל עיר וגומר. יכול אף כאן כן תלמוד לומר לא תדרש מכל מקום. וטובתם מכלל שנאמר בטוב לו לא תוננו יכול אף כאן ת"ל וטובתם כו' והמדפיסים לא הבינו כוונת רש"י והשמיטו מלת וגומר :

[ח] פ ר"ל הא כתיב אחריו בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא הא דור שני לא יבא אם כן מתועב הוא ולמה אמר ברישא לא תתעב ומתרץ מה שכי לא תתעב ר"ל לגמרי לא תתעב אבל מעט תתעבם : צ משום דכתיב אחריו דור שלישי יבא הא דור שני לא יבא ולמה אמר לא תתעב מצרי ומתרץ דה"ק לא תתעב מכל וכל אבל מעט תתעבו כדפירש לעיל גבי לא תתעב אדומי ונקט כאן מכל וכל ר"ל משום שנאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכל הבת תחיון ואע"פ שזרקו זכורכם ליאור אפ"ה אל תתעבו מה טעם שהיו כו' וזה שנקט רש"י מכל וכל : ק יש מקשים ל"ל לרש"י לפרש הטעם למה דור שלישי יבא הא הכתוב עצמו מפרש הטעם כי גרים הייתם וגומר. וי"ל דקשה לרש"י וכי בשביל שהיו גרים בארצו יבאו בקהל אחר שעשו להם כל הרע הזה שהרגו זכוריהם וכי בשאר ארצות שיש שם גרים הורגים הזכרים שלהם וע"ז פי' מה טעם כו' ויהיה האי מה טעם פי' על כי גרים וגומר דכתיב בקרא :

[ט] ד ר"ל אל תאמר מה קנס זה שקנסן במה שתעבן עד דור שלישי הא אף שאר ע"א דינן כן ל"פ ושאר ע"א כו' : ש כלומר אל תקשי לך למה לא נתעבו לגמרי הרי עמון ומואב לא עשו כלום אלא שהחטיאו את ישראל נתעבו לגמרי ואדומי ומצרי עמדו להרגן ולא נתעבו לגמרי וא"ל משום דלא קדמו אתכם וגומר דהא ע"כ צ"ל דאדום נמי לא קדמו דאל"כ למה נתן הכי הטעם דלא תתעב אדומי בי אחיך הוא ולא נתן גם הטעם שקדמו ש"מ דאין זה עיקר הטעם וא"ל נמי משום דשכר את בלעם לקלל אותם ואדום לא שכר את בלעם דלמא הא דלא שכר אדום את בלעם משום דאדום לא ידע זה שאת אשר יאור בלעם יואר ובלק ידע זה ממלחמת סיחון וכמו שפרש"י לעיל. וכיון שהוא כן אין להחזיק לאדום טובה בשביל זה ואדרבה יותר היה לתעב אותם כיון שרצו להרוג אותם בחרב ואי משום שהוא אחיך הא עמון ומואב נמי קרובים הם עמנו וכמו שאמר אברהם ללוט כי אנשים אחים אנחנו. ומתרץ הא למדת כו' :

יא ת דבלילה דרך שרואה קרי אבל ביום אין דרך שרואה קרי אבל בודאי מי שרואה קרי ביום גם הוא טמא: א ר"ל מדכתיב שני מחנות בפסוק וא"ת והא אפקיה לשני מחנות חד למי"ע וחד למצות ל"ת. וע"ק למה נקט כ"ש למחנה שכינה אלא היה לנקוט ואסור ליכנס למחנה לוי ולמחנה שכינה וי"ל דה"פ דר"ל בזה מה שכתוב ויצא אל מחוץ למחנה היינו ע"כ מחנה שכינה דמהיכי תיתי לרבות שאר מחנות ואחריו כתיב לא יבא אל תוך המחנה מרבה קרא אפי" מחנה לוי וא"כ קשה שאם נכנס בטומאת קרי למחנה שכינה שהוא קדושה חמורה אינו עובר אלא בעשה כדכתיב ויצא וגומר ואם נכנס למחנה לוי שאין בה קדושה כל כך עובר בלא תעשה שהוא חמור מעשה כדכתיב לא יבא וגו' ומתרץ דאם אסור ליכנס למחנה לוי בלא תעשה כ"ש כו'. וא"ת והרי אין עונשין מן הדין. וי"ל ה"מ היכא דלא רמז כלל בתורה אבל הכא כתיב שעובר בעשה אבל לא תעשה בא מן הדין בדבר זה עונשין. והרא"ם תירץ משום דתרווייהו מחנה שכינה ומחנה לוי משום קשורתה של שכינה הוא וכחד מחנה חשיבי להו כו' ע"ש כי האריך:

יב ב ר"ל דודאי יכול לטבול כל היום מתי שירצה אלא ר"ל מ"ש בקרא והיה לפנות ערב ירחץ במים שלא תאמר אבל קודם לכן לא אלא קרא עצה טובה קמ"ל כמו שכתוב אחריו וכבא השמש יבא אל תוך המחנה כיון שאינו טהור בלא הערב שמש מה לו לטבול בעוד היום גדול. וזהו שנקט רש"י סמוך להערב שמשו יטבול שאינו כו':

יג ג וא"ת והלא משמת אהרן נסתלקו ענני כבוד כדפרש"י בפ' חקת. וי"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה וזה נאמר קודם מיתת אהרן:

יד ד כלומר שיתד זה תהיה לך לבד שאר כלי תשמישך כדי שתחפור בה:

טו ה הנזכר בראש הפסוק דאלי"כ לא יראה בצר"י תחת היו"ד מיבעי ליה:

טז ו עבד עממין פי' עבד שהוא ישראל הנמכר לע"א כדאיתא בגיטין ודף מה) ולפי זה קשה למה קרא אותו הקרא עבד דהא ישראל הוא ל"פ ד"א כו'. ולפי של ד"א קשה כיון דהאי קרא לא תסגיר לישנא דחירות הוא כמו שאמרו מכאן המוכר עבדו לע"א או לחוצה לארץ יצא לחירות אם כן קשה למה נקט לישנא דלא תסגיר הל"ל לא תעביד עבד אל אדוניו מ"ה צריך גם לטעם ראשון:

יח ז כלומי הואיל ואונקלוס תרגם כן אל תשיב לי תשובה מינייה מפני שיכולני לתרץ שגם ואנקלוס סובר כמותי שאף זו כו' וכך פי' בסמוך כן:

יט ח וא"ת והיכי שבק רש"י דברי ב"ה דאמרו הם ולא שינוייהם ומפרש כב"ש דדרש גם לרבות שינוייהם. וי"ל כיון דקאמר בגמרא גם לב"ה קשיא מ"ה פירש אליבא דב"ש :

כ ט (נח"י) דאל"כ לא תשוך מבע"ל כי הלוח הוא הגורם למלו' שישכנו :

כא י לא תשיך לאחיך ולאחיך לא תשיך. ואין להקשות והא הו' ג' לאווין דכתיב לפני עור לא תתן מכשול. י"ל דהאי לאו הוא לאו שבכללות דהא דרשינן ביה מי שהוא עור בדבר כלומר לא תתן לו עצה שאינה הגונה ואין לוקין על לאו שבכללות אי נמי כיון דדרשו על העור בדבר מ"ה לא רצו למנות אותו בכלל הלאוין. והרא"ם פ"י עובר בשני לאוין לאו דלא תשיך ולא דלפני עור לא תתן וגומר והאריך שם. ומה שכתבתי כן מצאתי :

כב כ ר"ל דכתיב לעיל בסוף פרשת ראה בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות לא הל"ל רק במקום אשר יבחר ולא יראה וגו' שהרי ברישא דקרא כתיב שלש פעמים בשנה ומסתמא קאי על שלשה הללו ולמה נאמר אלא ליתן ג' רגלים לנדר שאם אינו משלם בג' רגלים עובר בלא תעשה ועשה :

כד ל רצ"ל הא כתיב לעי לא תאחר לשלמו ש"מ שצריך לקיימו :

כה מ ומפרש והולך שאל תקשי מנלי' לפרש הכי שהרי כתיב ואל כליך לא תתן מכאן שלא דברה כו' אבל שכרו למדר ולקשקש אינו אוכל ש"מ דבפועל בבציר הכי מדבר : נ פי' שמלקט הענבים הרעים מתוך הטובים :

כו ס שהרי כתיב וחרמש לא תניף מכאן שלא דברה תורה אלא בשעת הקציר שאתה קוצר ונותן לכליו של בעל הבית אבל שכרו לחרוש או לשאר דבר אינו אוכל ש"מ דבפועל הכתוב מדבר :

דברים פרק-כד

א ע דהא הקרא נותן טעם למה לא מצאה חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר משמע דמצוה עליו כו' וזהו שנאמר מלת והיה שהוא לשון ודאי כלומר מצוה : (נח"י) דהל"ל והיה כי מצא בה ערות דבר ושלחה מביתו ל"ל דכתיב אם לא תמצא וגומר אלא הכתוב בא ללמד שלא תאמר אשלחנה אפי' לאחר זמן ויש לחוש שמא ביני וביני תמצא חן בעיניו ולא ישלחנה לכן מצוה עליו לגרשה וידעתי מה שכתב הרא"ם ואין רצוני להאריך :

[ב] פ פּי אין זע השני הנושא אותה בן זוגו של ראשון שגרשה. בן זוגו פּי דומה לו דאל"כ אחר ל"ל :

[ג] צ דאל"כ אם שנאה האיש האחרון מבע"ל :

[ד] ק פּי דאין לומר כמשמעו אם נשאת לאשי דאם כן הוה משמע דוקא אם בא עליה אסור להחזירה הא גרושתו מן האירוסין מותר לחזור וזה אינו דהא כתיב ושלחה מביתו ויצאה מביתו והלכה והיתה וגומר והיתה משמע הויה שהוא ל' קידושין ש"מ דאף גרושתו מן האירוסין אסור להחזיר א"כ אחרי אשר הוטמאה ל"ל אלא לרבות סוטה שנסתרה כלומר אחרי שהוא ספק שמא הוטמאה לא יבא עליה עד שישקני מים המאררים ואע"ג דאיסור סוטה שנסתרה בהדיא כתיב בה טומאה ואמרינן במסכת סוטה (דף ה) ונטמאה ג' חד לבועל וחד לבעל וחד לתרומה כבר תירצו בגמרא דאיצטריך קרא דהכא למיקם עלה בלאו :

[ה] ר (ג"א) דאל"כ כי יקח איש בתולה מבע"ל : ש פּי עליו דכתיב בקרא מיעוט הוא דוקח עליו לא יעבור כל דבר השייך לצבא אבל על אחר עובר : ת פּי מלת יהיה רבוי הוא הוסיף לו הויה אחרת להיות כזה דהיינו הבונה בית וחנכו והנוטע כרם וחללו ולא עלתה להם שנה לחינוך וחילול שהם שוים לכונס אשה ולא עלתה לו שנה לחופתו שלא יזוז ממקומו ה"ה נמי גבי חינוך וחילול : א פּי בחיר"ק תחת השי"ן אלא של ושמח פּי בקמ"ץ תחת השי"ן :

[ו] ב ר"ל דלא יחבול משמע דאסור למשכן אותו בב"ד וזה אינו דהא מדהוצרך להזהיר השב תשיב לו את העבוט ש"מ דמותר להשכין ומתרץ דמה דכתיב כאן לא יחבול ר"ל אם בא למשכנו כו' כגון שבתחלה הלוהו בלא משכון ועכשיו בא למשכנו כו' : ג משום דר"ל מ"ש כי נפש הוא חובל משמע כל דבריי שעושה בהם אוכל נפש וא"כ למה נאמר רחים ורכב דהא בחד סגי דהא תרווייהו כלי אוכל נפש הם אלא כדי ליתן לאו על רחים לחוד ועל רכב לחוד ואע"פ שזה צריך לזה מ"מ הואיל ושני כלים הם עובר על כל אחד ואחד :

[ז] ד הוצרך לפרש שלא תאמר כיון דבנמצא בידו תלא רחמנא אפּי ליכא עדים בשעה שגנבו קמ"ל דסתם מציאה בעדים דאל"כ יכול לומר שלא גנבו אלא הוא מכר את עצמו :

[ח] ה מפני שבתלישת סימני טומאה או בקציצת הנגע עצמו לא יוכל הכהן להבחין את הנגע אם הוא טהור או טמא :

[ט] ו דאל"כ מה ענין זה לזה ול"נ דרש"י בא לתרץ יתורא דכתיב בקרא גבי נגע צרעת לשמור מאד ל"ל וע"ז פירש אם באת להזהר שלא תלקה כו' :

זי ויהיה פיי תשה מלשון לא תהיה לו כנושה ותרגומו ארי תשרשי גם זה לשון חובה הוא כמו ממארי רשותם פארי אפרע שפיי מבעל חובך אפילו סובין תקבל (ב"ק דף מ"ז): ח אבל לא תפרש מלת מאומי זה כשאר מאומה שכתוב בקרא שפירושו לא כלום:

יב ט דאי כמשמעו הא אסור משום רבית:

יד י פיי תאב ואבה קרובים בענינם: כ וכאלו אמר או מגרך או אשר בארצך או בשעריך ומפני שאו בשעריך מורה על גר תושב ואו מגרך מורה על גר צדק ושניהם מכונים בשם גר פיי בשעריך אחר מגרך קודם אשר בארצך המורה על שכר בהמה וכלים ולא שכר גופם הוא. ולי"נ דפיי בשעריך קודם בארצך כי היכי דנרבי מארצך שכר בהמה וכו' דאי לאו בשעריך ה"א בארצך לברות גר תושב אתא דמסתבר טפי:

טו ל פרש"י שמוסר נפשו עליו לעלות בכבש גבוה והיכן עצמו ליפול ולתלות באילן כשעלה עליו: מ ואפ"י לא יקרא א"כ למה נאמר וקרא עליך אלא שממהרין כו':

יז נ הוכרח רש"י לפרש פה אע"פ שפירש לעיל גבי לא יחבול כדי שלא תטעה לומר ל"ל לקרא למנקט ולא תחבול בגד אלמני והא לעיל כתיב השב תשיבנו לו אע"י כלהכי נקט קרא גבי אלמנה לא תחבול דאפילו משכנה בשעת הלואה חייב להחזיר מ"ה פירש שלא בשעת הלואה אבל בשעת הלואה אין צריך להחזיר דלא תחבול לא שייך אלא שלא בשעת הלואה אבל בשעת הלואה כיון שנותן מדעתו עין שייך בו לשון חבלה והא דנקט קרא ולא תחבול בגד אלמנה ללמד שאינה בהשבה משום שלא להשיאה שם רע בשכנותיה כדאמר בגמ' פי המקבל א"נ להשוות אלמנה בין ענייה ובין עשירה דאין ממשכנין אות':

יט ס גדיש היינו שיש בו סאתים: ע דאם הקפידה תורה על סאתים מה לי גדי מה לי עומר: פ פירוש אם אין בקמה סאתים אבל אם יש בה סאתים אינה שכחה דומיא דגדיש דלא הוה שכחה: צ פירוש שכששכח אותו ועדיין לא ידעו בו הבעלים כבר זכו בו העניינים מיד שלא בכוונת בעלים ואפילו הכי כתיב למען יברכך: ק והוכחתו דמיירי שלא במתכוין מדכתיב למען יברכך וגומר דאי במתכוין מאי שנא דכתיב הכא למען יברכך יותר משאר מקומות דכתיב צדקה:

כ ר פירש"י לא תטול כל פריו ממנו עד שלא ישאר פאר ולשון לא תפאר מלשון ובכל תבואתי תשרש שם ירושו עיקרה: ש ר"ל שכחת אילן מדכתיב אחריך משמע מה שאחריך הוא בבל תשוב:

כא ת שרביט אמצעי שבאשכול קרויה שדרה שדומה לשדרה של אדם שמחברת את הצלעות וכן מחוברים לו אשכלות קטנות הנקראין פסיגין ופסיגין ל' חתיכה ונתח אותו על זה הן כמשאוי השוכבת על כתפות שלא

אדם לכך קרוי כתף. ונטף הם גרגרי ענבים המחוברים הרבה בסוף השדרה ונטפין למטה כל אלו אינם לעניים אבל כשאין בהן לא כתף ולא נטף אלא מפוזרין זו היא לעניים. מצאתי. והרא"ם פירש כל שאין לה לא כתף ולא נטף והן התלויין בראשי הזמורות הנקראת בלי יון סביאה שאין בהם כתף שהן הפסיגין שזה על גבי זה כו' ולא נטף שהן הגרגרין התלויות בשדרות האשכולות ונקרא הכתף פסיגה מפני שמפסיק בינו לבין הכתף האחר מלי מפסיג ועולה שפירושו מפסיק ועולה עכ"ל ועיין לעיל בפרשת קדושים ושם מפורש יותר:

דברים פרק-כה

א **א** פי' מדהל"ל כי יגשו אנשים אשר יהיה להם המשפט ש"מ דה"ק אם יהיה ריב סופם שיגשו למשפט ולא יוכלו להתפשר כ"א ע"י משפט: **ב** כתרגומו וי"מ שהוא לשון בינה שהוא בר דעת לאפוקי חש"ו ויש מפרשים שקאי אשופט כלומר והיה אם השופט מבין שעבר וראוי להכות. מצאתי: **ג** הא ניתק לעשה אין לוקין וה"ה לאו שאין בו מעשה ושניתן לאזהרת מיתת ב"ד ושניתן לתשלומי ולאו שבכללות כדאיתא במס' מכות (דף יג):

ב **ד** הרי ג' רשעיות אחת מלפניו כלומר שליש מלפניו וב' ידות מאחוריו. וי"מ כדי רשעתו היינו י"ג מכות משום דבן י"ג בר עונשין הוא ולפניו ר"ל כנגד לבו ולאחוריו על גבו דאותן ב' חלקים קנס הוא: **ה** ר"ל בפת"ח תחת הבי"ת: **ו** כלומר שצריך למנות ולהזכיר במנין מי' חסר אחת ולא שיאמר ל"ט אלא יאמר מי' חסר אחת והטעם כדי שלא ישכח וילקה אותו עוד מכה א' ויעבור על פן יוסיף וגו' מ"ה הוא מזכיר מי' חסר אחת כדי שיזכור ובזה נמי ניחא שמזכיר בקרא מי' ולא ל"ט:

ג **ז** דהא הכא בתחלה מכה בהיתר ואעפ"כ כתיב לא יוסיף כ"ש אם מכה את חבירו בחנם דמתחלתו באיסור שעובר בלא תעשה:

ד **ח** דילפינן שור שור כו' כדפי' לעיל: **ט** פי' כיון דשור לאו דוקא א"כ לכתוב רחמנא לא תדוש בחסימה: **י** ר"ל בדישו משמע דוקא בשעת דישה א"כ יכול יחסמנו מבחוץ שלא בשעת דישו ואח"כ יהא מותר לדוש כן בחסימה ת"ל כו': **כ** דאל"כ הל"ל לא תדוש בשור בחסימה דמשמע דוקא בשעת דישה אסור ומדכתיב לא תחסום משמע מ"מ ובדישו לדרשא אחרינא אתי כמו שמפרש והולך ולמה נאמר דיש כו' וכעין זה פירשתי בסוף פי' עקב על לא יתיצב איש וכו': **ל** ר"ל אם נותנן על הגג לייבשן ונתקשרו זה עם זה וצריך להפרידם זה מזה אם רוצה ליטלן. ופי' שבאלו

המלאכות אפילו מצוה ליכא אבל במלאכו' שהן גידולי קרקע ולא נגמרה מלאכתן אע"פ שאינו עובר בלאו כדנפקא משור ולא אדם מ"מ מצוה איכא אם לא התנה עמו אבל באלו אפילו תנאי לא צריך :

[ה] מ ר"ל דוקא המיוחדים בנחלה שזה יורש את זה אם מת דהיינו אחים מן האב פרט לאחים מן האם שאין זה יורש את זה שכל קרובי אביו יורשין אותו ולא אחיו מאמו וא"ת ל"ל יחדו תיפוק ליה מג"ש דאחים אחים מבני יעקב כתיב הכא אחים וכתב התם שנים עשר עבדיך אחים וגוי' מה להלן מן האב אף כאן מן האב וי"ל כיון שמצינו דנקראו אחים אפילו קרובים כדכתיב אנשים אחים אנחנו ה"א אפילו קרובים חייבין לייבם כמו שמצינו גבי בועז לכך כתיב יחדו המיוחדים בנחלה כו' ובגמרא פ"ב דיבמות תירצו בענין אחר ע"ש והביא' הרא"ם ע"פ: נ ר"ל מדכתיב אין ביו"ד דהל"ל אן חסר יו"ד כמו שנכתב בסמוך מאן יבמי חסר יו"ד ומדכתיב ביו"ד קוראו אין ואל"ף מתחלף בעי"ן והוי כאלו כתיב עיין ר"ל עיין עליו שאם יש לו בן או בת כו' שפטורה מן החליצה ומן היבום :

[ו] ס ר"ל שמצוה בגדול לייבם וא"ת דלמא אם אין בכור פטורים מיבום וי"ל דא"כ לא הל"ל כי ישבו אחים יחדו דהוא בא ללמדך פרט לאשת אחיו שלא היה בעולמו כדפירש"י ואם אחיו שאינו בכור אין מייבם למה איצטריך למעט אשת אחיו שלא היה בעולמו פשיטא דהא לאו בכור הוא אלא ודאי שמע מינה דאף אחיו שאינו בכור מייבם ומה שכתוב בכור בא ללמדך שמצוה בגדול מן אחים כדפירש"י: ע ושיעור הכתוב כך הוא ולקחה לו לאשה והיה הבכור כלומר המייבם יהיה בכור. אשר תלד ואותה יבמה תהא ראויה לילד פרט לאילונית כו': פ (בגמ') אתה אומר לנחלה או אינו אלא שאם שמו יוסף קורין שמו יוסף יוחנן קורין שמו יוחנן נאמר כאן שם אחיו ונאמר להלן על שם אחיהם יקראו בנחלתם מה להלן נחלה אף כאן נחלה: צ ותנן ביבמות (דף עט) אם הי' סריס חמה פירש"י שלקה ממעי אמו שלא ראה חמה שעה אחת בכשרותו אבל סריס אדם שהיתה לו שעת הכושר חולץ וחולצין לאשתו :

[ז] ק ואינו כמו בשעריך תאכלנו שפירושו עיר דהא אל הזקנים כתיב ומושב הזקנים הוא בשער ב"ד :

[ח] ר דילפינן ואמר ואמרו בג"ש כתיב הכא ואמר ולהלן בפ' כי תבא כתיב ואמרו אל כל וגוי' מהלהלן בלה"ק אף כאן בלה"ק והתם מנלן ילפינן עניה עניה מהדדי דהכא כתיב וענו הלויים ובפ' יתרו הוא אומר משה ידבר והאלהים יעננו בקול מה להלן בלה"ק אף כאן בלה"ק :

[ט] ש ופ"י בפניו כנגד פניו לא בפניו ממש פ"י משום דוירקה דבוק לעיל למלת לעיני הזקנים כאלו אמר לעיני הזקנים וירקה וישאר בפניו לבוד וע"כ צ"ל שפירושו כנגד פניו ומשום דהרוק הוא דוקא כנגד פניו חשוב כאלו הוא בפניו ממש לכן כתיב בפניו ולא לפניו :

י ת פירוש דק"ל מלת בישראל ל"ל ומתרץ מצוה כו' ויהיה פ"י בישראל במעמד ישראל שיהיו שם בשעת חליצה לקרוא חלוץ הנעל ואע"ג דכתיב בקרא בית חלוץ י"ל דמלת בית לדרשא אתי בית א' הוא בונה ולא שתי בתים פ"י שאם כונס יבמתו אסור לו לייבם את צרתה :

יא א דאלי"כ הל"ל כי יכה איש את אחיו וקרבה וגו' ומתרץ דע"י מצות סופו לבא לידי מכות : **ב** הא דנקט לשון מצה ולא נקט לשון ריב כמו שנקט למעלה אין שלום יוצא מתוך מריבה משום דלשון הקרא נקט דלמעלה כתיב כי יהיה ריב נקט מריבה וכאן כתיב כי ינצו נקט מצות :

יג ג כגון ששניהם מנה שלם או שניהם חצי מנה אלא זה מכחיש את זה כלומר שאחת גדולה ואחת קטנה :

יד ד דאלי"כ לך ל"ל לא יהיה בכיסך אבן ואבן מיבעי ליה ויהיה פ"י הקרא הכי לא יהיה לך כלומר אם יהיה בכיסך אבן ואבן אז לא יהיה לך מפני שא"א לומר אם אתה עושה כן כו' אלא לאחר שתפרש הבנת גדולה וקטנה פירש תחלה גדולה וקטנה ואח"כ לא יהיה לך שלא ע"ד המקרא : **ה** ר"ל וכי אסור להיות אבנים בביתו ומתרץ משקלות ששוקלין בהן דומיא דאיפה שהוא שם מדה ה"ה באבנים :

טו ו דלך בתרא דומיא דלך קמא שהוא דבק עם עונש עבירה אף לך בתרא דבק עם שכר המצוה :

יז ז ר"ל בא האויב ויתגרה בך מלחמה ויהיה לך לקלון :

יח ח ר"ל כדבר חס שהכל יראים ממנו כך האו"ה היו יראים מכס אבל עמלק ציננד והפשירך ל' מים פושרין : **ט** ר"ל הראה אותי קר בפני אחרים : **י** כלומר שהטיח דברים כלפי מעלה לומר מצוה שצוית לעמך ישראל מה הועילי להם : **כ** דנחשלים הוא מלי חלש דהרבה תיבות מצינו שנתחלפו כמו כשב כבשוכן אפילות פרש"י בפרשת וארא בסופו פלאי פלאות וכן שמלה שלמה : **ל** שנפלטו מן הענן נחתך מילתן מעמלק : **מ** שלא תפרש שהוא תואר לישראל שלא היו ישראל יראי אלהים דומיה דעיף ויגע לכ"פ עמלק כו' ודרשו כך מדנקוד קמ"ץ תחת היו"ד אם כן הוא פועל עבר כמו כי זקן יצחק ואלו היה תואר ה"ל לנקוד בשו"א תחת היו"ד :

יט נ כלו' שלא תשאר אחריו זכר שתהא זכרו עליו לומר זה של עמלק היתה דאלי"כ תכה מבע"ל :

דברים פרק-כו

[א] ואם תאמר למה לא מפרש רש"י זה לעיל בפי שופטים גבי פרשת מלך דהתם ג"כ כתיב וירשתה וישבת בה. וי"ל דדעת רש"י לתרץ ל"ל כאן וירשתה וישבת בה דהא ממלך גמרי' דילפינן ביאה ביאה מהדדי מה התם אינן חייבים אלא אחר כיבוש וחילוק אף הכא כן והאי ג"ש גמירי דהיא הלכה למשה מסיני כמו שפרש"י בפרשת שלח גבי חלה על בבואכם אל הארץ משונה ביאה זו מכל ביאות שבתורה כו' וכיון שפרט לך באמת מהן כו' ר"ל וכיון שפרט לך במלך שאינו אלא לאחר ירושה וישיבה אף כלן כן אלמא גד"ש גמורה הוא ואם כן ל"ל לומר כאן וירשתה וישבתה בה ומתרץ מגיד שלא נתחייבו בבכורים כו' וא"כ בענין אכילה מדבר וה"א דמיד חייבים בבכורים קודם שנהנין מהן כדאמרינן כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאלו מעל ולא הוה ילפינן גז"ש ממלך לכן צריך לפרש ביה בהדיא וירשתה וישבת בה אבל לעיל בפי שופטים לא הוה ילפינן לא מביכורי' דה"א מיד כשנכנסים לארץ מחוייבים להעמיד מלך דהא בשביל זה משימין עליהם מלך כדי שיצא לפנייהם למלחמה ואין לך צורך יותר גדול משעת כיבוש וחילוק דאז היה עיקר מלחמי' ולכן צריך לפרש בה וירשתה וישבת בה שאינה אלא לאחר כיבוש וחילוק כדי שיתלו הכיבוש בהקב"ה ולא במלך בשר ודם :

[ב] כך היא הנוסחא ברוב ספרים שבידינו והקשה ע"ז הרא"ם ל"ל מראשית תיפוק ליה מג"ש דארץ ארץ שאין חייבין בבכורים אלא ז' מינין בלבד ועוד מ"ש הכא דדרשינן מראשית ולא כל ראשית למעט שלא יהיו ראשית כל האילנות חייבים בביכורים אלא מקצתן בלבד ומ"ש גבי חלה דדרשינן מראשית ולא כל ראשית למעט שלא יעשה כל עידתו חלה והאריך בזה וע' בנח"י באריכות : ג והא דבפרשת עקב פי' זית שמן זית העושה שמן כי יש זיתים שאין עושין שמן ולמה לא פי' התם כמו שפי' הכאו"ל דלעיל מיירי בשבח א"י ועל זה פי' זיתים העושים שמן הלומר בשאר ארצות שי זיתים שעין עושים שמן לאפוקי בארץ ישראל כל הזיתים שבה כולן עושין שמן והכא מיירי קרא בביכורים שאין מביאין ביכורים אלא מפירות א"י ומשבח פירות ארץ ישראל כדילפינן מג"ש דארץ ארץ והוי כאלו נכתבו נמי בהדיא הפירות בפרשת ביכורים וזית דהכא מיירי בזיתים דא"י שכולן עושין שמן כדפרש"י בפרשת עקב ואם כן אתי שפיר מה שפירש זית שמן ששמנו אגור בתוכו כו' כי יש זיתים

ששמנן זב מהן בעת הגשם ואינה טובים כ"כ ל"פ זית אגורי כוי ובזה יתורץ גם כן מה שמקשים דברי הרא"ם אהדדי: ד רצ"ל מלת ראשית ל"ל לא ה"ל אלא ולקחת מפרי וגומר: ה לאו דוקי תנה אלא ה"ה שאר מינין והא דנקט תאנה לפי שממהר להתבשל יותר מכל שאר פירות:

[ג] ו דא"כ למאי צריך לומר הכי וכי קודם לכן לא ידע הקב"ה כל זאת שבא אל הארץ. כפוי הוא מלשון הכפישני באפר: ז פי' אם היו לו פירות יותר ממין אחד ומין אחד ממהר להתברר יותר מהשני והוא הביא המין המתבכר לירושלים וקורא ואח"כ כשנתבכר המין השני מביאו ג"כ א"ל לקרוא פעם שנית והוכחתו מדכתוב היום דמשמע מיעוטא דא"כ היום ל"ל:

[ד] ח פירשתי בפרשת צו ובפרשת תצוה ובפרשת אמור והכחתו מדהל"ל ולקח הכהן הטנא והניחו לפני מזבח ה' וגומר מידך ל"ל אלא מידך מופנה לגי"ש נאמר כאן יד ונאמר בבעלים דשלמים יד מה להלן תנופה כדמפרש שם אף יד דהכא לענין תנופה והתנופי' דהכא פרש"י בפרק לולב וערבה שהבעלים אוחזים בשפת הטנא וכהן מניח ידו תחת שוליו של טנא ואף ע"פ דגבי שלמי' הכהן מניח ידו תחת יד בעלים ממש משום דגבי שלמים ליכא שפה ושולים מש"ה ידו של כהן תחת יד הבעלים ממש:

[ה] ט אבל אינה מלי' ענייה ותשובה שאין תשובה זולת קורא או שואל והכא מי קראו או שאלו מה: י כלומר שמזכיר חסדיו של הקב"ה שנתן להם את הארץ הזאת מזכיר נמי שאר חסדים שעשי' עם אבותינו דא"כ מה ענינו דארמי אובד אבי גבי ביכורים: כ ר"ל בזה והלא לא האבידו ואם כן מה זה דכתיב אובד דמשמע שהאבידו ויהי' אובד פועל יוצא כאלו אמר מאבד אף שאינו לפי הדקדוק לכן צריך לפרש לפי מדרש רז"ל: ל רצונו בזה והלא אין הקב"ה מצרף מחשבה למעשה חוץ מבע"ז ל"פ שהעו"א כוי ר"ל אפי' בלא ע"ז ודוקא בישראל הוא כן: מ ר"ל דמשמע מכח זה שהארמי אובד אבי וירד מצרימה וזה אינו ל"פ ועוד אחרים כוי וענין בפני עצמו הוא:

[ט] נ ואם כן בע"כ צ"ל הא דכתיב אל המקום היינו ב"ה אבל אם פירוש דויתן לנו את הארץ לאו כמשמעו היינו יכולים לפרש אל המקום היינו ארץ ישראל:

[י] ס דא"כ והנחתו למה לי הרי כבר כתיב והניחו והא דפירש חוזר ומניף והכחתו מהכא דגמרינן והנחתו מוהניחו לפני ה' מה והניחו דרישא קודם הנחה הי' מניף אף וכו':

[יא] ע (דבי"ט) מה שמחה שיידך כאן שכתב ושמחת וגוי' והלא אינן נאכלים לזרים דאיתקשו לתרומה. לכ"פ מכאן אמרו כוי ולכן נמי גבי הלוי והגר א"ל כמו בפרשת ראה שאתה מחוייב לשמח אותם עמך כיון דאסורים להם. לכ"פ שגם הם מחוייבים בבכורים: פ פי' במ"ח עריהם: צ דקשה

לרש"י והא הגר חייב בכל המצות האמורו' בתורה ופשיטא דחייב
בביכורים ולא הי' לו לכתוב אלא אתה והלוי ומשני מביא ואינו קורא
ולהכי חילק :

[יב] ק פי' לא כשתגמור להפריש המעשר של שנה שניה כפי המובן מן
בשנה השלישית דמשמע שאתה עומד בשנה שלישית ומפריש מעשר של
שנה שניה דאם לא כן הל"ל כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואות השנה
השלישית לפי הוצרך ל' שפי' בשנה השלישית שבשנה השליש' וחסר שי"ן
כמו את הדרך ילכו בה שילכו בה ושנה השלישית הוא שנה שלישית של
שמטה : ר רצונו בזה להוכיח שיקבע זמן הביעור והיודוי בערב פסח
ופסוק זה כתיב בפרשת ראה גבי מעשר : ש לאו דוקא כאן בפרשה זו אלא
ר"ל נאמר על מעשר של שנה שלישית מקץ והוי כמו שכתוב כאן מאחר
שמדבר כאן גם כן במעשר של שנה שלישית : ת דקשה למה קרא שנה
השלישית שנת המעשר וכי שאר שנים שנה א' וב' אינן שנים של מעשר
ומתרץ שנה שאין נוהג כו' : א קשה לרש"י וכי אם אינו רוצ' לאכול מה
לעשות. ל"פ תן לו כו' עשה מה שעליך יש לעשו' : ב שהוא שנים חעשר
ביצים אבל שעורים צריך ליתן לו קב ודוקא בגורן צריך ליתן לו חצי קב
חטים אבל בעיר א"צ ליתן לו חצי קב שבעיר יכול לילך ג"כ לאחרים מה
שא"כ בגרנות שהגרנות רחוקים זה מזה :

[יג] ג כלומר התודה אל לבך. דאם לא כן ה"ל. לומר ואמרת לה' אלהיך
מאי לפני כמו דכתיב לעיל גבי הבאת בכורים (ג"א) דאי כמשמעו מה צורך
לומר להק' ב"ה הא כבר ידוע לפניו : ד כדפרש"י לעיל בפרשת קדושים
שמעשר שני ונטע רבעי הם נקראים קודש : ה ר"ל והרי אין מעשר שני
נוהג בשנה שלישית אם כן לא היה ליה להתודות אלא על מעשר עני שהוא
נוהג בשנה השלישית ונמשכת עד פסח של שנה רביעית כדלעיל ל"פ
ולמדך כו' : ו כתב תרומות ל' רבים לכלול גם תרומת מעשר כי היכי
דבמתני' שלהי מעשר שני כלל ביכורים בכלל תרומה כדפי' שם הר"ש
כדכתיב ותרומת ידך וארז"ל אלו בכורי' ורש"י הזכירם בפ"י דלאו כל
אינשי שמעתא גמירי : ז רצונו בזה היכן הקפידה התורה בזה על הסדר :
ח פי' חיטין על שעורין : ט כ' הרא"ם פי' מלברכך מלשבחך בעת הפרשת
מעשרות ולא מלברך ברכת הפרשת מעשרת שהוא נוסח הברכו' שתקנהו
אנשי כנס' הגדולי' שברכות על המצות אינו אלא מדרבנן :

[יד] י (קצ"מ) דאל"כ מאי נ"מ אם אכל אם לא אכל ואע"פ שהיודוי הוא
בכל המעשרות והתרומות כמו שדרשו רז"ל מקרא דוגם נתתיו וגומר
כדלעיל מ"מ מלת ממנו משמע מעשר אחד ואין זה אלא מעשר שני
שנקרא קודש וע"ש : פ ר"ל התרומה בין שהוא טמא ואני טהור : ל וא"ת
ונימא נמי מכאן הוזהר כמ"ש לעיל מכאן שאסור לאונן וי"ל בודאי
איסור למדין מכאן ל"פ והיכן הוזהר על כך ר"ל כדי שיעבור עליו בלאו
וילקה אבל גבי אונן שאכל אינו אלא איסור בעלמא ולא מלקות והא
דכתי' לא אכלתי באוני אינו אלא סיפור דברים אבל אינו אזהרה כי
אזהרה לא שייך אלא מפי הקב"ה. ל"פ אזהרה מנין כו' : מ רבותא קמ"ל

אפ"י ארון ותכריכין שהוא של מצוה וכל שכן של חול ועי' בקצ"מ : נ דאם לא כן מת"ל שמעתי בקול ה' הרי כבר התודה שקיים כל מה שצוה עליו ושנשמר מכל מה שהוזהר עליו ומזה הטעם עצמו דרשו גבי עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושימחתי בו. רא"ם : ס ר"ל אחרים :

טו ע דא"כ מה מקום לתפלה זו לכאן אלא מכיון שעשינו כו' ראוי לך לעשו' מה שהבטחתנו אבל עכ"פ תפלה הוא ולא כמ"ש הרא"ם ודב"ט : פ ר"ל במה שמוסיף מלת לתת לנו כו' שבשבועה לא הוזכר ארץ זבת חלב ודבש וא"כ איך כתיב הכא כאשר נשבעת וגומר ל"פ לתת לנו כלומר כאשר נשבעת לתת לאבותינו וקיימת ההבטחה שהבטחת ליוצאי מצרים לתת להם ארץ זבת חלב ודבש יותר ממה שנשבעת לאבותינו :

טז צ דק"ל בודאי להכי נסמכה פ' זו דהכא לפרשת ביכורים שיהא נמי הא דכתיב בושמרת קאי אפרשת ביכורים ואיך נופל אפרשת ביכורים ושמרת ועשית אותם וגו' כיון שבפרשת ביכורים כתיב שכבר עשה המעשה שכבר הביא הביכורים כדמשמע מהשקיפה ממעון קדשך וגו' ל"פ בת קול מברכתו כו'. הרא"ם. ולי"נ דק"ל דאם הקרא כפשוטו ל"ל דכתיב היום הזה כו' הא כבר הזהיר על זה בפרשת והיה אם שמוע ובפרשת ואהבת אלא ע"כ צ"ל דכל הענין קאי על הבא' ביכורים וא"כ האי דכתיב ושמרת ועשית על מה קאי ואיך נתקשר ודבוק עם את ה' האמרת כו' אלא ע"כ ברכה שבת קול מברכת אותו כו' :

יז ק זהו ופ"י של האמרת היום וגו' : ר זהו פ"י של וה' האמירך וגומר : ש האמרת שבחת כמו יתאמרו כל פועלי און ישתבחו שדרך צלחה (רש"י חגיגה ד"ג) :

דברים פרק-כז

א ת פ"י הווה שומר המצוה הזאת תמיד לא לי' ציווי ד"כ היה לינקד השי"ן בשו"א ואין לפרשו שהוא מקור דאם כן שמור תשמור מבע"ל כמו שפתוח תפתח נתון נתן. רא"ם :

ב א מן המקראות דהכא לא מוכח מידי אלא מן המקראות שביהושע מוכח הכל דביהושע כתיב שנים עשר אבנים הקימו בירדן במקום כפות רגלי הכהנים ושנים עשר אבנים הקימו בגלגל במלון ראשון של א"י ועל אותם אבנים כתב מתחלה בהר עיבל כל התורה ומשום דכתיב ביהושע שני מיני אבנים דהיינו ירדן וגלגל מש"ה נקט רש"י תחלה שני מקומות אלו אע"פ שמתחלה הקימו אותן בהר עיבל כיון שקלפו אותן ולקחו

והקימו אותם בגלגל מ"ה נקטינהו בהדדי וע"ז כתב רש"י כדאיתא במסכת סוטה דהתם מביא הקרא דספר יהושע וגי מיני אבנים שכתב רש"י ר"ל ג' מיני מקומות ובזה יתורצו קושיות הרא"ם שהקשי על רש"י ז"ל ממסכת סוטה פרק אלו נאמרין :

{ח} ב ע"ל פי דברים ושם פירשתי. (נח"י) והטעם שנכתב בעי לי היינו כדאיתא במסכת סוטה (דף לה) שיוכלו האומות להעתיקה :

{ט} ג פי מדכתיב נהיית לעם לה' אלהיך ולא כתיב תהיה משמע שעל הברית הקודם קמיירי ומדכתיב היום הזה למדנו שרמז להם שבכל יום יהיו בעיניך כאלו היום באת כו' הרא"ם ול"נ דמהיום הזה דייק כמו גבי היום הזה ה' אלהיך מצוך דאין לוי כמשמעו שהרי באותו היום קבלו עליהם הברכות והקללות האמורות הר גריזים ובהר עיבל. דאי מש"ה נאמר היום הזה א"כ ה"ל להקדים ולומר ויצו משה את העם וגומר שהוא פרשת הקללות ואחר כך ה"ל למנקט פרשת היום הזה דאין שיך לומר הכא אין מוקדם ומאוחר בתורה כיון דהוא עיקר הטעם לפי שנאמר היום הזה :

{יב} ד אף על גב דכתיב שמעון ולוי ויהודה וגומר משמע דאותן ששה שבטים היו מברכי' ולא שבט לוי לבד וי"ל מדכתי' ואלה יעמדו על הקללה בהר עיבל ובע"כ צ"ל על הקללה אצל הקללה ר"ל שהלויים הפכו פניהם להן ולכן נקראו אצל יותר מאותן שהיו עומדים על הר גריזים אף שהיו קרובים להן כמו אלו כיון שלא יתכן לפרש כמשמעו שאין שיך לומר אלה יעמדו על הקללה וכי יש ממשות בקללה שדורסין עליה ברגלים אלא בע"כ פירושו אצל הקללה כלומר אצל אותן המקללים א"כ ש"מ שהן עצמן אינן מקללין ממילא הא דכתיב אלה יעמדו לברך וגומר נמי הן עצמן אינן המברכים ועכשיו סברא הוא שהם שבט לוי מדכתיב וענו הלויים וגומר. וא"ת א"כ מאי זה דכתיב אלה יעמדו לברך את העם וגומר והרי משמע דהם עצמן היו המברכין. י"ל דה"פ אלה יעמדו אצל הלויים בשעה שעמדו הלויים לברך את העם על הר גריזים שמעון וגומר כ"ש בשם א' מהגדולים. ול"נ דהוכחתו מדכתיב וענו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל וגומר ש"מ דהלויים היו המקללין והוא הדין המברכין דהא קודם שאמרו ארור האיש היו אומרים ברוך האיש וא"ל דהא דכתיב וענו הלויים פירושו דענו הלויים תחלי' כלומר שהם התחילו ואח"כ כל העם אחריהן דאם כן הכי ה"ל וענו הלויים וכל איש ישראל ואמרו וגוי ועוד מאי אל כל איש ישראל שהרי הם עצמן היו ג"כ מן המקללין אלא ע"כ שהלויים היו המברכין והמקללין והיו הופכים פניהם כדפירש רש"י ופי' דקרא דאלה יעמדו לברך את העם כאלו אמר אלה יעמדו על הר גריזים כשיבאו הלויים לברך את העם ומי הם העומדים על הר גריזים שמעון ולוי וגוי. וא"ת והרי כתיב ואלה יעמדו לברך את העם שמעון ולוי ויהודה וגוי א"כ משמע שגם לוי היה עומד על הר גריזים כמו שאר שבטים ואיך פי' הוא ז"ל והכהנים והלויים והארון למטה באמצע כו'. וי"ל שני מיני לויים הם מהם הראוים לשירה דהיינו עד שיגיע לני שנים ושאינן

ראוין לשירה דהיינו מסי ואילך ואותן הראויין לשירה עומדין למטה
ואותן שאינן ראויין לשירה עומדין על ההר ברייתא פרק אלו נאמרין ודף
לז):

[יח] ה דגמרינן משגה משגה מפי קדושיי והתם גופא מנלן עיין בפי
קדושים:

[כד] ו דאלייכ בסתר לייל וכי אם יכהו בקגלוי הכאה ממש מותר בתמיה
והלא כתיב לא יוסיף פן יוסיף בפי כי תצא: ז ואיית למה סמך ר' משה
הדרשן לגבי מכה רעהו בסתר. וי"ל בשלמא בלא זה ל"ק מידי למה כתיב
י"א ארורים כדי להוציא ראובן מכלל הארור משום דכתיב ארור שוכב
עם אשת אביו והוא בלב יצועי אביו מ"ה לא נאמרו אלא י"א ארורים
כדי להוציא ראובן אבל עכשיו לפי מה שפירשתי דמכה רעהו בסתר על
לשון הרע הוא אומר אי"כ לא הי"ל לומר אלא י ארורים ולהוציא גם את
יוסף שהוציא דבה על אחיו וסיפר עליהם לשון הרע ותירץ ראיתי כו'
וק"ל. וראיתי שיש גורסים ראיתי כו' על אשר לא יקים וה"פ ראיתי
ביסודו של ר' משה הדרשן י"א ארורים כו' עד לא רצה לקללו וקשה הרי
י"ב הם עם ארור אשר לא יקים וגוי ומתריך כאן בארור אשר לא יקים
וגוי כולל את כל התורה וגם הארורים דלעיל נכללו בארור אשר לא יקים
וגוי ואם כן קשה דארורים דלעיל יתירים הם ולמה נכתבו אלא ודאי כמו
שראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן:

דברים פרק-כח

[ד] ח ע"ל בפרשת עקב ושם פירשתי:

[ה] ט פיי כגון יין ותירוש: י כגון כל מיני פירות ונקרא משארתך בעבור
שהם נשארים בסל ולפי פירוש ראשון דפיי פירותיך אי"כ לא יהיה פיי של
משארתך כלום וצ"ל שהוא כמשמעו כמו משארותם צרורות בשמלותם
וכאלו אמר ברוכים פירותיך ועיסתך ולפיי ראשון קשה למה לא נאמר
פירותיך כמשמעו ולמה נאמר טנאך ל"פ ד"א טנאך דבר שמסנן כו' ולפי
ד"א קשה דהא ברכת הענבים נכללים בברכת הפירות ולמה קבע לו ברכה
לעצמו ואי"ל דנתן ברכה ליין בפ"ע שאף שלא תהיה ברכה מרובה בענבים
אפ"ה יהיה הרבה יין זה אינו כיון שהברכה מרובה בפירות גם הענבים
בכלל ומסתמא יהיה ריבוי יין לכן צריך גם לטעם ראשון:

[ו] פ פיי מה ביאתך לעולם בלא חטא אף יציאתך מן העולם בלא חטא
והוכחתו מדכתיב ברישא בבואך ואחר כך בצאתך ודרך העולם לצאת

תחלה מן הבית ואחר כך לבא ועוד למה בירך ביאתו ויציאתו לא הליכתו ושאר תנועותיו ל"פ הכ' על ביאתו בלא חטא ושיעור הכ' כך הוא ברוך היית בבואך שלא היה בך חטא וככה תהיה ברוך בצאתך שלא יהיה בך חטא וא"ת מה נעשה גבי קללה דהתם נמי כתיב ארור אתה בבואך בירשא דהתם ליכא למימר כביאתך לעולם בחטא כו' וכמו שהקשה הרא"ם ז"ל אבל בשם מהרר"א מפראג מצאתי כתוב דל"ק מידי דה"פ ארור אתה בבואך כמו בצאתך דבצאתך בודאי היתה בך חטא אף בבואך תהיה ארור כלומר מלא חטא ואין לתמוה קטן הנולד במה חטא וי"ל דהקב"ה פוקד עון אבות על בנים ועוד נאמרו בזה דברים רבים. ונראה לי לפרש על דרך שאמרו בפרק התינוקות למה הולד דומה במעי אמו לפנקס מקופל כו' ומלמדן אותו כל התורה כולה כו' ועל זה נאמר ארור אתה בבאך שמשכחין ממך כל התורה וארור אתה בצאתך שתשכח גם כס התורה שתלמוד בזה העולם ותחלת דינו של אדם הוא עסקת בתורה. עי"ל דביאתו של אדם לז' העולם הוא בבכיה כי כן דרך התינוק כשבא לאויר העולם שהוא בוכה כך יציאתו מן העולם יהיה ג"כ בבכיה וזהו סימן רע לו כדאמרינן מת מתוך שחוק סימן יפה לו מתוך בכיה סימן רע לו כו' וק"ל ר"ל:

ל **ל** הרא"ם פ"י כי דרך ה' לשום שבעה במקום ריבוי כמו עד עקרה ילדה שבעה כו' :

מ **כב** ק"ל דהא עד כאן מנה מיני חלאים וחרב מה חולי הוא ומתרץ דקללה בפ"ע הוא שיביא עליך גייסות א"נ דק"ל היאך החרב מכה מעצמו : נ גם כן קשה לו כמו כן ומפרש דמכות תבואה הן ועד כאן מנה מכות של גוף וכאן מונה מכות תבואה : **ס** דלפי פשוטו משמע דירדפך הקב"ה עד שתאבד ממנו וימצאך אחר וזה אינו דאם יאבד מהקב"ה מי ימצאנו ויצילו מידו ולכן מביא התרגום עד דתיבד שהוא ל' כליון מן העולם וקשה לרש"י וא"כ הכנוי ל"ל לא ה"ל לומר אלא עד אבוד ועי"ז פ"י כלומר עד אבוד אותך פ"י דאי לא נאמר ד' הכנוי ה"א מלת אבד הוא מקור כמו אבד תאבדון ופ"י עד שתאבד אתה דבר מה ויהיה כפרת חטאתך לכן הוסיף ד' הכנוי כדי שישוב מלת אבד עליו כלומר עד אבוד אותך ומ"מ פירש כתרגומו שתכלה מאל"ך ודוק היטב. ובזה יתורץ מה שכתב רא"ם ולא ידעתי איך יתיישב מה שכו' תחלה עד דתיבד וסיים בו עד אביך אותך דמשמע שה פירושו עד דתיבד וכתב אחר זה שתכלה מאל"ך וזה אינו אלא לפי המתרגם עכ"ל :

ע **כג** ה"פ משה ביקש מהקב"ה שיתן לו רשות לקללם הכי ונתן לו הקב"ה רשות וא"כ הכל אץש הוא דאמרינן אפ"י אות אחת לא חידש מעצמו ר"ל בלי רשות הקב"ה והא דפירש מפי עצמו אמרן רצ"ל שהוא היה מבקש מהקב"ה והתו' כתבו פרק בני העיר משה מפי עצמו אמרן וברוח הקודש ע' שם : **פ** ואם משה אמרן לא שייך למימר תשמעו לי וגומ' : **צ** רצונו בזה שלא תקשי הרי הוא רוצה לקללם ומאי קללה בזה והיו שמיד אשר על ראשך נחשת :

[כד] ק זהו לי גמרא ורצונו של רש"י לתרץ איך שייך לומר שהמטר יהיה אבק ועפר שני הפכים הם ושני הפכים בנושא אחד א"א ל"פ זיקא דבתר כו': ר להרביץ הוא מלי רובן תחת משאו:

[כז] ש דאלי"כ למה אמר בשחין מצרים הלי"ל סתם שחין: ת פיי מדכתיב ובחרס הוי גרב לח וע"ל בפרשת אמור:

[כט] א דא"ל כמו לא תעשוק את רעך שפיי כובש שכר שכיר שאינו מענין הפי וגזלה כבר אמור ל"פ מענין ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו:

[ל] ב פיי אשה פלגש כלוי אשה תארס ואיש אחר יקחנה לו לפלגש: ג פיי הלי"ל ישכבנה אלא שכינוי זה ישגלנה לשבח כלוי שלא ישכב אותה בדרך זנות אלא שיקח אותה לפילגש: ד כבר פירשתיו בפרשת וירא:

[לח] ה פיי במ"א קרא לארבה חסיל ולמה אלא על שם שהוא מכלה הכל:

[מ] ו ולא הספיק לומר לי נשירה מפני שהוא פועל יוצא לאחר וחסר הפעול שהם הפירות ולכן אמר ישיר פירותיו כמו ונשל הברזל שהוא גם כן פועל יוצא ופירושו שנשל הברזל חתיכה מן העץ המתבקע והיא הלכה והרגתו. רא"ם:

[מב] ז להכי נקרא צלצל שהוא מלי צלצל ותרועה כלומר באין הרבה ביחד ובאין בקול ובמהומה: ח בחיר"ק תחת היו"ד ראשונה והשניה נחה:

[מז] ט עשה מ"ם מרוב כמו בי"ת כמו מ"ם מסיני בא כאלו אמר ברוב כל שפירושו בעוד רוב כל כלומר בעוד שהיה לך כל טוב:

[מט] י ק"ל וכי לא יכול לבוא הנשר מקרוב ל"פ פתאום כו' כלומר כאשר ידאה הנשר זהו ענין בפני עצמו ולא קאי אגוי מרחוק וגוי דסמיד ליה אלא קאי ארישא דקרא ישא ה' עליך גוי פתאום כאשר ידאה כו':

[נב] כ ויחסר בי"ת מן חומותיך שהיה לו לכתוב עד רדת בחומותיך כמו לנמוך והחומות כבר הם עומדים בנמוך על הארץ ומ"ה פיי אותו הרב מלי רדוי וכבוש ואף שרדת ממשקל שבת י"ל דס"ל שהוא ממלות הזרים שבאים הרבה בתורה ואף שכתוב והורד המשכן יורידו המשכן שגם המשכן היה עומד על הארץ שאני מלת רדת שהוא פועל עומד בעצמו לאפוקי יורידו והורד פעל יוצא לשני:

[נג] ל פיי אין המצור מורה על הרעבון שבעבורו יאכלו בשר בניהם רק המצור מחייב שיהיה שם מצוק שהוא עקב רעבון שבעבורו יאכלו בשר בניהם וי"ו של ובמצוק נוסף כוי"ו של ואיה וענה:

נד **מ** פיי עינו יהיה צר מליתן להם ולמי תרע עינו באותן הנזכרים בקרא באחיו ובאשת חיקו אבל לא שתהיה עינו רעה בעצמו כלומר שתהא עינו רעה כי באחיו הבא אחריו ימאן זה הפי' :

ס **נ** אבל מהכא דכתיב אשר יגורת מפניהם אין להוכיח מידי דיכולים למימר אשר יגורת מפניהם קאי אמצרים והי"פ כל מדוה מצרים ואיזה מצרים אשר יגורת מפניהם לכך הוכרח להוכיח מאם שמוע וגו' :

סא **ס** והמ"ם בו מ"ם השימוש וכינוי לרבי' ואיננו מלי העלמה כמו אל תעלם אזנך ויהיה פיי כמו והפלא ה' את מכותך כלוי שיהיו מופלאות ונעלמות מעיני כל חי שא"כ הי' העי"ן נקוד בשו"א כמו אל תעלם אזנך והעלם יעלימו ועוד הי' ראוי להיות יעלימם ה' עליך מאחר שהוא שב אל המכות. רא"ם. וקשה דהא בכל הספרים נקוד יעלם בשו"א כמו והעלם יעלימו שהוא נמי נקוד בשו"א וע"כ צ"ל דרש"י אינו מחלק בין נקוד שו"א או חט"ף שו"א ועיקר הוכחתו הוא דה"ל לכתוב יעלימם א"נ הוכחתו דאם הוא מלי העלמה איך נופל לי עליך וק"ל :

סב **ע** פיי אין כוונת הכתוב בזה שישארו מתי מעט שלא יוכלו לעמוד כנגד אויביהם דאם כן מה טעם ככוכבי השמים לרוב מה לי אם היו מרובין מתחלתן או מועטין אבל כונתו שילכו ויתמעטו כפרי החג וגם א"ל שבמקו' שהיו רבים בהפלאה יהיו עכשיו מועטים בהפלאה דאם כן מועטים חלוף המרובים מבע"ל דמשמע חלוף מרובים הראשונים לא חלוף מרובים דמשמע איזה שיהיו. רא"ם :

סג **פ** ר"ל במה שהוסיף מלת אויביכם שהשמחה מוסב על האויבים כלומר הקב"ה ישיש האויבים עליכם דאם לא כן הל"ל ישוש דהוה משמע הוא בעצמו ישוש ועוד הרי אין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים :

סד **צ** דאין שייך לוי שהקב"ה יבשרם שיעבדו ע"א :

סו **ק** וזה גרוע יותר מהלוקח תבוא' מן השוק דהלוקח תבואה מן השוק יכול ליקח בפעם אחת הרבה שיש סיפוק לזמן רב משא"כ בסומך על הפלטר והקללה הוא דשמא פעם אחת לא ימצא ליקח וימות ברעב :

סז **ר** דק"ל דהא הסברא הפוכה היא דהא אמרי' בב"ב (דף טו) אידלא יומא אידלא קצירא ש"מ שהחולי תכבד בערב יותר מבבקר ועל זה פירש ויהיה ערב של אמש : **ש** רצונו בזה להוכיח שפירושו כך ואין פירושו מי יתן ערב שעתיד עדיין להיות :

סת **ת** הוסיף מלת בשביה בעבור שבזולת זה אין זו קללה אם ישובו עם הספינו' למצרים רא"ם והיה זה קללה יותר משאם הוליכ' ברגלים משום דזה הי' מכה קשה שהיו מעצמם נטבעים בים : **א** כלי' ונמכרתם מבנין נפעל כמו כי נמכרנו אני ועמי ומדכתי' והתמכרת' מבנין התפעל יורה

שפ"י והתמכרתם שתבקשו להמכר ולא תוכלו מפני שאין קונה:

דברים פרק-כט

ג לא לדעת המסות הגדול' והאותו' והמופתים כפי המובן מפשט הכ' כי לא יפול במ לומר ולא נתן ה' לכם לב לדעת וגומר: ג ר"ל איך יתכן זה דלא היה להם קודם לכן עינים ואזנים: ד פי' על התורה:

ו ה ויהיה פירושו דאל המקום על המקום הזה כלומר למעלה ולגדול' הזאת וכן לד"א ג"כ פירושו למעלה הזאת שלפי' הראשון שפירש לב לדעת להכיר חסדי המקום שכל המעלות והגדולות והכבוד שלכם הם מן המקום יהיה פירושו מאחר שבאתם אל המדרגה הזאת להכיר שכל הצלחו' שלך הן מן המקום ולא מידכם ראוי שתשמרו את דברי הברי' הזאת למען תצליחו בכל אשר תעשון והל' האחרון שפירש לב לדעת להשיג חכמות רבו יהיה פירושו אחר שבאתם אל המדרגה הזאת להשיג חכמתו יתברך מעתה הוא מדקדק עמכם בשמירת המצות לכן ראוי הוא שתשמרו את דברי הברית הזאת שהן מצותיו יתברך למען תשכילו ולא תכשלו בכל אשר תעשון. כתב הרא"ם אבל לא ידעתי איך יתוקן ההפסק של ויצא סיחון וגומר בין ותבאו אל המקום הזה ובין ושמרתם וגומר כיון שהם דבקים זה לזה ונ"ל לפרש לפי פי' ראשון שפירש אתם רואים עצמכם בגדולה וכבוד והכרתם חסדי ה' למכה מלכים גדולים לסיחון ולעוג מלכי האמורי כי לעולם חסדו לכן אל תבעטו כו' ולפי פי' אחרון ה"פ מאחר שהגעתם אל המדרגה הזאת שתוכלו להשיג חכמתו יתברך שהוא התורה והמצות ותוכלו גם כן להשיג שכל הצלחתכם הם ע"י קיום התורה והמצות עד שהכיתם את שני מלכי האמורי לכן מעתה הוא מן הראוי שתשמרו וגומר כדי שתצליחו בכל אשר תעשו ואם לאו לא תצליחו כי מעתה הוא מדקדק עמכם: חסלת פרשת כי תבא

פרשת נצבים

ט א וא"ת מנ"ל הא דלמא לא כינסם אלא כל אחד ואחד עמד בחנייה שלו והוא עמד באמצע. ועוד קשה ל"ל לפרש להכניסם בברית הרי כתיב בהדיא בקרא וי"ל דמה שפירש להכניסם בברית מזה מוכח שכינסם

דהרי אין כריתות ברית אלא דרך העבר' כדלקמן ואם כן מדכתיב בקרא שהכניסם בברית ממילא עקרם ממקומם וכנסם יחד כדי להעבירם בברית: **ב** מדכתיב היום משמע היום מלאו ימי ושנותי ביום הזה אמות. רא"ם. א"י דאל"ת הכי למה כינסם עכשיו יותר מכל מ' שנה הניחא אם הוא יום א"ש דאם לא עכשיו אימתי אבל אם לא היה ביום מותו למה עכשיו יותר מכל מ' שנה: ג דאל"כ אלא ראשיכם ושבטיכם כל חד וחד בפני עצמו קשה ראשיכם למה לי מדכתיב שבטיכם גם הראשים בכלל וגם שאר הפרטים למה לי שהרי כלן בכלל שבטיכם הם. בשלמא כשפירושו ראשיכם לשבטיכם יש לומר בתחלה נקט ראשיכם ואח"כ זקניכם ואחר כך שוטריכם ואחר כך כל ישראל החשוב חשוב קודם אבל אי הוה ראשיכם ושבטיכם תרי מילי א"כ ראשיכם ל"ל וכי תימא א"כ אמאי כתיב ראשיכם ולא כתיב ראשי שבטיכי ל"ל וכי תימא א"כ אמאי כתיב ראשיכם ולא כתיב ראשי שבטיכי די"ל ללמדנו דנשיא הדור הוא שקול ככל הדור:

י ד ואין הכונה לומר שרימו את משה כמו שרימו את יהושע ח"ו שרימו את מי שנא' עליו בכל ביתי נאמן הוא אלא שבאו אליו להשלים עמו ולא קבלן ונתנן לחוטבי עצים ולשואבי מים ופי' גם המה וגוי שבאו אבל לא שיכלו לרמות אותו:

יא ה ר"ל אתה בעצמך תהא עובר ולא ע"י אחרים וזהו שפי' ולא יתכן כו' פי' ע"י אחרים דאם כך איך יפול אחריו לי בברית ה' אלהיך כיון שפירש להעבירך ועוד איך יפורש להעבירך והא הוה מודעה רבה לקבלת הברית לאמר אנוסים היינו: ו דפירוש לעשות אותם כלומר אתם מעצמכם ולא ע"י אחרים:

יב ז ק"ל אם בא להודיענו בלמען זה אמה שכרת עמהם ברית זה לא יתכן הואיל וכתב אחריו למה כרת עמהם ברית דכתיב פן יש בכס איש או אשה או משפחה או שבט וגומר ואם כן אמה קאי למען הזה ל"פ כ"כ הוא נכנס לטרוח כו' כלומר רצונו דקרא לתרץ בלמען וגוי' שלא תקשה למה היה הקב"ה מטריח ואוסר אותם בשבועה לא היה לו להזהירם אלא באזהרה בעלמא ואם ישמעו טוב ואם לא ישמעו יתן להם עונש כבכל שאר ציוויים אלא לכך נכנס כל כך לטרוח וכו' לפי שכבר נשבע לאבותיך שלא להחליף כו' לכך הוכרח להכניסם כו': ח פי' שע"י הקללות אתם נזהרים מלעבור המצות לעולם ועוד שהם ממרקין העונות ותהיו חיים וקיימים לעולם וכן אמרו (פ"ק דע"ז דף ד' ובמסכת ברכות דף ה'): ט בזה מוכח שדבר משה דברי פיוסים שלא תקשי איך שייך שדבר פיוסים הרי כל הפי' משמע תוכחה וגם לעיל מיניה הכל תוכחה: י דלטעם ראשון קשה דהא לפי מצב לי הפרשה הוא תוכחה ולא פיוס ל"פ ד"א כו' ולפי ד"א קשה למה אמר אתם נצבים היום יום דכתיב בקרא ל"ל:

יד כ ולא יתכן לפרש כמשמעו אף שאיננו פה שהלכו להם דהרי כתיב אתם נצבים היום כלכם ועוד יש לומר איך שייך לכרות ברית עם מי

שאינו פה דלמא אם היה בא מן הדרך והיה פה לא היה מקבל הברית אבל אי קאי על העתידים להיות א"ש דאף אם הגופים לא היו שם אבל הנשמות היו שם וקבלו הבנים הבאים אחריה' גם כן בכלל הברית :

טו ל דק"ל מאי נתינת טעם הוא אמה שלפניו אאת אשר איננו פה עמנו היום ל"פ שראיתם וכו' עד לפיכך אני צריך להשביעכם כלומר נתינת טעם אש לפני פניו אלעברך בברית וגומר ונ"ט הוא למה היה הקב"ה חושד לישראל שיעבדו ע"א וצריך להשביעם על זה אלא לכך היה חושדן שאמר להם לפי שראיתם כו' ויהיו שני פסוקים הללו כי אתם ודעתם וגומר ותראו את שקוציהם וגומר הם דבוקים עם פן יש בכם הבא אחריהם ויחסר וי"ו מן מלת פן וגומר לכ"פ ותראו וגו' אחר פן יש בכם :

טז מ ר"ל אמאי שינה הקרא בלשונו וכתב בעץ ובאבן תראו ובכסף ובזהב לא כתב תראו :

יז נ יש מקשים והא כתיב לעיל בפרשת ואתחנן פן תשכח את הדברים ופן תשא עיניך וגו' ובפי' עקב פן יפתה לבבכם ולא פיי שם שהוא לי שמא ולפי מה שפירש הרא"ם דהאי פן יש בכם הוא מדברי רש"י ולא בא לפרש אלא משום חבור הקרא נקט אותו רש"י ל"ק ולא מידי ואפ"י בלא"ה נמי י"ל דהא דפרש"י כאן פיי של פן ולא לעיל יש לומר דלעיל הוא לי לא תעשה כמו שאמרו כל מקום שנא' השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה אבל הכא ע"כ ליכא לפרש שהוא לא תעשה כלומר שלא יעשה זאת דהא כתיב פן יש בכם דפיי שכבר ישנם לכן פרש"י שהוא לי שמא : ע כגידין מין עשב מר הוא וכן מרה כלענה במשלי לענה וראש באיכה ת"י גידין :

יח פ ר"ל גם אם לא ישיג הקללות מה ברכה יש בזה אם לא יהיה לו מעלה יתירה כלומר רב טוב. לכך פירש ברכת שלום כלומר כשיש שלום זהו הברכה כדכתי' ה' יברך את עמו בשלום ואותה ברכה של שלום יחשוב בלבו : צ דקשה לו כיון דכתיב כי בשרירות לבי אלך משמע שהוא מזיד וא"כ מאי למען ספות הרוה וגו' ותירץ למען אוסיף לו פורענות כו' וק"ל : ק תיקן בזה כמה ענינים שפירש ספות מלשון הוספה ולא מענין כלייה כמו פן תספה ועוד שינה ואמר למען שאוסיף מפני שספות מקור ויסבול למען שיספה העובר ההוא וגם הוסיף מלת לו כי לולא מלת לו לא יובן למי יוסיף ובלי תוספת פורעניות יובן שיוסיף השגגות על הזדונות פיי שיחשבו זדונות כשגגות או ההיפוך ופיי של קרא הכי הוא פעולותיו אלו שהולך אחרי שרירות לבו הם סבה לו שאוסיף לו פרעניות השגגות עם פורעניות הזדונות. רא"ם :

יט ר רצונו בזה ואיך שייך לוי' אנקמה לי קנאה וע"ל בריש פי' פנחס ושם מבוא' היטב :

כ ש והא דמהפך רש"י ופיי שלא על סדר הקרא משום דבא להוכיח מה דכתיב בקרא לא ידעום היינו לא ידעו בהם גבורות אלהות מדכתיב

לא חלק להם שלא נתנם לחלקם אם כן פשיטא הוא שלא ידעום לא ידעום ל"ל. אלא על כרחך לא ידעו בהם גבורות אלהו והרא"ם פירש מפני שהיה לו לומר אשר לא חלק להם ולא ידעום כדי לומר תחלה שאותן האלוהו' שהשתחוו להם אינם מחמת שנתנם להם השם לחלקם ואחר כך בא לומר גם לא בחרו אותם הם מעצמם מחמת שהכירו בהם גבורות אלהות:

[כח] ת רצ"ל בזה איך תולה הנסתרות בהאי פרשה: א דמשמע יחיד חטא ואחר כך וראו את מכות הארץ ההיא דמשמע דכל הארץ נענשו בשבילו: ב פירוש דאי לאו הנקודה ה"א כך היא המדה לעולם באה הנקודה לדרוש דהא דכתיב הנגלות לנו ולבנינו לאו עד הנה נוהגת מדה זו אלא מכאן ואילך דכל נקודה בא למעט. ואם תאמר לא הוה ליה לנקוד אלא לה' לבד דמשמע שפיר מיניה דהן לה' אלהינו ומשמע נמי מכח הנקודה דהן לנו ולא לה' והא כיצד אלא לדרוש שאף על הנגלות כו' ועוד קשה למה נקודה העי"ן שבעד יש לומר דלכך נקוד העי"ן שבעד כדי לנקוד י"א אותיות כנגד י"א אותיות שבשם לאשמועינן שהנקודה ראוי' להיות על השם למעט אלא שאין דרך לנקוד את השם מצאתי בשם מהרי"ץ והרא"ם פירש דהנקודה שבעד מורה שאין כאן מקום מלה זו רק קאי אנסתרות לומר דמדה זו מעולם ועד העולם ואף על גב דבלא נקודה שבעד ידענו דאנסתרות קאי ואל אנגלו' כדלעיל מכל מקום אלמלא הנקודה שבעד המלמדת שנכתב שלא במקומ' היה נרא' כדמות טעות מפני שכותב אותו גבי הנגלות אבל עם הנקוד' כאלו כתב בפ"י שאין כאן מקומו אלא למעלה. ואם תאמר גבי עכן למה נענשו כבר תירצו בגמרא משום דהו' ידעי ביה אשתו ובניו:

דברים פרק-ל

[ג] ג על גלות בבל נאמרה נבואה זו. וא"ת והא בפ' וארא פירש"י בפסוק והפלתי שהוא ל' הפרשה וכן לא נפלאה היא ממך וגו' וכאן פירש שהוהא ל' עכוסה כו' כבר תירץ הרא"ם קושיא זו בפר' שופטים בפסוק כי יפלא פרש"י ל' הבדלה ופרישה וכו' ע"ש:

[יב] ד דקשה ליה הרי רישא דקרא וסיפא דקרא סתרי אהדדי שמתחלה כתיב לא בשמים היא לאמר מי יעלה לנו משמע אלא קרובה היא ויכול לשלוח שליח אחריה אם כן משמע שאינה כל כך קרובה עד שלא יצטרך לשלוח שליח אחריה ואחר כך כתיב כי קרוב אליך הדבר וגומר דמשמע דלא נצרך לשליח כלל. ל"פ לא בשמים היא שאלו היתה בשמים אי אפשר לשלוח אחריה ואם בקשהת ללמדה בע"כ אתה בעצמך היית צריך לעלות

אחריה ואם כן א"ש הא דכתיב כי קרוב אליך והא דכתיב ויקחה לנו
דמשמע להביא לנו רבותא קאמר כלומר לאו דוקא לעבור או לעלות שם
ודאי לא תוכלו אלא אפי' אם נמצא שום איש עולה או עובר כדי להביאה
ללמדה לא ימצא. רא"ם :

[יד] ה דק"ל והא אף כי היא לפנינו קשה הבנת התורה מצד עומק המושג
וקוצר המשיג ועז"פ התורה נתנה בכתב ובעל פה ואם כן מתוך תורה
שבע"פ הבנת התורה קרובה מאד ות"ל :

[טו] ו ק"ל הל"ל דבר וחילופו את החיים ואת המות ואתה טוב ואת הרע
כדבסמוך ועוד קשה ראה נתתי וגומר דמשמע דביד הקב"ה הוא מעשה
האדם וזה אינו שהרי אמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ל"פ זה
תלוי בה שאם תעשה וכו' פי' שאם תעשה מעצמך טוב אתן לך אני את
החיים ואם תעשה אתה רעה אתן לך את המות כי בידך לבחור מהטוב
ומהרע ואי זה שתרצה תבחר :

[יט] ז רצונו בזה והרי עדיין לא עשו כלום ואמה יעידו ל"פ וכאשר תקרה
וכו' כלומר עדי התראה הם : ח דלטעם ראשון קשה הל"ל העדותי בכס
בפני השמים והארץ מפני שהם יהיו עדי התרא' לכן אמר ד"א וכו' ולפי'
של ד"א קשה למה אמר לי העדותי שהיא לי עדות או התרא' ל"פ גם
הטעם הראשון : חסלת פרשת נצבים.

וילך

פרשת

דברים פרק-לא

[ב] א כאלו אמר לפי שה' אמר אלי לא תעבור יהושע הוא עובר אבל לא
מפני שתשש כחו כי כתיב לא כהתי' עונו וגומר דא"ל שוה' הוא באנפי
נפשיה כאלו אמר אל אוכל ועוד שה' אמר אלי דכיון שפירש לא אוכל
איני רשאי אם כן היינו שהקב"ה אמר אליו לא תעבור לכ"פ שוה' אמר
הוא פי' אל פניו כלומר לא אוכל לפי שה' אמר וגומר והוי"ו וה' הוא כמו
ואדם אין ופירושו לפי שאדם אין : ב והטעם כדי שלא יצטער שנטלה

הגדולה ממנו ונתנה ליהושע דכיון שנסתמי ממנו מסורות החכמה למה לו חיים. ואם תאמר למה מהפך רש"י ומפרש בתחלה לא אוכל עוד לצאת ולבא ואחר כך מפי אנכי היום שלא ע"ד הקרא. ועוד קשה האי ד"א הל"ל מיד קודה אנכי היום. ויש לתרץ על דרך פלפול לא אוכל עוד לצאת ולבא יכול כו' עד לפי שה' אמר אלי וגוי ומקה רש"י ע"פ זה ואם תאמר והרי איתא במדרש היום מלאו ימי וכו' א"כ ש"מ דבלא טעם זה וה' אמר אלי וגומר לא היה יכול עוד לצאת ולבא ומתרץ לעולם וכו' כמו שפירשתי ודקא קשיא לך הרי איתא במדרש היום מלאו ימי וכו' דמשמע דבלא טעם שה' אמר אלי וגומר לא היה עוד יכול לצאת ולבא. י"ל שהמדרש מפי לצאת ולבא בע"א ד"א לצאת ולבא בד"ת וכו' בשם מהרי"ץ. ולפי ד"א צ"ל וה' אמר וגוי כמשמעו ועוד שה' אמר הרא"ם:

[ו] ג הא דלא פירש"י האי לא ירפך במקום אותך כמנהגו בכל מקום שפיי לא יעשה אותך רפוי לפני סיחון ועוג נרא' מפני כי כל כי נתינת טעם קאי אדלעיל מיניה דכתי' לא תערצו מפני ה' מפני שלא יעשי' אותך רפוי ע"ה לא תירא הניחא אי פיי של לא ירפך לאיתן לך רפיון להיות נעזב ממנו א"ש משו"ה לא תיר' כיון שאינך נעזב מן השם אבל אם היה פיי לא יעשה אותך רפוי לא יפול עליו לא תערצו כי אין זה סיבה שלא תערצו וכ"ה גם כן דברי הרא"ם:

[ז] ד דק"ל דלקמן כתיב כי אתה תבוא וגומר א"כ סתרי קראי אהדדי וא"ל כי אתה תבוא פיי כמו כי אתה תביא ז"א שהרי אונקלוס תרגם על כי אתה תבוא וגומר ארי את תיעול עם עמא הדין ושם תרגם ית ומתרץ דה"פ משה אמר לו: ה דבר פיי מנהיג:

[ט] ו (מהר"ן) כונת רש"י שפיי התורה הזאת הנזכר כאן ר"ל כל התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל ולא כמו התורה הזאת שכתוב אחר זה שר"ל משנה התורה לבד דלמה יתן להם רק משנה תורה לכהנים ואל כלה:

[י] ז פיי אם היה זורע באיסור בשמטה אסור אחר השמטה כמו בשמטה א"י ספיח דשמטה:

[יב] ח דקרא דלמען ישמעו שב אל הנשים ולמען ילמדו שב אל האנשים והטף אינן לא בכלל שמיטי' ולא בכלל למוד אלא ליתן שכר למביאייהם:

[יד] ט דא"ל ציווי ממש שהרי לא כתיב אחריו שום ציווי:

[טז] י לאפוקי שתפרש שנכר קאי אאלהי וכאלו אמר אלהי של נכר הארץ וכ"ת ה"י דא"כ הל"ל לאלהים נכרים דלא מצינו אלהי דבוק עם מלה שלאחריו וזה יוכיח אלהי אברהם כו' דפיי אלהי של אברהם וכו' ואין אלהי דבוק למלה שלאחריו ועוד דאם אלהי דבוק למלה של נכר אם כן מלת הארץ אין נופל עליו מצאתי בשם מהרי"ץ. וכי הרא"ם מ"ט קרי

ע"א נכרי בעבור שהם כנכרים נחשבים בארץ שאין הארץ שלהם שכבר נגזרה עליהם שיגרשו משם :

יז כ פי' הסתרת פנים הוא העדר השגחתו כי כל מי שאינו רואה דבר אין משגיח בו :

כא ל ואין להם פתחון פה לומר אלו היינו יודעים בכל אלו הרעות לא היינו עוברים על מצות השם ואז יקראו אתה שירה הזאת שכתוב בה בפ"י ההתראה שהתרה בם על כל הרעות : מ ר"ל הרי עינינו רואות שהלבבות מתמעטות ומה זה דכתיב כי לא תשכח וגומר :

כג נ כלומר דקראי אדלעיל ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וגומר ואחר שסיים דבריו עם משה צוה את יהושע אבל אינו דבוק עם ויכתוב משה וגומר שא"כ שמשה היה המצוה ה"ל לומר אשר נשבע להם לא אשר נשבעתי להם אבל לא יכול רש"י להוכיח מדכתיב ואנכי אהיה עמך והוא יהיה עמך מבע"ל כיון שמשה היה המצוה דיש לומר דפי' הוא ואנכי אהיה וגומר כלומר זכותי יהיה עמך מ"ה מוכרח רש"י להוכיח מאשר נשבעתי אבל אי לאו דכתיב אשר נשבעתי היינו מפרשים האי כי אתה תביא כלפי משה שמשה צוה ליהושע והאי דקאמר לעיל כי אתה תבוא כו' היינו דרך עצה בעלמא מ"ה הוכיח רש"י דמוסב כלפי שכינה ממלת אשר נשבעתי :

כו ס שהוא ל' הווה ולא ל' ציווי כלומר עליכם לקחת את ס"ת הזה ולשום אותה מצד הארון להיות לעד כל הימים :

כח ע ר"ל אמאי לא כתיב שיתקעו כמו דכתיב בפי' בהעלותך כשיקהיל אותם : פ פי' אם תמצא לומר יהושע לא השליט עליהם מ"מ היה לו לתקוע שהרי משה עדיים היה קיים ל"פ ואף בחייו כו' כלומר בשלמא אם היה יהושע שלוט בהם אחרי מות משה היו תוקעים בהם אף באותו יום שמת משה אבל מדלא השליט יהושע בהן אחרי מות משה דין הוא שיגנזו באותו יום שמת משהו לא ינהג בהם משה שררה ביום המיתה לקיים מה שנאמר אין שלטון ביום המות כלומר אין שררה הנוהג באדם כל ימיו נוהגת ביום מותו ואין להקשות למה נגנזו אף אם לא יגנזו לא יתקעו בהן וי"ל דגם זה היה שררה שאף שהיו בעין לא השליט בהם יהושע ולכן נגנזו וכן מציינו בדוד המלך ע"ה בכ"מ שמזכירו הזכירו דוד המלך ובאותו יום שמת כתיב ויקרבו ימי דוד למות מהאי טעמא ואין שלטון וגו' :

כט צ ולפיכך כינה מיתתו של יהושע שהיא מיתתו של משה וכתב אחרי מותי במקום אחרי מות יהושע : חסלת פרשת וילך.

דברים פרק-לב

[א] א משום דק"ל מה לו למשה לצוות לשמים וכי הוא מושל על השמים וע"ק למה לקח עדות על ישראל הרי עדיין לא חטאו ל"פ שאני מתרה בהם בישראל כדכתיב לעיל העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ וזהו ל' התראה הוא וכמו העד העיד בנו האיש וגו' כי עדיין לא דבר עם השמים והארץ כלום ועכשיו דבר עמהם: **ב** דק"ל דלמא ישראל לא יקבלו שמים וארץ להיות עדים ל"פ שאמרתי להם ר"ל כבר אמרתי להם: **ג** פי אל תאמר מדלא כתי' האזינו השמים והארץ ואדברה ודאי שני ענינים הם אלא ר"ל וכן ותשמע הארץ שאני מתרה בהם בישראל ותהיה עד בדבר והא דכתיב גבי שמים האזינו וגבי הארץ ותשמע משום דמרע"ה היה קרוב שהיה קרוב למיתה והיתה עתה נשמתו דבקה למעלה וכשאדם קרוב לחבירו שעומדקרוב אצלו אומר לו האין לכך אמר האזינו אבל היה רחוק מן הארץ לכך שייך בה ל' שמיעה ומ"ה לא כלל אותם כאחד לומר האזינו השמים והארץ ואדברה וגו' והרא"ם פירש דמ"ה לא כלל אותן בדיבור אחד מפי שהשמים הם יותר נכבדים מן הארץ ולפי פירושו קשה למה שינה הקרא בלשונו דגבי שמים כתיב ל' האנה וגבי הארץ כתיב ל' שמיעה: **ד** וא"ת והא בפרשת נצבים פי' שם ט"א בפי' העידותי בכם את השמים וגומר וי"ל דלעיל גבי התראה שצריכים העדים להתרות באדם הרוצה לעבוד עבירי שלא יעבור ואם כן ק"ל איך יעשו השמים והארץ התראה הא אין יכולין לדבר דאין לפרש דמשה התרי' בהם בישראל בפני השמים והארץ שלא יעברו דהא באותו זמן לא רצו לעבור והוי התראת ספר ולא שמיה התראה ועל זה פרש"י הסתכלו וכו' והסתכלות בזה הוא כאלו דברו ההתראה בפה והכא בשירה זו מדבר בעונשן של ישראל שאם יעברו על מצות השם ויעבדו ע"א וגבי העונש כתיב יד העדים תהיה בו בראשונה ל"פ כאן טעם אחר:

[ב] ה דק"ל היאך תלוי זה הדבר בכאן ומפרש דשפיר תלוי בכאן דזו היא העדות וכו': **ו** י"ל שרוצה לפר' היאך משמע זה מפסוק שאמר להם לישראל כן שהתורה היא כמטר ומפרש שה"ק קרא כאשר וכו'. ומנליה לרש"י לפרש דלקחי הוא התורה משום דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם וגו' טעמא מאי משום דלקחה מיד אל יד שנאמר מימינו אש דת למו ר"ל

משרע"ה לקחה מימינו של הקב"ה ולמה נקרא תורה חיים משום שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה : ז משא"כ במטר ואח"כ מדמה אותה לרוח דהוא נמי טוב יותר מן הטל והוא מוסיף והולך : ח דסמ"ך ושי"ן מתחלפין : ט פיי דשא כולל מיני עשבים רבים שהוא לבישת הארץ וכיסוי ונקרא שדא והעשב הוא כל מין ומין בפי עצמו קרוי עשב וע' בפרשת בראשית :

[ג] י דא"א לפרש שהוא נתינת טעם אש למעל' : כ וא"ת דלמא עניית אמן. ותו מנליה לפרש במקדש דלמא במדינה נמי. וי"ל הואיל דכתיב הבו גודל ואמן לאו גדולה היא אלא האמנת דברי המברך וכתיב נמי כי שם ה' אקרא משמע שם של ד' באותיותיו ואסור להזכיר השם של ד' בגבולין כי אם במקדש היו מזכירים השם באותיותיו :

[ד] ל דק"ל למה קרא מרע"ה להקב"ה צור ותו מאי תמים דהזכיר הכא וכי ס"ד שפעולתו של הקב"ה אינה תמימה ל"פ אע"פ כו' : מ דק"ל למה אמר ה' של אמונה ומפרש דקאי אמתן שכרן של צדיקים שהוא לזמן ארוך בעה"ב לכן שייך ביה ל' אמונה : נ ר"ל דפסוק זה כפל ל' הוא מדכתיב אל אמונה ודאי אין עושה עול אלא אף לרשעים דה"א דלא משלם להם שכרן אלא מנכה להן מצוה נגד עבירה אלא משלם להם שכר המצות בעה"ז כדכתיב ומשלם לשונאיו אל פניו וגו' כדי שיהא עונש של עבירות בעוה"ב מרובה : ס ר"ל שרוצה לפרש מלת צדיק וכו' דל' צדיק נאמר על מי שקונה בעצמו שלימות הרבה וזה אין שייך בהקב"ה חלילה ומתרץ הכל מצדיקין כו' והרא"ם פיי הוצרך לפרש הכל מצדיקין כו' מפני שא"א לומר שהכ' מעיד על צדקתו יתברך כי לא יעלה על דעת היפך זה וכ"ש אחר שנאמר עליו שהוא אל אמונה ואין עול ומפני שיש לטעות ולומר שמלת צדיק וישר הם תוארים להקב"ה מ"ה פיי דשניהם והא תואר השם מפי הבריות וכו' ר"ל שהכל מצדיקין עליהם את דינו : ע ר"ל שיש לבריות לעשות כן וקאי וישר על הבריות אבל א"ל שקאי וישר על הקב"ה כיון דצדיק קאי אבריות ולא אהקב"ה ה"ה נמי מלת וישר קאי נמי אבריות ולא אהקב"ה וק"ל :

[ה] פ ר"ל ולא ליה להקב"ה והכי משמע הקרא השחיתו ולמי השחיתו וקאמר לא ליה כלומר לא להקב"ה ויהיה לפי ה מלת לו דבקה עם מלת לא הבא אחריו לא עם מלת שחת ולפי ל' הכי ה"ל לתרגם וליה לא אלא שתרגם אותו אחר לשון הנהוג והוצרך להוסיף מלת להון אחר מלת שחת כי בזולת זה אין לו הבנה לקרא דלמי שחת ולא יפול עליו מלת לו לא כיון שאין אנו יודעים למי שחת. רא"ם : צ דק"ל למה קרוא אותן בניו כיון שחטאו. ק דק"ל למה כתיב מומם ולא כתיב מום סתם ויהיה מלת בניו דבקה עם שחת כאלו אמר שחתו בניו וזהו שתרגם חבילו להון והוא עצמו מה שאמר למעלה שחת לו לא אלא שכפל הענין במלות שונות כמנהג השירות והנבואות. רא"ם : ר כמו שעושין פתילה לנר של שמן שמקיפין סביב הקש :

[ו] ש ר"ל אתם עושים מעשיי מעציבי ולמה אין ראויח לעשות שיש בידו להפרע מכם ועוד שהיטיב לכם כל טובות וא"ל מנ"ל לרש"י שאלו שני הטעמים אמר להם י"ל כדמפרש ואזיל דכתיב עם נבל ששכחו את העשוי להם דהיינו שהיטיב להם ולא חכם להבין את הנולדו דהיינו שיש בידו להפרע מהם כמו שעשה לדור המבול ולדור הפלגה ולאנשי סדום ש"מ דמלת הלה' וגומר כולל נמי שני טעמים: **ת** לי קנין: **א** לי קן. פי' דק"ל מדכתיב קנך שהוא לי קנין איך שייך לומר אביך דהא לגבי אביו אין נופל לי קנין ל"פ שהוא לשון קננך ותו ק"ל דאם הוא לשון קן הי"ל לנקוד בחיר"ק תחת הקו"ף וגם ה"ל להדגיש הנו"ן מלי' כנשר יעיר קנו ל"פ שוהא מלי' תיקון וא"ל מנ"ל שהוא לי תיקון דלמא הוא מלי' קנין ומלי' קן אם כן הוה ליה לנקוד קונך בחולם מלי' קונה שמים וארץ ואין לפרש מלי' תקון ולי' קננך לחוד ולא לי' קנין א"כ חסר תי"ו של מלת תיקון אע"כ צ"ל כל ג' לשונות: **ב** דק"ל מה שבח זה שעשה אותם הא כל העולם עשה. ל"פ אומה באומות ר"ל בחר בך מכל אוה"ע: **ג** בפת"ח וכן הוא נמי לי' בסיס אלא בסיס מלי' ארמית וכן מלי' עברית: **ד** משא"כ בשאר אומות דלוקחין מלך ממדינה אחרת:

[ז] ה ר"ל היה ראוי לכם לזכור ימות עולם וכיון דלא עשיתם לכל הפחות בינו שנות דור ודור להבא כו' והוצרך לפרש ד"א וכו' משום דלפי' ראשון קשה כפל לי' דהא כבר נאמר זכור ימות עולם וגם דור אנוש ודור המבול בכללם ל"פ ד"א ולפי' ד"א לחוד נמי קשה כי אין שייך לוי' לשון הבנה אדבר שאינו בעולם הזה אלא בעוה"ב אשר עין לא ראתה בלתי אלהים לבדו ל"פ גם טעם ראשון: **ו** פי' כי מלת זקן נוטריקון זה שקנה חכמה:

[ח] ז ר"ל מה היה חלק נחלתן הציפי' ושטפם: **ח** דאלי"כ למספר ל"ל והכי משמע הקרא בהפרידו בני אדם דהיינו כשהפיץ דור הפלגה יצב גבולות עמים ר"ל שלא העבירם מן העולם ולמה עשה כן למספר בני ישראל ר"ל בשביל ישראל שיצא מן שם: **ט** ר"ל שרוצה לפרש עוד ענין אחד וה"ק הפסוק יצב גבולות עמים ר"ל עשה אומות הרבה וכמה עשה ומפרש למספר בני ישראל ר"ל במספר של ע' נפש שירדו למצרים עשה דהיינו ע' אומות ויהיה מאמר יצב גבולות עמים נדרש לפניו ולאחריו כדפי' והוצרך רש"י לשני טעמים דלטעם ראשון קשה למה לי למלת גבולות לא היה לו לכתוב רק יצב עמים למספר בני ישראל גבולות למה לי ולטעם אחרון קשה כיון שהכעיסו לפניו למה לא איבדם מן העולם לכן צריך גם לטעם ראשון:

[ט] י משום דכל כי הוא נתינת טעם אלעיל מיניי הי"נ משמע שרוצה ליתן טעם אלעיל: **כ** ר"ל לכך קרא ליעקב חבל נחלתו: **ל** דק"ל למה לא כתיב אברהם או יצחק ומתרץ הוא ובניו היו לו לנחלה אבל לאברהם היה ישמעאל דלאו נחלתו הוא וליצחק הי' עשו ואע"פ שכבר נא' למעלה מה שלא אבדם הוא בעבור מספר בני ישראל שהם מבני שם מ"מ עדיין לא פירש שם מה ענינם של מספר בני ישראל עד שינצלו אנשי דור הפלגה בעבורם ופירש כאן הטעם מפני כייעקב וגומר היה כבוש ביניהם אע"פ

שמאמר כי חלק וגוי לא יובן שהיי כבוש ביניהם אך כיון שהוא נתינת טעם למה שכתוב למעלי יצב גבולות עמים בעבור מספר ב"י שעתידיים לצאת מהם דהיינו שהיה כבוש ביניהם. רא"ם :

[יז] מ רצינו בזה מ"ט לא רצה נמי עשו וישמעאל לנחלתו שהם מבני אברהם ויצחק כמו בניו של יעקב: נ והטובה בה כדי שיהיו כמו אנוסים ולא יוכל לשלחם כל ימיו כדין אנוסה וכן פירשתי בפ' וישמע יתרו ואין להקשו' מנ"ל לשלשי אלו י"ל דהי מינייהו מפקת א"י דהקרא מפרש שלשתן דקאמר יסובבנהו יבוננהו שסיבב אותן בשע' נתינת התורה דהיינו כפה עליהם הר כגיגית יסובבנהו יצרנהו מנחשים דהיינו שהקיפן בענני כבוד והרג כל הנחשים והעקרבים יסובבנהו יצרנהו כאישון מן האומות דהיינו שסבבן בדגלים: ס (נח"י) ולמה נקרא אישון משום דנראה בו כדמות אי שקטן כמו שנראה דמות איש במראות הנשים דאישון ל' איש וע"ש: ע פי' שהתרגום מתרגם כך על יסובבנהו ומפרש זה אוהל מועד וכו':

[יא] פ מכאן והלאה חר לספר הטובות שעש' להם מעת צאתם ממצרים והם שכחו את הכל: צ פי' שוכה ענד עצים: ק רש"י אומר כן וה"פ שדי דהיינו הקב"ה לא מצאנוהו שגיא כח ר"ל דאע"ג דהוא שגיא דהיינו חק לא נוהג בכח עם הבריות: ר מסיני בא אינו מן מנין ד' רוחות אלא שיצא מסיני לקראת ישראל ואלו הן הד' רוחות וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתה מרבבות קודש אלוה מתימן יבוא ויש מקשים והא רש"י פי לעיל קרא וזרח משעיר למו וגוי על העו"א שלא רצו לקבל עליהם את התורה וכ"פ רש"י לקמן בפ' וזאת הברכה וכאן פי' הקרא לד' רוחות העולם וי"ל דתרווייהו איתנייהו ביה לד' רוחות לחוד נכתב הקרא א"כ קשה למה קרא שמות הרוחות בשמות אלו מה שלא קרא ד' רוחות העולם בשמות אלו בכל התורה כולה אלא ע"כ צ"ל דקאי נמי על העו"א ואלו לעו"א לחוד הוה אתי למה לא הזכירן בשמותן בהדיא אלא ע"כ תרווייהו איתנייהו ביה ולעיל בפסו' ימצאהו שמספר בשבחן של ישראל מביא הטעם שדרשו על העו"א שלא רצו לקבל התורה ובפסוק כנשר יעיר קנו שבא לספר בטובתו של מקום שהיטיב לישראל מביא טעם השני:

[יב] ש וה"ק הפסוק וה' נהג את ישראל בדד ובטח אבל א"ל וה' היה בדד דזה פשיטא אלא מלת בדד שב אל העם כלומר שלא היו צריכין לשום אומה ללכת עמהם מרוב בטחונם ויהיה מלת ינחנו עתיד תחת עבר: ת ר"ל זהו פירוש בטח כלומר שלא פחדו שמא יקום שום אחד מכל אלהי הגוים להראות כחו להלחם עמהם משום דלא היה כו': א ר"ל קרא דה' בדד: ב רצונו בזה דאין שייך לפרשו על העתיד כיון שעכשיו מדבר דברי תוכחות עמהם א"כ איך יתכן שיתנבא בכאן באמצע התוכחה על העתיד ל"פ ואני אומר כו' כלו' אף שהוא דבור על העתיד מ"מ גם הם דברי תוכחה כל הענינים וכו': ג ר"ל כך הקרא של ה' בדד ינחנו הוא משמע להבא ולעבר:

יג ד פיי שיתן להם איי וכיית אייכ הליל וינחילנו וגוי מאי ירכיבהו וכוי וכדמפרש ואזיל ה ק"ל וכי במקום אחר לא יאכלו ל"פ אלו פירות כוי : ו דק"ל והיאך בא זה שהיו יונקים דבש מן הסלע : ז בסיכני שם מקום : ח וקציעות הם קשים כמו סלע ואפי"ה היה דבש עליהם וא"כ היו יונקים דבש מן הסלע : ט גוש חלב שם מקום : י דק"ל למה נקוד חלמיש בשו"א תחת הלמ"ד ה"ל למינקד חלמיש בקמץ כמו חלמיש למעינו מים לכך מפי כשאינו דבוק כוי אבל כאן דבוק :

יד כ דק"ל למה נקוד וחלב בשו"א תחת החי"ת וציר"י תחת הלמ"ד ה"ל למכתב וחלב כולו בקמ"ץ : ל נראה דהצעת רש"י כך הוא כרים כבשים והשתא אי"ש דאילים הוי פירושו כמשמעו דבלא זה ה"א דאילים הם כבשים ולמה נקראו אילים שמחזיקים ומעשרים את בעליהן ואילים מלי ואת אילי הארץ לקח שהוא לי חוזק אבל השתא שפירש כרים כבשים אין אנו צריכים לדחוק ולפרש דאילים מלשון חוזק אלא אילים פירוש כמשמעו : מ דאלי"כ למה מדמה לחלב כליות לא לשאר חלב : נ ר"ל שכך הפיי של פסוק ודם ענב הייה שותה וכוי :

טו ס רצונו בזה כיון שהוא מלי כסוי ה"ל להדגיש השי"ן כמו שמצינו בכ"מ שלשון כסוי מודגש : ע אבל עכשיו הוא משמע שאת המכסה את עצמד :

טז פ פירוש שכל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום נקמת דבר :

יז צ צרוך פירוש כח ויכולת והוצרכו לפרש כן מדכתיב אחריו אלהים לא ידעום ואם היה פיי לא אלוה כמשמעו איך קראו אחר זה אלהים. הרא"ם : ק רצ"ל שלא תקשי מדכתיב לא אלהים משמע אבל אם היה בו צרוך כגון כוכבים ומזלות לא היו מקניטים לו ואיך יתכן ה הרי כתיי ופן תשא עיניך וגוי לירח או לכל צבא השמים : ר וא"ת והא לעיל בפי כי תשא פירש"י למה יחרה אפך כלום מתקנא אלא גבור בגבור וכוי וא"כ למה תהא קנאה כפולה וי"ל לעיל גבי תפלה לפייס הש"י אמר משה למה יחרה אפך כלום מתקנא וכוי אבל לענין עונש כשבא הקב"ה לענוש על ע"א העובדים אותם אז העונש יותר גדול במי דלית ביה צרוך : ש ויהיה כנוי שערורם כמו בני יצאוני יצאו ממני פן תשבענו תשבע ממנו : ת ויהיה ג"כ פה כנוי שערורם מהם רק פיי מהם פירוש ממין השעירים שהם השדים הנזכרים למעלה ופירוש שערורם עשו שעירים כמו מאלמים עשו אלומים. רא"ם :

יח א והוא מלי תשש כחו כנקבה ולפירוש ראשון יהיי מלת תשי מגזירת נשיתי טוב' :

כ ב כי המבוקש הוא אינו רק לדעת מה יהא עליהם באחרונה לא מה יהא אחריתם כי אחריתם היא המיתה ובלאו הסתרת פנים כל הילודים למות אלא מה יהא עליהם פורעניות בשביל הסתרת פנים : ג לא שהם

מתהפכין כפי המובן והוכחתו מדכתיי כי וגוי וכל כי הוא נתינת טעם אש למעלה וק"ל: ד ופירוש אמן מל' ויהי אומן את הדסה והוסיף מלת נכרים כי בזולת התוספת יהא המובן ממנו שאין גדולי במ כלומר שלא גדלתים לכן הוסיף מלת נכרים: ה דלטעם ראשון היה קשה למה לא נא' אומן בוי"ו ל"פ ד"א וכו ולד"א קשה הל"ל אמון:

כב ו הוסיף מלת בכס וכן מלת ארצכם דבלא"ה לא היינו יודעים את מי תוקד או לאיזה ארץ: ז דאם לא כן מוסדי הרים ל"ל הרי כבר כתיב שתאכל הארץ בכלל. אלא ר"ל ירושלים שהיא מיוסדת על ההרי' ויחדה בפני עצמה לחשיבותה:

כג ח כלומר כל רעות אכלה במ שלא תשאר שום רעה מהרעות אלא כולה יכלו עליהם ע"ד חצי אכלה במ שכל חצי אזורק במ והוצרך לד"א כי לטעם ראשון קשה ה"ל לכתוב אספו מל' ספו שנה על שנה ולא אספה בה"א מל' תספי ולד"א לחוד נמיקשי דהא כתיי אחריו חצי אכלה במ דהא החצים נמי בכלל רעות הם ויש מקשים לעיל בפי אתם נצביי פירש"י ספות הרוה לפי שאוסיף לו כו' וכאן פיר' ספות הרוחה מל' חיבור וי"ל דכל הוספה שהוא מוסיף על דבר אחר ממילא הוא מתחבר אליו ולפי זה יהיה הוספה וחיבור פי' א' וענין א' להם ופירש לעיל לשון הוספה לפי ענינו דלא שייך לומר אחביר דהא אין לו עונש על השוגג ואיך יאמר אחביר פורעניות לפורעניות מש"ה פי' ל' הוספה וכאן שלא הזכיר יום שוגג אלא המזיד פי' לפי ענינו ל' חיבור ועוד נ"ל לישוב די"ל דפשוטו של אספה בכ"מ לשון הוספה הוא אך כאן א"א לפרש ל' הוספה דהוי משמע דהקב"ה יוסיף עליהם פורעניות יותר ממה שחטאו וזה אינו דאין הקב"ה נפרע הלא כפי שהרשיע האדם לפניו לכן הוצרך לפרש כאן שהוא ל' חיבור ולכן הביא רש"י כל הני קראי ופירש אותם מל' חיבור כדי שלא תקשה בתחלת המחשבה על פי' שפירש מלת אספה מל' חיבור מכל הני מקראות שהביא ודוק וכעין זה פירשתי לעיל גבי וירק את חניכיו ע"ש:

כד ט זה ל' הגמי רצונו בה שיש לו ראייה לפירושו של ר' משה הדרשן: י רצונו בזה דהל"ל וכן חיות כיון שחיות הן עומדיי לנשוד ואל בהמו':

כה כ (מהר"ן) דאי כמשמעו בחדרי הבית הל"ל ומחדרים פחד שלי פחד יופל על דבר הקרוב ואימה על דבר הרחוק כדכתב רש"י בפרשת בשלח בפסוק תפול עליהם: ל כי לפי ראשון קשה היכן מצינו בקרא שחדרי לב נקראים בשם חדרים סתם ל"פ ד"א וכו' ויהיה פי' חדרים כמשמעו ולד"א קשה למה אמר בחדרים אימה דהא בעיר היה נמי דבר הל"ל ומבפנים אימה היפך ממלת מחוץ לכן אמר עוד ד"א על עבירות שעשו בחוץ כלומר בגלוי ועל שעשו בחדרי חדרים שלא יראה אותן שום אדם ולפי זה של הד"א קשה א"כ יהיה מקרא קצר שא נקט קרא ל' עשייה א"כ ה"ל לינקד המ"ם של מחדרים בחיר"ק דהוה פי' כמו מן עבירות שעשו בפנים לכן צריך לד"א ולשני פירושים אלו קשה למה נקט קרא אימה ה"ל לומר מחדרים דבר לכן צריך גם לטעם ראשון:

כז **מ** פּי יש פּוּתְרִים כּפִי הַנִּגְלָה שִׁיחִיָּה אִפְאַיִהֶם מִלִּי אֶף וַיְהִיָּה הָאֶלֶף רֵאשׁוֹנָה לִי הַמְדַבֵּר כֹּאֲלוֹ אָמַר אֲשִׁים אִפִּי עֲלֵיהֶם אוֹ בְהֶם וְזֶה לֹא יִתְכַן וְכוּ': **נ** וְעוֹד סְתִירָה אַחֲרֵת: **ס** כּוֹנְתּוֹ שֶׁל אֲוֹנְקְלוֹס בְּמָה שִׁפִּי יַחּוּל רוֹגְזִי עֲלֵיהוֹן לִי הִבְרִיִּיתָא וְכוּ' שֶׁהַמְכוּוֹן בְּזֶה הוּא שִׁיחּוּל וְרוֹגְזִי עֲלֵיהֶן שִׁיחִיו כֹּאֲלוֹ אֲוֹנֶס וְאִין פִּי כִּמְשֻׁמְעוֹ כִּמוֹ שֶׁמְבִינִים אוֹתוֹ הִישׁ פּוּתְרִים:

כח **ע** פִּירוּשׁ שְׁמֵלָה הָאֵת מוֹרְכַבַת מִן לוֹ שִׁפִּירוּשׁוֹ אִם וּמִן לֹא אֲעִפִּי שֶׁהַמֵּלָה כְּתוּבָה בִּיּוֹ"ד לִפִּי שֶׁהַמֵּלָה נִקְרָאת בְּצִיר"י וְהַצִּיר"י מְבִיא אֶל"ף וְהוֹסִיף שְׁתֵּי מִלוֹת עֲלֵיהֶם לְהַשְׁחִית מִפְּנֵי שְׁבֻזֹּלַת עֲלֵיהֶם לֹא הֵיִינוּ יוֹדְעִים עַל מִי הַכֶּעַס וְעוֹד מָה הוּא עֵנִין הַכֶּעַס: **פ** הוֹסִיף כֹּל זֶה שְׁבֻזֹּלַת זֶה לֹא יִתְכַן לוֹמַר יִדְיֵנו רְמָה וְגוֹ' כִּיּוֹן שֶׁלֹּא הַשְׁחִיתֶם מָה רְמָה יָדֶם:

כט **צ** הוֹסִיף שִׁי"ן עַל מֵלֶת לוֹ מִפְּנֵי שֶׁמֵּאֲמַר לוֹ וְגוֹמַר אֵינוֹ הַתְּחַלַּת הַדִּיבּוּר רַק הוּא רֵאִיָּה עַל מֵאֲמַר כִּי גוֹי אֲוֹבֵד עֲצוֹת הֵמָּה שֶׁאֲלוֹ הִיוּ חֲכָמִי וְכוּ': **ק** פִּי וְלֹא לְאַחֲרִית שֶׁל עֲצָמָם וְאִיכָּה יִרְדּוּף וְגוֹמַר הוֹכַחָה לְזֶה שֶׁקָּאִי עֲלֵיו סוּף פּוֹרְעֵנִיּוֹת יִשְׂרָאֵל כִּי אִיכָּה יִרְדּוּף אֶלֶף הוּא פִּי מֵלֶת זֹאת יִמְלַת אַחֲרֵיתָם:

ל **ר** לֹא אֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל אֶלֶף מִמֶּנּוּ דֵּהָא קִלְלָה תַּחֲשַׁב כֹּאֵן יֵשׁ מִקְּשִׁים וְהָא מֵדָה טוֹבָה מְרֻבָּה מִמֵּדַת פּוֹרְעֵנִיּוֹת וְהֵנָּה בְּמַד' טוֹב' כְּתִיב וְרַדְפוּ מִכֶּם חֲמֹשֶׁה מֵאָה וּבְפוֹרְעֵנִיּוֹ יִרְדּוּף אֶחָד מֵהֶם אֶלֶף מִיִּשְׂרָאֵל. וְיֵשׁ לְתַרְץ הַפוֹרְעֵנִיּוֹת שְׁנָא' בְּשִׁירָה זֹו יוֹצֵא מִשׁוֹרֵת הַדִּין וְהָא שְׁנָא' בְּמַגִּילַת אִיכָּה וְתִרְדַּ פְּלָאִים שֶׁהִיתָה יִרְיִדְתֶּם בְּדֶרֶךְ פְּלֵא שֶׁלֹּא כַּדִּין הַמֵּדוֹת:

לא **ש** רְצִ"ל וְהָאִיךְ נֹזְכַר סֵלַע בְּמִקְרָא:

לב **ת** כֹּאֲלוֹ אָמַר בַּעֲבוּר שְׁמַגְפָן סְדוּם גִּפְנִים לִכְן אֲשַׁכְּלוֹת מְרוֹרוֹ רָאוּי לְהֶם:

לג **א** כּוֹסֶס פִּירוּשׁוֹ שֶׁל פִּתְנִים: **ב** רִ"ל וְהִ"פ שֶׁל קִרְא אוֹיֵב אַכְזָרִי וְכוּ':

לד **ג** רְצִ"ל הָאִי דְכַתִּי הֵלֵא הוּא וְגוֹ' לְשׁוֹן יַחִיד הֵלֵא הֶם וְגוֹ' הִלִּיל לִפִּי מָה שִׁיחִיָּה פִּי שֶׁל כְּמוֹס וְגוֹ' כְּסִבּוּרִים הֶם שֶׁשְׁכַחְתִּי מְעַשִּׂיהֶם כּוֹ' דֵּהֵיִינוּ לִי רִבִּים לִ"פ הֵלֵא הוּא פְּרִי גִפְנִים כְּלוֹ' הָא דְכַתִּיב לְעִיל גִּפְנִים וְגוֹ' פִּירוּשׁ פְּרִי גִפְנִים וְעַל זֶה קָאִי הֵלֵא הוּא וְגוֹ' וְאִ"ש דְּפִרִי נִמִּי לִי יַחִיד הוּא וְלִכְן נִמִּי אָמַר הוּא לִי זָכַר וְלֹא הִיא וְאֲעִ"פ שֶׁתְּבוּא' לִי נִקְבָּה כִּיּוֹן דְּפִרִי הוּא לִי זָכַר:

לה **ד** רִ"ל אִיךְ נּוֹפֵל לְשׁוֹן לִי עַל הַקְּבִ"ה דְּלִי מִשְׁמַע שִׁיבָא אֲלֵיו מִזּוֹלְתוֹ וְזֶה לֹא יִתְכַן לוֹמַר גְּבִי הַקְּבִ"ה דְּמֵאִין יָבֵא לִי הִרִי כְּבַר הַכֹּל בִּיד הַקְּבִ"ה הוּא לִ"פ לִי כְּמוֹ עֵמִי: **ה** וְרִצּוֹנוֹ בְּזֶה שֶׁלֹּא תִקְשִׁי וְכִי יֵשׁ מִמִּשׁוֹת בְּנִקְמָה דְכַתִּי לִי נִקְס וְשִׁלְס דֵּהֵיִינוּ פִּירוּשׁ עֵמִי דְמִשְׁמַע שִׁישׁ מִמִּשׁוֹת בָּה: **ו** וּפִי לִי הִנֵּקֶס וְהַשְׁלַם שֶׁאֲנִקְס מֵהֶם וְאֲשַׁלְּם לְהֶם כְּפַעֲלָם: **ז** רִצּוֹנוֹ בָּה לְהַבִּיא רֵאִיָּה אֶף שֶׁלֹּא כְּתִיב בּוֹי"ו שֶׁהוּא שֵׁם דְּבַר אִפִּ"ה יִכּוֹל לְהִיּוֹת פִּירוּשׁוֹ כְּמִ"שׁ שֵׁם וְהַדְּבַר: **ח** פִּי הָאִי לַעַת תִּמּוּט רַגְלָם עַל וְשַׁלְּם לְחוּדִיָּה קָאִי וְלֹא

על נקם כי פורעניות הנקמה לעולם הוא נכון ומזומן עמו: ט ר"ל מה דכתיב כי קרוב וגוי הרי עכשיו כשהוכיחן משה עדיין לא חטאו וגם הוא בעצמו תולה בזכות אבות ועדיין זכות אבות במקומה עומדת מאי כי קרוב וגוי:

{לו} ד פי' נתינת טעם הוא אלמעלה: ה פירוש לפירושו דר' נחמיה שפירש קרא דכי ידן וגוי כי יריב את ריבם ויהיה פי' כי מלשון דהא ופי' למה אמר לי נקם ושלם לעו"א מפני שיריב ריבם של ישראל מיד עושקיהם: י אבל אין לפרש כמשמעו כשידין אותם אם לזכות אם לחובה. דאם כן מאי שוב על עבדיו יתנחם דפי' ירחם על עבדיו דלמא דינם יצא לזכות ואז לא יצטרכו לרחמים: כ הוצרך להפוך משום שאחר היסורים היא הנחמה ואחר כך להודיע שהיא על עבדיו ומפני שחזר הכתוב ואמר ועל עבדיו ולא הספיק לו במלת עמו הקודם לו יחוייב ג"כ שיכפול השם וכאלו אמר כי ידן ה' עמו ויתנחם הקב"ה על עבדיו: ל תיקן בזה כמה ענינים שפירש כי יראה כשירא' כי מלת כי דהכא כמו כי תבואו וגוי שפי' כשתבאו. ואזלת ר"ל הולכת ומלת יד שב אל האויב ואף שלא נזכר פה והוסיף מלת עליהם להודיע על מי אזלת היד. ואפס ר"ל תם מלי אפס כסף. ועצור רוצ' לומר מכונס ע"י המושל. ועזוב ר"ל מחוזק והוסיף מלת בהם אחר מלת ואפס מפני שמלת תם לא יפול רק בהם כלומר תם בהם היות עצורים ועזובים והוסיף מלת הקב"ה אחר מלת ואמר להודיע שהאומר אי אלהימו הוא הקב"ה ואמר מלת עליהם להודיע על מי נאמר אלהימו שהוא על עבדיו הנזכרים לעיל ויהי וי"ו ואמר כוי"ו ושמר ה' אלהיך שפירושו ישמור ויהי פי' המקראוי כך שכאשר ייסר השם את עמו בכל אותן היסוריי ויחזור ויתנחם עליהם כשיראה שיד האויב הולכת ומתחזקת עליהם ותם בהם עצור ועזוב להיות בלתי שוטר ומושל יאמר הקב"ה אליהם איה ע"א שלכם שהייתם בוטחים בהם יקומו ויעזרוכם לכן ראוי לכם שתבינו מכל הרעות שהבאתי עליכם ולא היה לכם שום מושיע מכל העבודות אלילים שבטחתם בהם ולא היה בהם כח למחות בידי מפני שאני הוא שבידי להשפיל ולהרים ואין מידי מציל ואחר כך התחיל להזכיר הנקמות שינקום מהאויבים:

{לט} מ ר"ל אני אני ב' פעמים ל"ל: ו דלפירוש רש"י יהיה פי' ראו שבידי להמית ולהחיות ולא כאותן ע"א שעבדתם אבל פירוש רבי נחמיה שפירש אי אלהימו קאי ארשע שיאמר לישראל אי אלהימו וגוי איך יאמר ראו עתה והבינו שבידי להמית ולהחיות ולכן הוסיף אז יגלה ישועתו שפי' תהפך מחשבות האויב ממה שהית' טרם הגלות ישועתו: ז פירוש לעו"א: ח פי' לישראל:

{מ} נ ר"ל והרי כתיב השמים כסאי וגוי וא"כ הוא עצמו יושב בשמים ואין שייך לומר שישא ידו לאשר הוא שם ל"פ הא דכתיב אל השמים פי' לעצמי ר"ל אל עצמי ומה שפי' כי בחרון אפי וכו' ר"ל הרי אין המנהג ליטבע אלא כשמבטיח את חבירו אז נשבע לו המבטיח לאמן את דברו א"כ הכא הוא אמאי נשבע כיון שלא הבטיח שום הבטחה. ל"פ כי בחרון

אפו כו' כלו' מ"מ מרוב חרון אפו על האויב להנקם ממנו ושלא יתנחם מזה הוצרך לישבע שינקם ממנו. כתב הרא"ם אבל מלת כי של כי אשא אל שמים ידי לא ידעתי פירושה כי אינה סובלת שום אחד מד' לשונות של כי שהם אי דלמא אלא דהא ונראה דהכי פי' כיון שאין המנהג שנשבעין אלא א"כ שמבטיח לאדם ליתן או לעשות שום דבר כמו שמצינו בבוועז חי ה' שכבי וגו' והוא נשבע לקיים דברו וההבטחה שהבטיח אותם או הדבר שדבר לעשות להן יהיה פירושו הכי כיון שהמנהג הוא לישבע על אשר הוא רוצה לעשות גם אנכי בשביל החרון אף שבדעתי לחרות בעו"א אשא אל שמים ידי לישבע אשר שנותי ברק חרבי וכו' ויהיה פירוש כי דהכא כמו דהא ויהי' פי' של אם שנותיכמו עד אם דברתי שפירושו אשר. ופירוש הקרא כך כיון שהמנהג הוא לישבע על ההבטחה שמבטיח אדם לחבירו גם אנכי כן אעשה ואשא אל עצי ידי ואמרתי חי אנכי שהיא השבועה ויהי' פי' אל שמים ר"ל אל עצמו הנקרא שמים שהוא כסאו כאלו אמר בחיי עצמותי לא שהוא מודעי שהוא חי וקים לעולם וגם אינו ר"ל שתפס השמים בידו ונשבע בנקיטת חפץ מפני שהחפץ שנוטל הנשבע בידו אינוא אל כדי שיוסיף כוונה ויראה בשבועתו ואין זה נופל בהשם יתברך ואל תשיבני מכי יד על כס ית' ופירש"י שם שידו של הקב"ה הורמה לישבע בכסאו דהתם לא כתיב ל' שמורה על שבוע' כמ"ש פה. מהרא"ם: ט כלומר כבר נשואה היא ידי בשמים פירוש שתמיד אני משרה שכונתי וכו' אבל א"א לפרש מל' שבוע' כיון שכבר כתי' פורענויות אמת תנינים יינם וגו' ראו עתה וגו' ואם כן אמאי ישבע עכשיו אבל לפי פשוטו שפירש"י לעיל דקאי אישראל אתי שפיר שנשבע שינקום מהם וכן לרבי יודא אבל לר' נחמיה שמפרש כל הפ' כלפי עו"א א"א לפרש מל' שבועה:

[מא] ס ר"ל בזה איך יתכן שישנן הברק כיון שאין בו ממשות דברק הוא המראה של הלהב ל"פ את להב כו' כלומר אם אחדד הברזל של חרבי שהשינון בכל מקום הוא ל' חידוד ולהב החרב הוא הברזל כמו להבת חניתו ונקרא כן מפני שהחרב בהתלהטו דומה ללהב וברק כמו לברק שפירושו להיות לה לברק: ע פי' ותאחו ידי במדת משפט להחזיק בה כדי להנקם ולהניח הרחמים שאל להשתמש בה עם אויבי שהרעו לכם ובאויבי שהרעו לכם דבוק עם ותאחו במשפט לא עם להניח מדת הרחמים ויהי' פירוש המקראות כך נשאתי אל שמים ידי ונשבעתי חי אנכי שאשנן את חרבי לעשות לה ברק כמנהג יוצא למלחמה ושתאחו במשפט ידי להשיב נקם לצרי להנקם מהם מפני שהרעו לכם שאני קצפתי עליכם מעט והמה עזרו לרעה: פ רצונו בה שלא תאמר מה חטאו עו"א בזה שהרי אתה מסרתם בידם כדי שיתיסרו מידם: צ לטעם ראשון קשה מדת הרחמים מאן דכר שמיה ולפירוש ד"א קשה הוה ליה לכתוב ותאחו ידי במשפט. ל"פ גם טעם ראשון. הרא"ם. ומפי מורי מהר"ל שמעתי דהאי ד"א ט"ס הוא והכל פירוש אחד הוא: ק ויהי' מלת ותאחו דבוק עם ברק חרבי שהברק הוא חצו של הקב"ה שנא' ויצא כברק חצו והא הפורעניות אלב אי הוה פירושו כמשמעו לא הי' נשמע מיניה מידי שהרי גם מלך בו"ד כשיושב במשפט יכול להטות המשפט לאיזה צד שירצה

ועכשיו שפיי פורענות שפיר משמע מיניה לא כמדת בו"ד וכו' ומקרא מסורס הוא לפי האגדה וה"ק ותאחז ידי ברק חרבי במשפט :

מב ר ויהי מלת מדם כמו מן דם האויב ואל יהי מ"ם מדה מ"ם הסיבה כמ"ם מדם חלל וגוי ולי' אשכיר מל' שכורת ולא מיין : ש פירוש ויהי מ"ה של מלת מדם מ"ם הסיבה והרא"ם פי' זאת הפורעניות שאמרת אשכיר חצי וגוי הוא מפני עון החלל לא בעבור חללי דם שהרגו מישראל ויהי מדם כמו הפוך והוי כמו מחללי דם מפני שהעון שעשו הוא בעבור הדם ומה שכתב למעלה אשכיר חצי מדם אין פי' של מדם חלל רק הוא פי' מדם שבראש הפסוק והוא דרך משל שהשכרות של חצי הוא רק מרוב שתיית דם האויב : ת מפני שהוא דבוק עם מדם חלל ושביה שפירושו מפשע חללי דם ומפשע השביה אם כן צריך ג"כ לפרש מפשע ראש פרעות אויב ופרעות לשון פרצות ומפני שתחלת הפרצה היתה בישראל מימי אבותיהם של אלו למדו מכאן שהקב"ה נפרע מן העו"א נפרע מן וכו' ומפני שתחלת פרצות האויב אינו מובן שפרצו בישראל הוצרך לחזור ולפרש מראש פרצה שפרצו בישראל : רא"ם :

מג א לא על שפיכת דמים שכבר נאמר כי דם עבדיו יקום : ב פי' אדמתו דהיינו עמו : ג משמע דאין הפרש בין פירושו ובין פרש"י אלא בקרא כיגוי אובד עצות המה שרש"י פירש על העו"א ורבי יודא דורשו על ישראל אע"פ שהם מתחלפים בפירוש כי מגפן סדום גפנם שרש"י פירש שמעשיהם מעשה סדום ועמורה ורבי יודא דורש וכי מגפנם של סדום אתם או ממטע של עמורה והלא אתם ממטע קדוש מ"מ שניהם שוים שוהא כלפי ישראל אבל גבי אי אלהימו שרש"י פי' יאמר הקב"ה לישראל איה וכו' ורבי יודא דורש שיאמרו ישראל לעו"א י"ל שמה שכתב רש"י שדברי רבי יודא הם כפירושו ממש עד תכליתו חוץ מגוי אובד עצות המה אינו אאל על פירוש ואמר שרש"י ורבי יודא סוברים שאין ואמר דברי העו"א כדעת רבי נחמיה שפירש ואמר האויב שהוא טיטוס וכיוצא בו אבל לא על אלהימו דאם כן מאי רבי יודא דורשו כלפי ישראל דקאמר הא כלפי העו"א דורשו אבל על כל פנים אין דברי רש"י ור' יודא שוים לגמרי שהרי רש"י פירש ואמר ישראל. רא"ם :

מד י פירוש ב' מלות הן וכפל ל' הוא ופירוש של דיו וזוג הוא שניים, זוג הוא מתרגום בבלי ודיו הוא ל' יוני ורצונו לתרץ בזה דקשה לו אם משה דבר באזני העם שהוא היה מלכם ונשיא שלהם אבל יהושע מה ענינו בדבר הזה הרי הוא לא היה נשיא עליהם אלא אחר מיתת משה לזה קאמר שבת של דיוזגי וכו' : כ כלוי שהתורה מעידה עליו שאל זחה דעתו עליו ולכך קוראו הושע ולא יהושע ומלת זחה פי' גבה לב וגס הרוח :

מו ל פי' כי הרבה דברים יש בתורה שהן דקין כחוט השערה ונרמזין בכ"א הרבה דברים כהרים :

מז **מ** פי' ומהו השכר ומפרש כי הוא חייכם וגו': **נ** הוצרך לפירוש ד"א כי לפי ראשון קשה לא ה"ל רק שימו לבבכם וגומר את כל דברי התורה הזאת כי הוא חייכם וגו' ולמה ל"ל כי לא דבר רק הוא מכם ל"פ ד"א וכו' ושני עניינים הם וה"פ אין לך דבר ריקם בתורה פי' שיהא נכתב שלא לצורך ועוד שאם תדרשנו וכו' וה"פ אין לך דבר שבתורה שאם תדרשנו וכו' ולכן כתיב מכם לרמוז על מתן שכר שהוא עצמותו של אדם ותכלי הצלחתו ולפי ד"א קשה ל"ל כי הוא חייכם הא כבר נתן הטעם לשימה הזאת אי"נ ה"ל להפוך דה"ל לכתוב אחר דברי התורה הזאת כי הוא חייכם ואחר כך כי לא דבר רק וגו' ל"פ גם טעם ראשון: **ס** פי' מזה מביא ראיה שאין לך דבר בתורה שיהא נכתב בחנם שלא לצורך אבל אקיבול שכר אם תדרשנו אינו מביא ראיה מזה:

מח **ע** וא"ת ולמה אינו מונה בעצם היום הזה דנאמר גבי אברהם דכתיב בעצם היום הזה נימול אברהם ופרש"י ביום ולא בלילי ולא נתיירא וכו'. וי"ל דהא דכתיב גבי אברהם בעצם היום הזה איכא למימר כמו שפרש"י דאתא לאשמועינן דביום שנצטווה נימול לכן לא נקט רש"י אלא גי' מקומות:

נ **פ** דאם לא כן כאשר מת אהרן אחיך ל"ל והלא לא הוא לבדו מת:

נא **צ** ה"ג על אשר מעלתם בי גרמתם למעול בי וכן הוא בספרים מדוייקים ופי' אתם גרמתם למה שיהיו ממרים את פי' ה' וכו' לא שמשה ואהרן מעלו אלא שגרמו לישראל למעול בהקב"ה:

נב **ק** לאפוקי שלא תפרש כמו נגד ההר ש"י למזרחו של הר דא"כ מאי נ"מ למשה אם יראה הארץ מצד מזרח או משאר רוחות: **ר** רצ"ל ושמה לא תבא ל"ל דבוודאי אם לא רשאי כ"א לראות מרחוק בודאי לא יבא ל"פ כי אם כו' כלומר אדלעיל קאי אמה דכתיב עלה אל הר העברים וגומר ולמה כי שמה לא תבא ואני כן אם לא תראנה עכשיו אימתי. וא"ת איני חושש לה. לכן פירש וידעתי וכו':

דברים פרק-לג

[א] א פירוש שאם לא תפרש דהאי דכתיב לפני מותו דהוה סמוך למיתתו לא הוה ידעינן אימתי וזהו נמי דנקט רש"י אם לא עכשיו אימתי כיון שהוא לפני מותו וסמוך למיתתו א"נ הוכחתו מדכתיב לפני מותו דפשיטא דלא ברכה לאחר מותו אלא אי לא הוה כתיב לפני מותו ה"א זמן רב היה לפני מותו כשברך אותם לכן כתיב לפני מותו ללמדנו דסמיך למיתתו היה. ספרי, והביאו הרא"ם :

[ב] ב ר"ל מה ענין שבחו של מקום גבי ברכות של שבטים ל"פ פתח תחלי וכו' : ג דאם לא כן למה לא פתח בשבח שברא העולם או שאר שבחות של מקום ול"פ ובשבח וכו' : ד ר"ל למה כתיב מסיני לסיני הל"ל ל"פ יצא לקראתם וכו' פיר' כבר היה בסיני וכשבאו ישראל יצא לקראתם מסיני שנאמר ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ולי לקראתם אינו נופל אלא כשבאים זה לקראת זה : ה ר"ל למה לא פירש למי הופיע ל"פ להם דהיינו לישראל אבל גבי וזרח משעיר לא היה צריך לפרש מדכתיב למו דקאי אישראל דסמיך ליה לעיל מיניה : ו ר"ל למה לא כתיב למי אתה הוצרך לפרש לישראל : ז ר"ל דמ"ם מרבבות הוא מ"ם מקצת ולא מ"ם ממנו והוכחתו דלא מצינו מקום ששמו רבבות ע"כ צ"ל מ"ם מקצת וק"ל. והרא"ם פ"י דאם יהי מ"ם ממנו שאז יהי פ"י שהשם פירש מרבבות קודש ובא לבדו וזולת למת ועמו יהיה פ"י ואתה מקצת רבבות קודש ואין לו טעם בלא מלת ועמו והוסיף מלאכי קודם מלת קודש מפני שמלת קודש נופל על דבר כמו ואנשי קודש ופה הם המלאכים עכ"ל : ח כמנהג העולם לכתוב בדיו על הנייר והקרא מסורס לפי פ"י זה כאלו כתיב מימינו למו דת אש ויהיה פ"י דקרא הכי מכתב יד ימינו נתן למו דת דהיא התורה כתוב' באש שחורה על גבי אש לבנה. רא"ם : ט דלטעם ראשון קשה דצריך לסרס המקרא ל"פ ד"א וכו' ולפי ד"א לחוד קשה הל"ל מאש דת דאז היה פירושו מן אש כלומר מתוך אש לכן הוצרך גם לטעם ראשון :

[ג] י ר"ל אמה קאי אף דאין מלת אף נופל אלא אם נזכר דבר קודם לכן כיוצא בו לכן פ"י אף חיבה וכו' פ"י כבר הוזכר לעיל איך שחיבב ישראל במה שיצא לקראתם מסיני וכיוצא בזה עוד חיבה יתירה וכו' : כ פ"י תכו כמו תוך והוא מבנין פועל כלומר שנכנסו לתוך מרגלותיו דהיינו תחתיתו של הר שהם כדמות רגליו ואמר והם ראויים לכך כדי לקשר הדיבור והם תכו לרגליך עם דבור של כל קדושו בידך כאלו אמר ולמה זכו נפשותם להיות גנוזות תחת כסא וכו' יותר משאר בני אדם מפני שהם תכו וגו' : ל ר"ל המ"ם ל"ל כיון שפירושו תורתך : מ דאין לפרש שהוא מ"ם השימוש כמו מן דא"כ היה משמע שלא קבלו עליהם כל התורה ובאמת הם קבלו כל תרי"ג מצות וההפרש בין מתדבר ובין מדבר י"ל מפני שמלת מדבר משמעותו הוא שהקב"ה מדבר עם האדם ואין זה דרך כבוד למעלה שידבר לנוכח האדם כמו בשר ודם שמדבר עם חבירו אבל מתדבר פ"י היה מדבר בינו לבין עצמו והוא שומע מאליו וזהו שפירש"י מה שהיית מדבר וכו' ויו"ד של ישא מדברותיך עתיד במקום עבר מפני שבעת שברך

משה לישראל כבר קבלו כל התורה ואמר עול תורתך מפני דלגבי דבור אין נופל בו לשון משא לכן הוסיף מלת עול דלגבי עול שייך לי משא: נ ולפני זה לא קאי מלת אף אלעיל מיניה ופני זה נכון יותר שלפי פני ראשון אינו מיושב שפיר איך תולה אף חובב וכו' בכאן ולפני ד"א קשה איך שייך למכתב לגבי עו"א לי חיבה דאם הוא מראה להם פנים שוחקות משום שרוצה למסור ישראל בידם אבל חיבה אין כאן לכך צריך גם לפירוש ראשון:

[ה] דק"ל וכי אין לו מלוכה להקב"ה אלא על ישראל והרי מלכותו בכל משלה ל"פ עול מלכותו וכו' פי' בודאי גם הוא מלך על עו"א אבל אינן מקבלים עליהם עול מלכותו כמו ישראל פי' שהם כפופים לו תמיד לקיים כל המצוות שגזר עליהם: ע כלו' ראויים הם לברכה ומפרש ואיך בא מלת ראש לחשבון. ל"פ ראשו כמו כי תשא את ראש כלומר כ"מ שהם מתאספים לענין המנין הוא לכבודך ומקבלין עול מלכותך עליהם: פ והוא דבוק אל הבא אחריו כאלו אמר ובעבור זה יחי ראובן וגו'. ויהיה מאמר ויהי בישורון מלך דבוק למעלה שכשגוזרין עליהם גזרות רעות הם מתחזקים ואומרים תורה צוה לנו משה נחזיקנה ולא נעזבנה והקב"ה תמיד עול מלכותו עליהם: צ ויהיה מאמר ויהי בישורון דבוק עם בהתאסף וגו' וזה יותר נכון אבל לפי ד"א קשה למה נקט מלת ראשי ל"פ גם טעם ראשון וק"ל:

[ו] ק פי' שלא ימות מיתת כרת: ר פי' צדיקים אפי' במיתתן קרויים חיים: ש (ד"ט) ק"ל דקללה הוא זה ל"פ נמנין וכו':

[ז] ת פי' ואין זר לדמות להם א"נ שסמך ברכת יהודה לראובן ואל בירך לוי אחר ברכת ראובן: א וא"כ לפי זה וזאת ליהודה הוא בלי בתמיה. והא דפי' מי גרם לראובן וכו'. ה"פ מי גרם לראובן שיודה בפרהסיא יהודה אבל קודם לכן הודה בצנעה כדפירש"י לעיל בפי' וישב דראובן הי' עוסק בשקו וכו' וזה היה קודם מעשה תמר ויהודה ש"מ דקודם לזה נמי הודה היה עוסק בשקו אפי' בפרהסי' וכן תירצו התוס' פרק החובל: ב כי לפי ראשון קשה הל"ל קבל הי' קול יהודה שאם ישמע אליו ולא יקבל תפלתו מה תועלת יש בשמיעה ל"פ ד"א וכו'. ויהיה מלת שמע רמז לשם שמעון. ולפי ד"א קשה למה רמז לברכת שמעון בברכת יהודה ולמה לקח שמעון חלק בתוך נחלת יהודה ל"פ גם טעם ראשון:

[ח] ג מדאמר תמיך ואוריך וזה בודאי כלפי שכינה אמר וכמו שפירש"י וא"כ ע"כ צ"ל שלא עם לוי היה מדבר אלא על לוי: ד תריבהו כתרגומו בחנתוהי על מי מצותא ואשתכח מהימן פי' ע"י המריבה שהריבות אותו על מי מריבה בחנת לבו ונמצא נאמן. הרא"ם: ה מה שכתב לבא בעלילה הוא פי' על נסתקפת דהוא מל' עלילה כדפירש"י לעיל בפי' מקן בפסוק ולהתגולל עלינו ע"ש: ו כלומר ונקנסה עליו מיתה בשביל זה ושלא יכנס לארץ אהרן ומרים מה חטאו ולמה נקנסה עליהם מיתה ושלא יכנסו לארץ וגם זה שבח לשבט לוי. והוצרך לטעם ד"א כי לטעם ראשון קשה

דהא לא נמצא מהימן דהא מכל כעס בא לידי טעות וכעס במקום שלא היה לו לכעוס ל"פ ד"א וכו' ולפי' של ד"א קשה וכי אהרן ומרים היו שניהם שקולים כנגד כל שבט לוי עד שאמר עליהם הקרא תריבהו וגומר דמשמעותו של קרא הוא דקאי אכל שבט לוי ל"פ גם טעם ראשון שכל השבט היו נאמנים חוץ ממשה שחטא :

ט {ט} ז (דב"ט) פי' מה שאמרת להם בעצמך שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעו. דאל"כ שומרי תורתך מבע"ל: ח ר"ל והרי כתיב ואראך מתבוססת בדמיך ודרשו רז"ל שני דמים דם פסח ודם מילה שמע מיניה דכל ישראל היו נמולין במצרים ובמדבר ואם כן מאי ובריתך ינצרו ל"פ דקאי על הנולדים במדבר (נח"י) אבל היוצאים ממצרים אלו אלו היו מולים ופסוק מלא הוא (יהושע ה) כי מולים היו כל העם היוצאי וכל העם הילודים במדבר בדרך בצאתם ממצרים לא מלו ולפיכך נקט הרב במדבר :

י {י} ט ר"ל כאן שבירך שבט לוי כמו שאר שבטים אמאי היה מספר בשבח שבט לוי קודם הברכה יותר מכל ברכות שאר שבטים ל"פ ראויים הם וכו' כלומר אי לא היה מספר בשבחם מקודם היו מריבים ישראל עם משה במה שברכם יורו משפטיך וגו' דהיינו הברכה המעולה מכל הברכות והיו אומרים לפי שהם בני שבטו משום הכי ברכם בברכה טובה לכך היה מספר שבחם מקודם לכן ואח"כ אמר ראויים אלו לברכה זו מרוב מעלתם: י ונקרא כן מפני שהיא עולה כולה לגבוה :

יא {יא} כ דלפי' ראשון קשה למה בירך שבט לוי בברכה זו דהא הם לא יצאו למלחמה כשאר שבטים דהא בהיכל המלך הם יושבים ל"פ ד"א וכו' ולדבר אחר קשה למה אמר קמיו דהא היו קמיו של כל ישראל דהא עיקר גזירתם היה להעביר על המצות ל"פ גם לטעם ראשון: ל ר"ל דמחץ נמיקאי אמשנאיו דאל"כ לא יתכן לפרש איך מחובר ומשנאיו אדלעיל :

יב {יב} מ ר"ל הרי הוא היה הצעיר ולמה הוקדם בברכתו: נ רצ"ל הו"ל לכל הפחות להקדים יוסף דהא משכן שילה היה גם כן בחלקו ל"פ לפי וכו': ס (נח"י) לאפוקי שלא תפרש לעוה"ב והוקשה לו והלא חרוב הוא ואיל זה לעולם ומתרץ משנבחרה ירושלים וכו' ר"ל הקדושה היא לשעתה ולע"ל וגם לא שרתה שכינה אח"כ במקום אחר משא"כ בגלגל ונוב ושילה: ע פי' בכתף שהוא גבוה מכל האיברי' וכ"ת א"כ הו"ל לבנותו ברשון של הר דהוא גבוה יותר ל"פ אלא שנמוך כו' פי' המקום שהי' בו בהמ"ק היה כ"ג אמות נמוך מעין עיטם ולכן כתי' בין כתפיו ולא על ראשו וכ"ת מני"ל ומפרש דהרי שם הי' דעתו של דוד לבנותו ומ"ט לא עביד הכי אמרי כו' ש"מ דלא ניחא ליה להקב"ה לבנותו בגובה ארצו בתכלית וכתב מ"ט לא ניחא ליה לבנותו בגובה אלא בין כתפיו לפי שאין לך נאה וכו' מצאתי בשם מהרי"ן :

יג {יג} פ ר"ל וכי ששאר ארצות של שבטים אינן מבורכות ל"פ שלא היו וכו' כלומר שאר ארצות היו נמי מבורכות אבל נחלת בני יוסף יותר מכולן: צ

פיי עולה מלמטה : ק רצונו להוכיח בזה מני"ל שפיי של ומתהום רובצת תחת הכי דלמא שום דבר אחר רובץ תחת התהום ל"פ את מוצא כו' והתם גבי יעקב כתיב ברכות שמים מעל וברכות תהום רובצת תחת והתם בודאי פיי התהום עולה מלמטה דומיא דהטל בא מלמעלה ואם כן אף הכא נמי כן :

[יד] ר דקשה לו היה לו לומר גרש ירח לי יחיד מאי ירחים ומפרש הארץ מגרשת וכו' כלומר כח חדש וחדש חוזר ומוציא לכך כתיב ירחים לי רבים :

[טו] ש הוסיף מלת מבורכת להודיע שמלת ומראש דבקה עם מבורכת דרישא דקרא והא דהוצרך רש"י לפרש פה שמלת ומראש דבוק עם מבורכת דרישא דקרא יותר מקרא וממגד תבואות שמש וגו' דהוא נמי דבוק עם רישא דקרא י"ל דאם לא פירש הכא ה"א דהאי קרא ומראש הררי קדם וגו' מילתא אחריתא הוא ופיי שיתברך בברכת ארצו וכל המקראות דבוקים לרישא דקרא : ת והמעלה והשבח בזה שהשגחת הקב"ה על ארצו יותר מעל שאר ארצות כיון שהיא קדומה בבריאה השגחת הש"י נמי קדומה עליה והא דפיי ד"א משום דלטעם ראשון קשה קדם דכתיב בקרא ל"ל דהא הכל נכלל במלת ומראש ל"פ ד"א ולד"א לחוד קשה קשה מאי ברכה היא זו אע"פ שהוא שבח ומעלה כדפרישית מ"מ לאו ברכה היא לכך הוצרך גם לטעם ראשון : א פירוש מכח עצירת גשמים אינן פוסקים מלעשות פירות וכאלו אמר וממתק הגבעות שהוא תמיד בלתי פוסק דאל"כ מה ענין הגבעות לכאן :

[טז] ב רצ"ל במה שהוסיף מלת ברכה דבלאו הכי לא היה נשמע מה תבא לראש יוסף לכך הוסיף ברכה זו :

[יז] ג וא"כ אף בכור דהכא הוא מלי גדולה ופירוש מלך היוצא וכו' : ד רל"ת לענין מה מדמהו לשור : ה ר"ל אמאי לא מדמה אותו בקרניו ג"כ לשור למה מדמהו בקרניו לראם וכו' ובזה יתורץ הא דפירשו רז"ל ורש"י מביאי בפי בלק ראם מלי רום או שדים ולא ראם ממש דהתם בא לאשמועינן גבורתו ותקפו של הקב"ה וראם הוא חלוש בתכלית החולשה : ו פיי לי בתמיה הוא והא א"י לא היתה אלא די מאות פרסה על די מאות פרסה איך היה אפשר של"א מלכים כולם ימלכו בא"י : ז והוא מלי בצביונם וכו' :

[יח] ח ר"ל טעם כפל שמו של זבולון מה שלא עשה עד הנה לשון שבט : ט רל"ת הקדמת זבולון לפני יששכר :

[יט] י פיי לרגל וא"ת א"כ הל"ל לי אסיפה ומאי יקראו ל"פ כל אסיפה וכו' וא"כ אף אסיפי דהכי אע"פ שלא על ידי קריאה היא אלא מעצמן הן נאספין אפיי הכי כתב לי קריאה. כתב הרא"ם ולבי מגמגם בה דה"ל לכתוב יקראו הקו"ף בקמ"ת והר"י"ש בציר"י מבנין נפעל וכו' ול"י

דאסיפה דהכא בלא קריא' היא כדפרישית אלא הם מעצמם יתאספו במצות השם עליהם שיעלו לרגל ומפני דשאר אסיפות חות מזו הם ע"י קריאה כתב הכא יקראו במקום יתאספו ולעולם לאו נפעל הוא לכן לא ננקד בניקוד הנפעל ודוק. עוד כתב הרא"ם אך איני יודע מה ענין אסיפת השבטים אל הר המוריה בתוך ברכתן של יששכר וזבולן ובאמת לא ידעתי למה אינו יודע דהא רש"י בעצמו היה נזהר מקושיא זו וכתב וע"פ קביעות עתיהם ועיבוריהם עמים של שבטי ישראל הר יקראו להר המוריה וכו' ואפשר דגירסא מוטעת היה ביד הרב מש"ה כתב מה שכתב וק"ל נ"ל: כ רצונו בזה לחבר חיבור הקרא אהדדי ומש"ה הוסיף וי"ו לומר שברגלים יזבחו זבחי צדק אף שבכל ימות השנה היו מקריבין שם קרבנות אלא מש"ה הוסיף וי"ו כדי לחבר חיבור הקרא: ל ר"ל דמה ברכה יש בזה: מ טרית מין דג הוא ושמו טולינו: נ התם קאי אזבולן שבקש לעצמו המות כאשר נפתלי על מרומי השדה וע"ז מתמיי בגמרא עם חרף נפשו וכי בשביל זאת ביקש מות לעצמו בשביל שנפתלי על מרומי שדה ומתרץ היה מתרעם וכו' ולי לא נתת אלא ימים והשיב לו הקדוש ב"ה לך נתתי ים שממנו תוציא טרית כו': ס פי' הוא מכסה הקורות בארזים: ע דלטעם ראשון קשה למה נאמר שם יזבחו וגו' הא כל הקרבנות יזבחו שם ועוד מאי זבחי צדק והא כל הזבחים זבחי צדק ל"פ ד"א וכו' ולד"א נמי ק' דהל"ל בפ"י דהא קודם הזביחה צריך גיור מע"א שלו לכן צריך גם לטעם ראשון:

[כ] פ ר"ל והלא תחומו היה עד הירדן לבד א"כ מאי האי דכתיב ברוך מרחיב גד ל"פ לצד מזרח היה מרחיב ולא לצד מערב והירדן היה למערב: צ כתב הרא"ם לא הבינותי כוונת הרב בזה מנ"ל דמשום דסמוך לספר היה נמשל לאר"י דילמא משום דגבור היה כאריה מש"ה נמשל לאריה ושמא י"ל משום שנמשל קד לאריה ולא יהודה שנמשל כן בברכתו של יעקב מש"ה צריך לפרש שכל השוכן בספר צריך להיות גבור כארי עכ"ל ולי נראה דרש"י פי' הכא לפי מה שפי' לעיל בסמוך דהוכפל שמותם לחזקם ולהגבירם לפי שהיו חלשים וע"פ פי' זה פי' הכא לפי שהיה סמוך כו' דא"ל משום היותו גבור כאריה דהא מן החלשים היה וק"ל:

[כא] ק רצונו בזה במה שהוסיף מלת כיבוש כדי שיהא מלת ראשית דבוק עם מלה שלאחריו שאין לך ראשית שאיני דבוק' עם מלה שלאחר"י וכ"פ רש"י בהדיא בריש פרשת בראשית: ר הוכרח לפרש כן כי מפשוטו של קרא משמע שכבר היה מחוקק שם קבור וזה אינו אמת ל"פ כי ידע בקבלה או בנבוא' עוד תיקן דמקרא משמע שהי' למחוקק חלק בארץ מדכתיב שם חלקת מחוקק ספון. לכ"פ חלקת שדה קבורת מחוקק והוסיף מלת שדה מפני שמלת חלקת מורה על חלק בדבר מש"ה הוסיף מלת שדה: ש הוצרך לזה שלא תאמר שהמחוקק טמון רק מקום קבורתו כלומר אותה חלקה שהוא קבור בה כדכתיב ולא ידע איש את קבורתו. יש מקשין והיאך אפשר לומר שקבורת משה היא בנחלת בני גד והלא קבורת משה היא בהר נבו כמ"ש לקמן ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו וגו' והר נבו היה בנחלת בני ראובן כמו שכתוב בפ' מטות ובני ראובן

בנו את חשבון וגו'. ונ"ל דמישור של נבו היה גדול והעיר היתה עומדת במישור וההר היה בחלקו של גד ומפני שמתחלה היה ההר והעיר של אדם א' נקרא ההר של שם העיר גם לא היה רחוק כ"כ מן העיר והיה עומד במישור של עיר מש"ה נקרא ההר על שם העיר וק"ל: **ת** דלטעם ראשון קשה למה אמר בגד ויתא ראשי עם דהא גם ב"ר וחצי שבט מנשה הלכו לפני אחיהם ל"פ ד"א ולד"א קשה למה מזכיר צדקתו של משה בברכת גד ל"פ טעם ראשון:

[כב] א פ"י מחלקו של דן: ב מערת פמייאס זהו בלשון תלמוד ובלשון מקרא נקרא לשם: ג כלומר לפי שהיה בחלקו: ד פ"י זינוקו של הנהר שהולך דרך אספמיא שהיה בחלקו אותו נהר יוצא מן הבשן פ"י שם מקום ואינו מארצו של דן: ה דלטעם ראשון קשה דפשוטו של קרא משמע דקאי אשבט דן עצמו ולא על הירדן כי הירדן אין בו שום רמז בקרא ל"פ ד"א כו'. ולד"א לחוד נמי קשה למה כתיב יזנק מן הבשן דהא לאו בבשן נטל חלקו ל"פ גם טעם ראשון:

[כג] ו פ"י נטל מלא חבר לפרוש שם חרמים ומכמורות. חרמים גם הוא ל' מכמורות וכפל לשון הוא: ז (ד"ט) דקשה ליה דמשמע שכבר ירש וזה לא הי' לכן פירש ל' ציווי:

[כד] ח (בפסחים דף מב) תניא ר"י אומר אנפיקינון שמן זית שלא הביא שלישי ולמה סכין אותו מפני שמשיר את השער ומעדן את הבשר: ט דלטעם ראשון קשה למה הי' הוא מרוצה לאחיו יותר מאחיו לו דהא אחיו היו מרצין לו בתבואה ולפ"י של ד"א קשה ה"ל לומר ברוך מבנות אשר כיון שהיו בנותיו יפות ולכל הפחות היה לו לכלול הבנות עם הבנים ולכתוב הכי ברוך בבנים ובנות ל"פ גם טעם ראשון: י וא"ת א"כ בת זית ה"ל. וי"ל דבני בנותיו הרי הן כבניו דבני בנים הרי הם כבנים ועליהן נאמר ברזית. בשם מהרי"ץ: כ פ"י שליח והלך ומצא שמן הרבה בארצו:

[כה] ל דלטעם ראשון קשה איך יפול נחושת על מנעולים דהא אין מנהג לעשות מנעולים אלא מברזל וגם בריחים לא נזכרו בקרא ל"פ ד"א כו' ולטעם של ד"א קשה למה נקט זה גבי אשר דוקא דהא גם שאר השבטים היו יושבים על הספר והיו הרים סביב לחלקם לכן צריך גם לטעם ראשון וק"ל: מ רצונו בזה אמאי הזכיר זה בברכת אשר יותר מכל השבטים כיון שהיא ברכה הכוללת לכל השבטים: נ רל"ת ואיך באים ימי זקנה לדבאך: ס דלטעם ראשון קשה ה"ל וכנעוריד דבאך לכן פ"י ד"א וכו'. ולד"א לחוד קשה ה"ל וכמעשיך דבאך לכן צריך גם לטעם ראשון: ע כלומר כל זמן שימיד קרויין ימים דהיינו כל הימים שאתה עושה רצונו של מקום אז יהיו דבאך שכל הארצות וכו' אבל כשאין אתה עושה רצונו של מקום אז ימיד אינם קרויים ימים כדאמרינן רשעים אף בחייהם קרויים מתים:

כז פ הא דנקט רש"י ולא כו' ללא צורך. י"ל דקשה לרש"י למה לא נקט אין כאלהי ישורון כמו שנאמר כל כל אלהי העמים אלילים ולמה נקט קרא אין כאל ועל זה פירש ולא כו' ואל לשון חוזק הוא כמו שנאמר ואת אילי הארץ לקח לכן נאמר ג"כ אין כאל שהוא לשון חוזק: צ וחסר שי"ן כמו את הדרך ילכו בה כי בזולת זה אין טעם למאמר ובגאותו שחקים שפ"י ובגאותו שוכן שחקים שמלת רוכב שבראש הפסוק קאי אף אשחקים דסיפא דקרא:

כח ק שהפסוק הזה דבוק עם הקודם לו ופ"י רוכב בגאותו שחקים שהם מעונה אלהי קדם ונקרא אלהי קדם במקום הזה להודיע הסבה שבחר לו השחקים לשיבתו מפני שהוא קדום לכל אלהים: ר פ"י ומתחתיו שוכנים כל בעלי זרוע כגון סיחון ועוג וכו' ומה שהוצרך להודיע שהם תחתיו הוא כדי להודיע חולשתם שאע"פ שהמה הגבורים מעולם מ"מ כיון שהם שוכנים תחתיו יחרדו ממנו כי לעולם אימת וכו' ומאחר שבעל הכח בעזרך הנה יגרש מפניך כל אויביך ויאמר לך השמד אותם. הרא"ם: ש הוסיף מלת לך אחר ויאמר להודיע למי היתה האמירה וגם הוסיף מלת אותם אחר מלת השמד להודיענו שמלת השמד שב אל האויב האמור למעלה וכאלו אמר ויאמר לך השמד את האויב:

כט ת רצ"ל מלת בדד למה לי כיון דכתיב בטח דהא רש"י פירש לעיל בפ"י האזינו ה' בדד ובטח וכו' וא"כ בדד נמי ל' בטח הוא. ומתוך בדד דהכא פ"י כל א' וא' וכו': א שפירושו כדוגמת הבדולח וכתוארו אף כאן כדוגמת ברכת יעקב: ב רצ"ל למה הוצרך הכתוב לומר שהברכה היא דוגמת ברכת יעקב דמשמע ולא כדוגמת ברכה אחרת. ל"פ לא כדוגמת ברכת ירמיה וכו': ג פירוש לא ברכתו של יעקב לבד יתקיים בכס אלא אף ברכתו של יצחק דר"ל מאי אף כלומר הברכה הזאת היא מעין ברכת יעקב ואף מברכתו של יצחק שנאמר בה ויתן לך האלהים מטל השמים לכך מרמז ברכתו של יצחק בלי יערפו טל:

ל ד אמר תשועתך במקום עם נושע מפני שהל"ל עם נושע מה' לכן תיקן במלת תשועתך בה' ויהי פ"י תשועתך תלוי בו והוסיף מלת אשר שבזולת אשר יהיה מגן עזרך בלתי מקושר לא לפניו ולא לאחריו:

דברים פרק-לד

א ה דאלי"כ לא הל"ל אלא ויעל משה אל הר נבו מערבות מואב ל"ל וכי עדיין אין אנו יודעין שהיה משה בערבות מואב דהא משנה תורה כולה נשנית בערבות מואב: ו ר"ל לא הל"ל אלא את כל הארץ עד היס האחרון

ול"ל הפרטים כולם את הגלעד וגוי' ומזה הטעם הוצרך לפרש ואת הנגב ואת הככר :

ד רצ"ל לאמר ל"ל אלא כדי שתלך ותאמר וכו' ולפי זה צ"ל שהמקרא מסורס ומלת הראותיך צריך להיות קודם וכאלו אמר זאת הארץ אשר נשבעתי וגוי' הראיתך בעיניך לאמר לזרעך אתננה. הרא"ם : ח רצה לומר א"כ למה לא היה מעבירו ואז יותר היה יכול לראות ויכול להגיד להם : ט פירוש לולא השבועה אע"פ שכבר כתיב בן מאה ועשרים שנה אנכי היום היום מלאו ימי וכו' וא"כ בלא שבועה היה ג"כ מת כיון שמלאו מ"מ הייתי מקיימך וכו' בשם מהר"ץ. ול"נ דמה שפירש"י היום מלאו וכו' דעתו לומר במה שפי' מלאו ימי כלומר ביום זה נולדתי וביום זה אמות אבל שנותיו לולא החטא בעבור זכותו היה מאריך שנים כמו שהאריך אביו והיה זוכה לבוא אל הארץ אבל בשביל החטא לא האריך ונשלמו שנותיו לעת הזאת ואין שיך לו' בזה קיצור ימים כיון דימי שנותינו הם ע' שנים והמאריך ימים הוא בשביל זכותו ודוק :

ה י י"מ בדמעח ולא בדיו ליתן הבדל בין שמונה פסוקים הללו ובין כל התורה כולה כדי שיהא יחיד קורא אותם ולא שנים שלא להפסיק ביניהם וי"מ שהיה מוריד דמעות בשעה שהיה כותב :

ו כ דדרשינן סמיכות על פי ה' ויקבור אותו :

ז ל דהיינו ולא נס לחה. ולא נהפך תואר פניו היינו ולא כהתה עינו כלומר שלא נשתנה צורתו אף משמת דא"כ ה"ל לכתוב ומשה בן מאה וגוי' במותו בערבות מואב לא כהתה וגוי' כמו דכתיב לעיל גבי אהרן ואהרן בן מאה וגוי' במותו בהר ההר אלא לכך לא נכתב כאן בערבות מואב כדי להסמיך במותו ללא כהתה עינו ללמ דשאף במותו לא כהתה וגוי' ודוק נ"ל. והרא"ם פי' וז"ל ומ"ש אף משמת אינו אלא ע"פ המדרש דא"כ מנ"ל הא דילמא בחייו קמיירי כמ"ש גבי לא אוכל עוד לצאת ולבוא וכמו שפירש"י לעיל בפי' נצבים :

י מ ר"ל איך שיך לומר על הקב"ה לי פנים דהא אין לו שום דמות וצורה ל"פ אין פי' כמשמעו אלא כאדם הגס בחבירו ומדבר עמו בכל עת שרוצה :

יב נ פי' ולכל היד החזקה קאי על משה פי' שהיה בו כח וחוזק ליטול בידיו הלוחות אף שהיו כבדים עד מאד אבל אין פירושו כמו בכל מקום שקאי על הקב"ה דא"כ הל"ל ולכל סיד החזקה אשר עשה משה על פי ה' : ס רל"ת דהל"ל לבני ישראל לעיני ל"ל : ע ר"ל שהרי עכשיו בא לספר בשבחו של משה וכי זה שבחו של משה ששיבר את הלוחות. ל"פ והסכימה כו' ואם תאמר מנ"ל למדרש אשר שברת יישר כחך ששברת דילמא אשר פירושו כבכל מקום כבר תירץ רשב"א במסכת שבת (דף פ) דא"כ שהסכים הקב"ה עמו אמאי אמר להניח את שברי הלוחות

בארון כיון שאין קטיגור נעשה סניגור : חסלת פרשת וזאת הברכה.